Євген ВЕЛТИСТОВ

ЕЛЕКТРОНИК — ХЛОПЧИК З ЧЕМОДАНА

Фантастична повість

ЧЕМОДАН З ЧОТИРМА РУЧКАМИ

Раннього травневого ранку до готелю "Дубки" підкотив світло-сірий автомобіль. Відчинилися дверці, з машини вискочив чоловік з люлькою в зубах. Побачивши привітні обличчя, букети квітів, він зніяковіло усміхнувся. Це був професор Громов. Почесний гість конгресу кібернетиків приїхав із Синьогорська, сибірського наукового містечка, і, як завжди, вирішив зупинитися в "Дубках".

Директор "Дубків", який організував урочисту зустріч, зайнявся речами. З роззявленої пащі багажника стримів заокруглений ріг здоровенного чемодана.

— Еге-ге, навіть такий силач, як ви, не підніме його, — сказав професор, помітивши, що директор заглядає в багажник. — Це дуже важкий чемодан.

— Дрібниці, — обізвався директор.

Він обхопив чемодан мускулястими руками й поставив на землю. Обличчя його почервоніло. Чемодан був довгий, чорного кольору, і чотирма ручками. Своєю формою він скидався на футляр Контрабаса. Проте написи точно визначали вміст: "Обережно! Прилади!"

— Ну й ну... — похитав головою директор. — Як же ви справлялися, професоре?

— Запрошував чотирьох носіїв. А сам керував, — сказав Громов.

— Ми залишили вам той самий номер. Не заперечуєте?

— Прекрасно. Вельми вдячний.

Директор і трьома помічниками взялися за ручки й віднесли чемодан на другий поверх. Піднявшись за ними, професор задоволено оглянув голубуваті стіни готелю, зручні меблі, маленький робочий стіл біля широкого, на всю стіну, вікна. Він відчув, що в кімнаті пахне сосновим лісом, і посміхнувся.

Директор натиснув на одну з кнопок біля дверей:

— Пахощі хвої не обов'язково. Якщо бажаєте, можна квітучі луки, фіалки й навіть морозяний день. Це кнопки генератора пахощів. Для настрою.

Він посадив Електроника на стілець, дістав з-під його куртки маленький штепсель на еластичному розтяжному проводі і встромив його в розетку.

— Ой! — сіпнувся Електроник.

— Нічого, нічого, потерпи, — заспокійливо сказав професор. — Це необхідно. Ти сьогодні багато рухатимешся. Треба підживитися електричним струмом.

Залишивши Електроника, професор підійшов до відеотелефону, набрав на диску номер. Засвітився блакитний екран. Громов побачив знайоме обличчя.

— Так, так, Олександре Сергійовичу, я вже тут, — попихкуючи люлькою, весело сказав Громов. — Самопочуття? Чудове!

— Я не хочу, — пролунав за його спиною скрипучий голос Електроника. — Я так не можу...

Професор насварився на Електроника пальцем і говорив далі:

— Приїздіть... Чекаю... Попереджаю, для вас є сюрприз!

Екран погас. Громов обернувся, щоб запитати хлопчика, чому він вередує, але не встиг. Електроник раптом схопився із стільця, підбіг до підвіконня, скочив на нього й плигнув з другого поверху.

Наступної миті професор був коло вікна. Він побачив, як миготить поміж деревами синя курточка.

— Електронику! — гукнув Громов.

Але хлопчик уже зник.

Похитуючи головою, професор дістав з кишені окуляри й нагнувся до розетки.

— Двісті двадцять вольт! — В голосі його пролунала тривога. — Що я накоїв! — Він кинувся до дверей.

Збігаючи східцями, професор побачив здивоване обличчя директора й заспокійливо помахав йому рукою. Зараз було не до пояснень.

Біля тротуару стояло таксі. Громов рвучко відчинив дверці, упав на сидіння. Переводячи подих, звелів шоферові:

— Вперед! Треба наздогнати хлопчика в синій куртці!..

...Так почалися незвичайні події, які втягли у свій коловорот чимало людей.

БІЛИЙ ХАЛАТ ЧИ ФОРМУЛИ?

Живе у великому місті звичайний хлопчак — Сергій Сироїжкін. Зовнішність його нічим не виділяється: круглий кирпатий ніс, сірі очі, довгі вії. Волосся завжди скуйовджене. М'язи непомітні, але тугі. Руки в подряпинах і чорнилі, черевики збиті в футбольних баталіях. Словом, Сироїжкін такий, як і всі тринадцятирічні.

Сергійко півроку тому переїхав у великий жовто-червоний будинок на Липовій алеї, а раніше він жив у Гороховому провулку. Навіть дивно, як серед будинків-велетнів міг так довго зберегтися останній острівець старого міста — Гороховий провулок, з його присадкуватими будиночками й такими тісними дворами, що завжди, коли хлопці затівали гру в м'яч, неодмінно розбивали шибку. Та ось уже півроку, як Горохового провулку немає. Бульдозером знесли будинки, і тепер там орудують довгорукі крани.

Сергійкові подобається його нове життя. Він вважає, що в усьому місті немає такого гарного двора: просторого, як майдан, і зеленого, як парк. Цілий день стрибай, грайся, ховайся — і не набридне. А як набридне — йди в майстерні, стружи, пиляй, працюй досхочу. Або йди в зали відпочинку, ганяй більярдні кулі, читай журнали, дивись на екран телевізора, що висить на стіні, немов величезне дзеркало.

А настане хвилина спокійної замріяності, і він побачить над двором швидкі хмари-птахи, хмари-планери, хмари-ракети, що їх несе із собою вітер у блакитному небі. І просто з-за даху вилетить на нього велика сріблясta машина — пасажирський реактивний літак, прикриє на мить

крилами весь двір і так само несподівано зникне, тільки грім прогримить по дахах.

І нова школа — ось вона стоїть серед двору — теж до душі Сергійкові. У класах білі парти й жовті, зелені, блакитні дошки. Вийдеш у коридор — деред тобою стіна із скла, і. небо з хмарами, і дерево, і чагарник; так і здається, що школа пливе серед зелених хвиль, ніби пароплав. А ще найголовніше, найцікавіше — лічильні машини в лабораторіях. Великі й маленькі, схожі на шафи, телевізори й друкарські машинки, вони вітали Сироїжкіна веселим перестуком клавіш, приязно підморгували йому різнокольоровими вічками й добродушно гуділи свою нескінченну пісню. Через ці дуже розумні машини й назва у школи була особлива: юних кібернетиків.

Коли Сироїжкін тільки-но приїхав у новий будинок, записався у сьомий "Б" і ще не бачив цих машин, він сказав батькові:

— Ну, мені пощастило. Конструюватиму робота.

— Робота? — здивувався Павло Антонович. — Це для чого ж?

— Як — для чого! Буде ходити по хліб, мити посуд, готувати обід. Матиму хіба ж такого друга!

— Ну й дружба! — сказав батько. — Мити посуд...

— Але ж це робот, механічний слуга, — відповів Сергійко.

І він ще довго розмірковував про те, які обов'язки можна покласти на робота, поки батько не перебив його:

— Ну, годі фантазувати! Завтра підеш у школу і все узнаєш.

— І ще буде чистити черевики, — пробурчав Сергійко з-під ковдри.

А назавтра Сергій уже забув, що збирався конструювати робота. Після школи він вихорем увірвався в квартиру, кинув у коридорі портфель і, відсапуючись, продекламував:

"А" і "Б" на димарі

Посідали угорі.

"А" упало, "Б" пропало,

Хто лишивсь на димарі?

— От тобі й маєш! — засміявся батько, — Наш кібернетик зробив відкриття. По-моєму, цю задачку вивчають у дитячому садку.

— Гаразд, — сказав Сергійко, — якщо в дитячому садку, тоді розв'яжи її.

— Та ну тебе, Сергійку, облиш! Мені ще аж до ночі сидіти над кресленням.

Павло Антонович пішов було в кімнату, але Сергій вчепився в нього, як кліщ.

— Ні, ти не ухиляйся! Ти скажи, що лишилось на димарі?

— Мабуть, "І"? — Батько стенув плечима.

— От ти міркуєш якраз примітивно, — поважно сказав Сергійко. — Припустимо, "А" — це сажотрус, "Б" — пічник. Якщо вони обоє звалилися, як же могло залишитися "І"? Це не річ, її не можна помацати

чи впустити, — Сергій помовчав мить і хитро посміхнувся. — Але ти теж маєш рацію. Раз ти не скинув з димаря "І", ти його помітив. Отже, це слово несе важливу інформацію. А саме: воно вказує на тісний зв'язок між об'єктом "А" та об'єктом "Б". Хоч це "І" не предмет, воно існує.

— Мудро, — сказав Павло Антонович, — та ми, здається, один одного зрозуміли.

— А по-моєму, все дуже просто, — вів далі син/— Кожна літера, кожне слово, навіть річ, навіть вітер чи сонце несуть свою інформацію. Ти, наприклад, читаєш газету й дізнаєшся про новини. Я розв'язую задачу, застосовую формули й знаходжу відповіді. Десь у морі капітан веде корабель і дивиться, які хвилі, який вітер. Усі ми діємо однаково: беремо якусь інформацію і працюємо.

Після цієї "вченої" промови батько дійшов несподіваного висновку:

— Виходить, коли ти приносиш трійку й кажеш "я все знав", треба вірити не твоїм словам, а результату, щоденнику. Дуже мудре правило!

— Ну, тепер у мене не буде жодної трійки, — переконливо сказав Сергій. — Я вивчатиму всі машини.

Батько засміявся, обхопив Сергійка за плечі, закружив по кімнаті:

— Ох ти командир роботів і державна людина! Хочеш вечеряти? Є смачний компот.

— Який там компот! Постривай! Я не сказав найголовнішого. Я ще не вибрав, ким мені бути: програмістом чи монтажником?

Вони розмовляли весь вечір, але так і не вирішили, що ж краще. Сергійко не знав, ким же йому стати: інженером чи математиком? На

кого вчитися — на обчислювача-програміста чи на монтажника цих розумних машин?

Якби Сергійко був монтажником, то вже через рік стояв би у білому халаті над кресленнями, власними руками монтував блоки машин — маленькі електронні організми. Захоче — і навчиться складати яку завгодно машину. Автомат для варіння сталі, чи диспетчера самохідних комбайнів, чи довідник для лікаря. Можна й телевізійний апарат, що веде репортаж з космосу, і з дна океану, і з-під землі.

Одна лише незручність непокоїла Сироїжкіна: його білий халат має бути завжди ідеально чистий. Будь-яка порошинка, пушинка, звичайний пил могли зіпсувати під час складання всю машину. А стежити за якимись пушинками й порошинками — це не для Сироїжкіна.

Учні-програмісти проводили шкільні години інакше: на дошці й на папері атакували рівняння й задачі. Адже мовою математики вони мали подавати робочі програми для тих машин, що їх збирали монтажники. Можливо, на перший погляд це було не так цікаво, як створення всемогутніх автоматів, але математики з великим запалом вели бої. Вони ні за що на світі не проміняли б свою зброю — теореми й формули — і дуже пишалися, коли виходили переможцями.

Отже, схеми чи формули? Це треба було вирішити остаточно не зараз, не сьогодні, а восени. Проте Сергійка часто роздирали суперечливі бажання. Бували дні, коли в ньому спалахувала пристрасть до математики, й він годинами просиджував над підручниками. З гордістю показував Сергій батькові, як він розправився, з найважчими задачами, і вони починали грати, складаючи рівняння з літаків та автомобілів, звірів зоопарку й дерев у лісі.

А потім зовсім непомітно пристрасть до математики згасала, і Сироїжкіна притягували, як магніт, двері лабораторій. Вибравши зручний момент, він заходив до них разом з чужим класом, сідав у

куточку, спостерігав, як возяться з деталями старші учні. Співає-гуде пісню лічильна машина, горять вуглинки її очей, і Сироїжкіну почувається добре.

Після таких захоплень технікою неминуче бувають неприємності: батько мусить розписатися у щоденнику. Павло Антонович докірливо дивиться на сина й хитає головою.

Сергій відвертається, уважно вивчає книжкову шафу, знизує плечима:

— Ну, не вийшла задача... Що ж тут такого? Безглузді пішоходи. Ідуть, відпочивають, сідають на поїзд...

— А тепер ти її розв'язав?

— Розв'язав, — безрадісно каже Сергійко. — Взагалі не можу я довго марудитися з рівняннями... Голова болить.

Але ніякі відмовки не допомагають, доводиться сидіти над задачником. Сергійко читає і перечитує п'ять рядків про садівника, що зібрав багатий урожай яблук і груш, а сам думає про собаку, який у темряві довго біг за ним. Сергійко тихенько свистів йому й весь час оглядався: чи біжить? Собака то трюхикав слідком, то зупинявся, сідав і якось тоскно дивився на Сергійка. Пес мав білий трикутник на грудях, одне вухо стирчить, а друге наче зламане посередині.

Біля під'їзду Сергійко приготувався взяти його на руки, але він чогось злякався, відскочив і побіг геть.

Сергійко знову втупився в задачник, качає по столі ручку. Потім згортає книжку, швидко складає все в портфель. Він знайшов найпростіше рішення: "Спишу в Професора".

Професор, або Вовка Корольков, — сусід Сироїжкіна по парті. Його зошити — хоч зараз на виставку чи в музей: ні плям, ні виправлень, тільки акуратні дрібні літери й цифри. Та й самого хазяїна зошитів можна демонструвати в музеї. Професор знає геть-чисто про все, починаючи під молюсків і кінчаючи космосом. Але він не хизується, ніколи не задирає носа перед товаришами. Для нього найголовніше в житті — це математика. Побачивши якесь рівняння, Професор забуває про все на світі. Щоправда, коли Сергійко не може впоратись із задачкою, Професор спускається зі своїх висот і підказує розв'язання. Для цього його треба добряче штовхнути у бік.

Проте особливої дружби між сусідами не було. Професор дружив з Макаром Гусєвим, що сидів на першій парті й затуляв іншим добру чверть дошки. Кумедна це була пара: худий, блідий, найменший у класі Професор, відомий запусками саморобних ракет, різними хитромудрими вигадками, і здоровенний, рум'яний, з кулаками, як диньки, Макар Гусєв. Він, Макар, прославляв свого приятеля, а іноді навіть подавав йому несподівані ідеї: пропонував майструвати лижі з моторчиком, варити лимонну олію тощо. Макар теж не мав жодних сумнівів щодо, свого майбутнього. Коли йшлося про це, він демонстрував свої м'язи й казав: "Певна річ, возитимуся з машинами. От у Професора голова особлива. Хай він і сушить її. А я чхав на ці премудрості".

Якщо Сергійко симпатизував Професорові, то здоровань Гусєв попсував йому немало крові. Сергійчине прізвище з першої ж зустрічі здалося Макарові надто кумедним і потім просто не давало йому спокою, ніби лоскотало.

— Привіт, Сироїжкін! — баском кричав ще здалеку Макар. — Сир їси чи не їси?

Коли Сергійко відповідав, що він не їсть, Макар вів далі:

— Тоді ти маєш бути Сироніжкін, Сироручкін або Сировушкін!

Сергій пробував відповідати ствердно, але й після цього Макар не заспокоювався і виголошував:

— Увага! Іде Сир Сирович Сиров, він же Сергійко

Сироїжкін, великий знавець і любитель усіх сортів сиру в усьому світі. Скажіть, будь ласка, що ви їли на сніданок?

І тоді Сергійко вирішив нічого не говорити й мовчки піднімався у клас.

Гусєв не відставав від нього ні на крок.

— Слухай-но, як тебе — Сироочкін? Я вчора забув твоє прізвище й мучився всю ніч. Сирокішкін? Сиромишкін? Сиросороконіжкін?

Іноді Сергійко так злився на причепу, що ладен був його вдарити. Але починати першому не хотілося, а здоровань ні з ким не бився. Залишалося перейняти метод у супротивника. І Сергійко на уроках обережно водив крейдою по Макаровій спині — адже вона маячіла просто перед ним. Клас посміювався, споглядаючи слово "Гусак", а Макар підозріло оглядався. На перерві він ганявся за Сергійком, однак спіймати проворнішого за себе кривдника не міг і здалеку погрожував кулаком-динькою.

Ці маленькі кривди миттю забувалися, припинялись короткі сутички в кутках, коли з'являлися Віктор Попов і Спартак Недєлін з дев'ятого "А". При всьому бажанні не можна було знайти у школі такої людини, яка не знала б видптних математиків. Про них складали легенди. Хлопчаки табуном ходили слідом за знаменитою парою і передавали и один одному новини:

— Хлопці, Недєлін подужав надзвичайну нерівність! Усі старались — і нічого, а він узяв і подужав. А Спартак зате довів найважчу теорему!

Проте знаменитості не звертали ані найменшої уваги на пишний почет. Вони неквапливо прогулювалися залою і загадували один одному музичні задачки: тихенько насвистували або наспівували мелодії і відгадували композитора. Потім дзеленчав дзвоник, двері дев'ятого "А" зачинялись, і Школа чекала новин.

Новини були найрізноманітніші:

— Чули? Недєлін увесь урок з учителем сперечався. Той доводить своє, а цей — своє. Так аж до дзвоника й Говорили.

— Добре йому, він усе знає. А тут не встигнеш спокійно посидіти на місці, як уже тягнуть до дошки.

— Бачили, Спартак одягнув червону майку? Під сорочкою просвічується. Знову заб'є голи біологам!

— Ну й що? Там навчаються самі дівчата. А хлопців — один, два, та й годі. І всі хирляві. Не мудра річ їх обіграти... Он Попов скрипку нову купив! Такі концерти шкварить, що всі сусіди не сплять.

— Та я сам живу під Спартаком. Двома поверхами нижче. Знаєш, як він гримить на роялі! Що там твоя скрипка! Рояль на всі десять поверхів чути.

— Чого ти окуляри начепив? Чи не на Вітьку Попова хочеш бути схожим? Ваш Вітька слабак, у футбол не грає. Дивись, зачахнеш з цими окулярами. Краще грам здоров'я, ніж тонна знань!

— Сам ти слабак! Я роблю зарядку щодня. І стрибнув далі, ніж ти!

Як бачите, прихильники математики з усіх класів розділилися на два табори. Одні наслідували задумливого, серйозного Попова, який іронічно дивився на галасливі розваги. Палкі шанувальники жвавого,

мускулястого Спартака вихваляли спорт і намагалися писати вірші, хто знає — кращі чи гірші за ті, що Недєлін друкував у кожному номері стінгазети. Єдине, на чому сходилися обидва табори, було те, що математика — основа всього життя.

Сироїжкін, звичайно, був прихильником веселого Спартака, хоч той і не виявляв до нього ніяких ознак уваги. А Попова семикласник сторонився після однієї пригоди. Сергійко біг коридором, як раптом розчахнулися двері й ляснули його по голові. Випадковий винуватець цього удару — Віктор Попов — був, видно, зайнятий своїми думками. Він і не глянув на потерпілого, лише кинув на ходу:

— Гей, малюк, обережніше!

Тут Сергійко розлютився. Не тому, що дістав здоровенну гулю на лобі. Його розлютило саме звертання.

— Який великий знайшовся!.. — процідив він крізь зуби. — Як дам зараз по окулярах, щоб дивився, куди йдеш!

Попов зупинився, здивовано оглянув незнайому постать і несподівано запитав:

— Гей ти, забіяко, скажи мені краще, що таке "Аль-джебр і аль-мукабала"?

Сергій нічого не відповів. Він ширше розставив ноги й сунув руки в кишені штанів.

— Слід би знати, що це — математичний твір дев'ятого століття, який дав назву алгебрі, — Попов дивився на забіяку з неприхованою іронією. — І між іншим, юначе, професори, які навідують нашу школу, називають мене колегою. Чув? Колегою.

На цьому, власне, сутичка й закінчилася.

Вітька Попов давним-давно все забув. А Сироїжкін пам'ятав. І, можливо, саме після того випадку він придумав таку історію.

Ось він через два роки — нікому не відомий дев'ятикласник — приходить в університет на математичну олімпіаду. Бере аркуш паперу, читає умови задач. Десять хвилин — і він подає комісії списаний аркуш. У залі скриплять щосили пера, а він іде собі, навіть не оглянувшись. Комісія читає його роботу й дивується: "Хто такий цей Сироїжкін? Ніколи не відвідував математичних гуртків, не бував на засіданнях секції і так легко, за іграшки знайшов свої дотепні розв'язання. Навіть дивно, що для нього не існує нерозв'язних задач..." А наступного дня повісять плакат:

"Перше місце зайняв учень дев'ятого класу Сергій Сироїжкін. Честь і слава!.." Вітька Попов дізнається про це й простягає руку примирення: "Вибач, колего. Такі задачі не міг розв'язати навіть я..." А що? Хіба не може так бути? Сергійко в одній книжці читав, що знаменита теорема Стокса з'явилася на світ, коли Стокс був студентом і відповідав на екзамені самому Максвеллу. Відтоді теорема носить його ім'я. І теорема Релея доведена теж на екзамені. То чому ж не може бути відкрита коли-небудь теорема Сироїжкіна?..

Але найчастіше, коли Сергій розмірковує, ким йому бути, думки його стрибають зовсім безладно, й він дивується своїй непостійності.

"Чому ні з того ні з сього я починаю думати про Антарктиду, про марки Мадагаскару й забуваю, що треба йти до школи? — філософствує у такі хвилини Сироїжкін. — Я можу думати чи не думати, вчитися чи байдикувати, робити що-небудь чи зовсім нічого не робити. Чому, коли я захочу, все виходить швидко й добре — й уроки, й прибирання вдома, й крос. Захочу — й не буду ні математиком, ні інженером, а буду шофером, або геологом, або, як батько та мати, конструктором. На

уроках географії мене так і тягне поїхати на Північ, працювати там на заводі й відпочивати в скляному санаторії. А на історії — розкопувати скіфські могили, шукати стріли, щити, списи й розгадувати старовинні пергаменти. І, звичайно, завжди хочеться бути космонавтом!.. Чому я такий, що сам себе не можу зрозуміти?" І Сергійко питає батька:

— Тату, а як ти дізнався, що хочеш бути конструктором?

Він запитує це, мабуть, усоте, хоч давно знає все: як батько закінчив школу, потім працював шофером на сибірській будові — водив велетенські самоскиди, потім вступив у автобудівельний і там зустрів маму. І поки Павло Антонович — напевно, всоте — із задоволенням згадує молодість, Сергійко думає про своє:

"Чомусь раніше все було просто. Люди знали, ким вони хочуть бути, на кого треба вчитися. А тут стоїш, наче Ілля Муромець перед каменем, і не знаєш: ліворуч підеш, праворуч підеш чи прямо підеш? Навіть туга бере..." І він знову згадав того самого собаку, який біг за ним у темряві. Так довго біг, і от маєш — тільки-но хотів забрати його, принести додому, як собака втік. Чого він, дурний, злякався?

— Про що ти думаєш? — питає батько, урвавши свою розповідь.

— Тату, а собака — розумна істота? Він розуміє, що йому кажеш?

— По-моєму, розуміє. Коли слухається, значить розуміє.

— А як зрозуміти людині, що він почуває?

— Мабуть, треба навчити його розмовляти, — жартує батько.

— Тату, ти більше не розповідай. Я все вже згадав, що було далі... Тату, я твердо вирішив: я буду ветеринаром.

— Ну, як знаєш! — Павло Антонович знизує плечима й виходить з кімнати.

Може, образився?

— А ветеринар — непоганий фах! — кричить за стінкою батько.

Ні, не образився.

Павло Антонович повертається з томом енциклопедії.

— Зараз ми прочитаємо про ветеринарів, — каже він.

"Непоганий"! — сам собі усміхається Сергій, поки батько читає вголос енциклопедію. — Лікувати всяких котів та корів. Ну й заняття!.. Нічого вони не розуміють, ці дорослі. Скажеш що-небудь випадково, а вони вже розвивають.

А про що хочеться довідатися насправді, то вони цього не знають. Та й звідки їм знати, як розуміти собачі почуття?.. Що ж усе-таки хотів той бездомний дворняга? Чому він утік?"

ХТО ВІН, ЧЕМПІОН?

У неділю Сироїжкін підвівся рано. Не тому, що в нього були невідкладні справи. Просто ранок видався такий яскравий, свіжий після нічного дощику, що було б нерозумно валятися в ліжку. Такого ранку завжди відчуваєш, що трапиться щось радісне чи незвичайне: адже день буде довгим-предовгим і дуже далекий той час, коли покличуть спати.

В сусідній кімнаті було тихо, й Сергійко хотів непомітно вислизнути з дому. Якомога обережніше взявся він за тугий замок, але той усе-таки по-зрадницькому клацнув.

— Сергійко! — Це мама кличе з сусідньої кімнати.

Почула.

— Чого?

— Сходи, будь ласка, по хліб. І не запізнюйся на зарядку.

Зарядка буває о восьмій. Звучить горн. На футбольному полі стоїть людина у червоній майці. Це майстер спорту Акульшин, він живе на третьому поверсі. Стоїть і чекає, коли позбігаються діти з усіх під'їздів. Потім пробіжка, стрибки й гра у м'яч. Як бачите, зарядка аж ніяк не нудна, й Сергійко не збирається ухилятися. А от хліб — це вже обов'язок. Навіщо ходити по нього, коли можна замовити додому? Мама каже так: задля виховної мети, щоб він, Сергійко, не розлінувався.

— Дві булки?

— Ну звичайно. Ти ж знаєш, — чується із-за дверей.

— Зараз з'ясуємо, одну хвилиночку! — голосно каже Сергій і посміхається, уявивши здивовані обличчя батьків.

Він бере телефонну трубку, набирає три нулі підряд:

— Алло, довідкове? Де я можу купити дві свіжі городські булки?

— Де ви живете? — байдужим голосом питає автомат.

— Липова алея, будинок п'ять.

Після кількох секунд мовчання автомат тим самим тоном промовляє:

— У вашому будинку є хлібний магазин.

— Дякую, що нагадали, — ледь стримуючи сміх, відповілає Сироїжкін.

— Що він сказав? — гукає батько.

— Що булки ще гарячі! І щоб ви не запізнювалися на гімнастику.

— А ми жодного разу не запізнилися! — хором озиваются батьки й сміються із Сергійчиного жарту.

Справді, на цю гімнастику всі дорослі йдуть охоче, навіть пенсіонери. Піднімаються у ліфтах на десятий поверх і виходять на дах. Там — як у дворі: квіти, кущі, а посередині площадки — спортивні снаряди. Пенсіонери, звичайно, на кільцях не підтягуються, лише присідають та махають руками, Зате Сергійчин батько здорово кру-тить "сонце" на турніку й закидає в кільце баскетбольний м'яч.

У таку рань у дворі не було жодної душі. Побалакати ні з ким, тому Сироїжкін вирішив іти в найдальший хлібний магазин: може, когось зустріне чи побачить що-небудь.

Сергійко повільно простував під тінистими липами.

Збоку могло здатися, що він заглиблений у свої думки. Але це не так. Він грався: ішов знайомою вулицею, а бачив її зовсім новою. Ось посаджені дерева, вчора їх ще не було. Тоненькі, неначе палички, й без листя. Та нічого, незабаром вони наберуться сили, зашумлять на вітрі...

А ось бульдозери нагорнули купу землі — вирівнюють майданчик. Поки вал не зруйнували, тут зручно ховатися... Десь чути гудіння мотора. Потрібно заплющити очі й відгадати: звичайна це машина чи повітряна? Потрібно швидше відгадати, поки шум нерозбірливий. А потім перевірити себе й помахати вертольоту з шашечками на боці.

Внизу, за річкою, видно чашу стадіону. Сергійко дивиться на неї, але бачить не стадіон, а кам'яні мури римського Колізею. Зараз він не семикласник школи кібернетиків, він — відважний гладіатор; на ньому не штани й куртка, а залізні лати. Гарчать у підземеллі дикі звірі. Він має змагатися з тиграми й левами і вразити їх своїм мечем, щоб лишитися живим. І він почуває тугу, як той гладіатор, який щодня виходив на арену ризикувати життям...

Ні, хай краще буде стадіон не Колізеєм, а синхрофазотроном! Так, так, такий він і є, синхрофазотрон, найбільша у світі машина — кругла, мов цирк, громада. Всередині неї носяться частинки, з яких складається атомне ядро. Звичайно, ці частинки нізащо не побачиш простим оком. Якби атом був такий завбільшки, як футбольне поле, то його ядро стало б лише м'ячем. Тільки вчора Сергій чув про це на уроці фізики. Але зараз він не просто Сергій, він — фізик! Ось він бере фотопластинки, прострелені частинками, і під мікроскопом бачить сліди, схожі на яскраві, пухнасті зірки. І починає розмірковувати: "Чиї ж це сліди?.. Яка частинка пролетіла? Гм, гм, загадково..." Раптом йому в вічі б'є сонячний промінь, і він забуває, що хвилину тому був фізиком. Темніють удалині стіни Кремля, і їх охороняє на високому березі стрілець Сироїжкін. Іде високий дід з палицею. Та це ж сам Іван Грозний! Який наказ віддасть він своєму воїнові?

Грозний зупинився і спокійно запитав:

— Скажи-но, друже, як пройти до магазину "Мільйон дрібниць"?

— Н-не знаю, — розгублено пробелькотів Сергійко. — Тобто що це я... Знаю! Прямо, прямо і ліворуч.

— Спасибі, — сказав, анітрохи не здивувавшись, дідусь.

І пішов. Повільно. Спокійно. Але вже зовсім не як Іван Грозний.

Дві булки були куплені в кінці Липової алеї. Дорогою назад, щоб згаяти час, Сергій грався у вивіски. Здавалося, що тут такого: прочитай вивіску навпаки — от і вся премудрість. Але при цьому виходять такі дивні слова, немов ти опинився в іншому світі. Такий мали вигляд вивіски, відбиті в широких вітринах. А вимовлялося так:

Тьху ти, язика можна зламати!

Сергійко став згадувати фільм, який він бачив зовсім недавно. Дуже цікавий фільм. "Зустріч світів". Про антисвіт. Починається з того, що ракета із Землі підлітає до таємничої планети й пускає В розвідку літаючого робота. Той починає спускатись і несподівано вибухає, немов атомна бомба. Виявляються, Антисвіт влаштований зовсім не так, як Земля, Сонце й взагалі Галактика: і планета, і її мешканці, і все інше складаються там з античастинок — частинок протилежними зарядами. Тому дивний світ і назиназивається "анти", тобто "проти". Це відкрили космонавти, які прилетіли із Землі. "У нас електрон негативний, — каже командир ракети, — а в них позитивний. Досить тільки нашим і їхнім частинкам зіткнутися, як відбувається вибух..." Справді, цікавий цей антисвіт: кинь туди звичайний камінь — вибух, кинь палицю — вибух, впусти щось випадково з ракети — знову вибух. Але поки космонавти, що в кіно, догадалися, куди вони прилетіли, розгорілася справжня війна. Всі в залі застигли. Нерви у всіх напружені — так здорово закручено в картині.

І ось що ще цікаво, чому він і згадав про цей фільм. В антисвіті навпаки, навіть праворуч і ліворуч: там, де в нас ліворуч, — у них

праворуч. Шкода, що місто антисвітян показували тільки з висоти. Не розбереш, чи є в них вивіски. А взагалі будинки цілком сучасні, схожі на пластмасові кулі. І якщо у них все-таки є вивіски, то вони читаються справа наліво...

Сергій зупинився, вражений своїм відкриттям. Він глянув на вивіски й урочисто промовив, ніби читав заклинання:

РОФРАФ МОНОРТСАГ

Усе навколо нього вмить змінилося. Він стояв на антиземлі, читав антививіски й дивився в холодну шибку антивітрини. А з шибки на Сергійка дивилася антилюдинка. Волосся зачесане справа наліво, кишеня з ґудзиком — ліворуч, а годинник — на правій руці.

— Привіт! — сказав Сироїжкін. — Я знаю, хто ти такий. Ти не просто моє відображення, а ти — Ажьорес. Зараз я запізнююсь на зарядку, але іншим разом ми з тобою обов'язково поговоримо. Будь здоров, Ажьоресе!

Сергій, махнувши рукою на прощання й побачивши такий жест у відповідь, побіг додому.

— Звичайно, це я переборщив, що обіцяв з ним поговорити бурмотів він, повернувшись із антисвіту на Липову алею. — І все-таки здорово, що я зустрів антилюдину. Майже антилюдину, — додав він, подумавши. — Принаймні, даю свою голову відрубати, що серце в неї з правого боку...

У дворі на футбольному полі грали малята. Все ясно: зарядку він проґавив. Зовсім непогано було б побігати з м'ячем, але що вдієш, його затримав не хто-небудь, а антилюдина! І Сергійко, як тільки завернув за ріг, зрозумів, що це відкриття принесе йому славу. Біля останнього під'їзду він помітив хлопців. Раз зібралися, значить, щось обговорюють або обмінюються цінностями.

Так і є: слухають Вітьку Смирнова. Той стоїть гордий — ніс догори, волосся скуйовджене.

— Хлопці! — сказав Сергійко. — Я щойно бачив антилюдину!

Вмить Смирнов лишився зовсім самотнім, хлопці оточили Сироїжкіна. Йому довелося кілька разів повторювати, як він читав вивіски навпаки, як згадав про антисвіт з фільму й помітив у вітрині Ажьореса. Виявилося, всі бачили "Зустріч світів", усі помітили, що в антисвіті навпаки ліворуч і праворуч, але ніхто навіть не здогадувався, що зовсім поряд, буквально за два кроки, можна, знайти щось схоже на антилюдину.

Відкриття вимагало негайної перевірки, й тому компанія помчала на вулицю читати вивіски за методом Сироїжкіна й кривлятись у вітринах. А Сергійко поплентався додому: саме в ту мить, коли він пестився у променях слави, його гукнули з балкона.

Він покірливо вислухав материні докори, проковтнув свій сніданок, відмовився кататися по річці на крилатому теплоході й повеселішав тільки тоді, коли вирішив, що неодмінно стане фізиком і вивчатиме антисвіт.

Але де цей антисвіт? Де його вивчати — на Землі чи обов'язково летіти в космос? І як далеко туди летіти, і яка потрібна ракета, як уникнути вибуху?.. Десятки питань закружляли в Сергійковій голові. Всі вони потребували негайного обговорення. І Сергій побіг до Вовки Королькова, який усе знав.

"Мабуть, там зранку стовбичить Макар Гусєв, — подумав Сергійко. — А з ним ніякої розмови не вийде. Самі тільки дурниці. Як би здихатися Гуся?" На всякий випадок Сироїжкін вдався до навіювання на відстані.

— Гусаче, сиди вдома! Гусаче, сиди вдома! — повторяв він, піднімаючись сходами в сусідньому під'їзді.

Точно. Передчуття не зрадило Сироїжкіна: Гусак був тут як тут. Він возився на площадці з трубою, обклеєною чорним папером. Побачивши однокласника, Гусєв широко усміхнувся і сказав:

— А-а, Сироїжкін, привіт! Бачиш трубу? Телескоп. Збільшує у тридцять разів. Наш з Професором винахід. Хочеш, Сироїжкін, першим побачити зоряне небо?

— А де Професор? — діловито запитав Сергійко.

— Зараз прийде. Ти дивися, поки труба вільна.

Звичайно, ясного сонячного дня ніяких зірок побачити не можна було. Та Сергійко все ж нагнувся, припав до круглого вічка. Його обпалило, осліпило сонце. Вогненні списи ніби проткнули око. Розгублено кліпаючи, втираючи долонею сльози, що котилися по щоках, стояв Сергій коло вікна. Він хотів загилити ногою телескоп, але пожалів Професорову працю.

— Ну, що ти там побачив? — єхидно запитав Гусєв.

— Такого йолопа, як ти! — спересердя сказав Сергійко й побіг сходами. — Таку хитромудру гуску, як ти! — кричав він на ходу. — Ні, гусака! Товстого, гидкого-прегидкого гусака!

Макар не погнався за ним. Він лише висунувся з вікна й гаркнув:

— Я тобі покажу гусака! Краще не попадайся!

Сонце світило лагідно. Гостро, духмяно пахло молодою зеленню. Але світ здавався Сергійкові сірим, недобрим. Йому було гірко, прикро. Він ішов і думав: як помститися цьому здоровенному, сповненому підступності Гусакові?

Сироїжкін придумував плани помсти й один за одним відкидав їх. Ласо, яким можна заарканити й прив'язати ворога до дерева, напад у темряві, навіть допомога приятелів — десять міцних кулаків — усе це Сергієві не подобалося. Лишалося знайти чудодійні краплі, які вдесятеро збільшують людські сили, й викликати кривдника на бій. Але ж де дістанеш такий рецепт?

Несподівано сильні руки підхопили Сергійка й підняли високо вгору.

— Ось він! — закричав хтось оглушливо гучно. — Качай його!

Сергійко отямився. Він побачив прапори, спортсменів у яскравих майках і великі білі літери на червоній полотнині, низ впадали в око, — ФІНІШ. Якісь люди несли Сергійка, піднявши над юрбою і кричали:

— Знайшли! Знайшли! Ось він — чемпіон!

Натовп обертався, розступався, роздивлявся Сироїжкіна, а він тільки кліпав віями й крутив головою.

Хтось узяв його за руку, потримав, ідучи поряд, і здивовано сказав:

— Пульс нормальний! Не серце, а годинник!

— Він не захекався! — захоплювався інший болільник. — Легені — мов ковальські міхи!

— Чемпіон... Чемпіон... — повторювали всі навколо.

Сергійка поставили перед високим міцним чоловіком у білому костюмі з червоною пов'язкою на рукаві.

— Як тебе звати, хлопчику?

— Сергій Сироїжкін, — здивовано сказав несподіваний чемпіон.

— Де ти живеш, де вчишся?

— На Липовій алеї. У школі кібернетиків.

— Товариші! — закричав суддя в білому костюмі. — Невідомий бігун — Сергій Сироїжкін! Він живе тут, у Жовтневому районі!

Юрба загула.

— Молодець, — сказав суддя СироГжкіиу. — Вітаю!

— А за що? — здивовано запитав Сергій.

— Молодець, — повторив суддя. — Ніколи не треба зазнаватися. А завтра приходь о п'ятій годині на стадіон в секцію легкої атлетики. Ось тримай. — Він дістав блокнот, одірвав аркушик і щось швидко написав. — Тут адреса й моє ім'я. Приходь обов'язково. Талант треба розвивати.

Він обернувся до інших суддів:

— Я гадаю, можна зарахувати біг Сироїжкіна.

— А я протестую! — різко відповів суддя у тренувальному костюмі. — Сироїжкіна немає у списках команди..

— Зарахувати! Зарахувати! Зарахувати! — галасували болільники. — Він з нашого району!

Судді стали сперечатися, а Сергійко тихо відійшов убік, стискуючи в руці аркушик. Чемпіона по-дружньому плескали по плечу, йому говорили підбадьорливі слова, хтось сунув йому морозиво. На нього дивувались, як на чудо.

А чуду було дуже незручно. Чудо все ще нічого не розуміло. Чудо вибрало в галасливому натовпі спокійного товстуна з палицею і боязко запитало:

— А що сталося?

— Ні, ви тільки подивіться на нього! — голосно сказав товстун, налякавши Сергійка. Тікати було нікуди: навколо вже стояли щільним кільцем болільники. — Він навіть не розуміє, що натворив, — говорив далі товстун, постукуючи палицею об асфальт. — Талановитий і чистий душею!.. Так от, — товстун нахилився до Сергійка, — наш район програвав естафету сусідам. Ми вже вирішили, що діло пропаще. Лишався останній етап на чотириста метрів. Наш стоїть, чекає паличку, а суперник уже біжить, тільки п'яти миготять. Як раптом, де не візьмися, — ти! Вихопив у нашого недотепи паличку, наздогнав першого, випередив його, розірвав стрічку й зник. Просто поталанило, що ти живеш у нашому районі. — Товстун раптом змахнув палицею і проголосив: — Зарахувати Сироїжкіна!

— Зарахувати!!! — підхопили люди, які стояли довкіл.

Сергійко сунув аркушик у кишеню, непомітно вибрався з натовпу й кинувся щодуху геть. Він не розумів, чому тікає від яскравих прапорів і галасливих болільників, а не підійшов до головного судді й не пояснив помилку. Всі ранкові пригоди — рішимість стати фізиком, сонце, що вдарило у вічі, прагнення помсти, несподівана слава, — все змішалося в

Сергійчиній голові й гнало його вперед. Мабуть, тепер він і справді міг установити рекорд. Тільки серце калатало, як шалений маятник, а з легенів виривався якийсь дивний свист.

Він вискочив на стрімкий берег річки, упав на траву й довго лежав нерухомо, із заплющеними очима, наслухаючи удари в грудях, ловлячи ротом повітря. Віддихався, перевернувся на живіт і помітив недалеко в кущах синю куртку. Куртка як куртка, звичайна куртка. І все-таки щось у цій куртці непокоїло Сироїжкіна. Щось чорне, маленьке, блискуче стирчало з-під синьої куртки. Сергійко подивився уважніше й вирячив очі: це була невеличка штепсельна вилка для вмикання в мережу.

Сергій ніколи ще не бачив курток, з-під яких висуваються такі незвичайні хвости. Тому він тихенько підповз до куща, обережно взяв вилку і потягнув до себе. Куртка здригнулась, заворушилася. З-за куща прямо на Сергійка виліз дуже знайомий хлопчисько.

Ні, зовсім незнайомий! Це був хтось чужий. Але цей "хтось" був викапаний Сироїжкін. Сергій дивився на нього широко розплющеними очима, і йому здавалося, що це він сам виліз зараз із-за куща й дивиться на забіяку, який сіпнув його за куртку. А хлопчик у синій куртці, живий двійник Сергійка, теж завмер і дивився у вічі Сироїжкіну. На обличчі його нічого не відбивалося — ні здивування, ні усмішки. Воно було абсолютно спокійним.

— Це твій штепсель, тобто вилка? — нарешті сказав, отямившись, Сергій.

— Моя, — обізвався хлопчик у синій куртці трохи скрипучим голосом.

— А навіщо вона тобі? — знову запитав Сергій і почув дивну відповідь:

— Я живлюся електроенергією.

— Ти... — Сергій повагався, — Ти... робот?

— Ні, я Електроник, — так само спокійно промовив хлопчик.

— Але ж ти не людина?

— Так, я не людина

Вони сиділи на траві зовсім поряд і мовчали. Сергійко непомітно роздивлявся свого сусіда. "Дарма, що в нього провід із вилкою, — думав Сергій. — Зате з ним можна розмовляти спокійно, по-людськи, не те що з Гусаком..." І раптом Сергійкові сяйнула думка.

— Послухай, це ти біг так швидко й обігнав усіх? — хвилюючись, запитав він.

— Я.

— Ти знаєш, ми з тобою дуже схожі...

— Така схожість зумовлена математичними законами, — пояснив хлопчик у синій куртці, й Сергійка враз заспокоїла його розважливість.

— І ти це помітив?

— Так, помітив.

— Ти знаєш, мене прийняли за тебе. А справжній чемпіон — це ти!

— Можливо, я чемпіон, — погодився Сергійків співрозмовник. — Але я зовсім не хотів цього.

— Не хотів? От чудний!

— Ноги несли мене вперед, — продовжував дивний хлопчик, — я не міг зупинитися. Отже, найімовірніше, я не чемпіон.

Тут Сергійко схопився, став розповідати, як сперечалися судді, як його підкидали й несли на руках. Хлопчик у синій куртці теж підвівся й уважно дивився на Сироїжкіна. Його обличчя було, як і раніше, спокійним і незворушним. Ні, він не заздрив несподіваній Сергійчиній славі, зовсім не заздрив.

Я ніколи не бачив, щоб хтось біг так швидко! — захоплювався Сироїжкін. — Якби судді не пішли, я привів би тебе і сказав: ось хто встановив світовий рекорд! Електроник! А я... просто Сироїжкін...

— Сироїжкін? — скрипуче запитав Електроник.

— Ага!.. Ми ще не познайомилися. — Сергій простягнув руку. — Називай мене Сергійком.

— Сергійко Сироїжкін, — повільно повторив, ніби запам'ятовуючи, Електроник.

Його права рука обережно взяла пальці Сироїжкіна й стиснула так сильно, що Сергійко зойкнув.

— Вибач, Сергійку. — Електроник подивився на свою долоню. — У мене запрограмовано, що з такою силою треба тиснути руку друга.

Сергій, пританцьовуючи, дмухав на пальці. Він нітрохи не образився, навпаки — зрадів.

— Нічого! Це дуже навіть здорово! Ти не зменшуй силу. Вона нам ще знадобиться... Розкажи про себе. Ти тут живеш?

— Ні, тільки сьогодні приїхав.

— Тоді я покажу тобі місто! — зрадів Сергій. — Спочатку підемо в парк, купимо морозива й з'їмо по чотири штуки.

— Я нічого не їм, — сказав Електроник.

— Зовсім забув! — Сергійко махнув рукою і від душі пожалів приятеля: — Не пощастило тобі. Морозиво куди смачніше, ніж електричний струм! Я можу полуничного зразу чотири штуки проковтнути.

— Я теж ковтав. Предмети... Коли показував фокуси, — уточнив Електроник.

— Фокуси? Здорово! Обов'язково мені покажеш!

— Добре. Покажу.

Так, весело балакаючи, простували вони до парку. І всі зустрічні оглядалися їм услід: не на кожному кроці трапляються такі схожі близнята.

ФОКУСНИК УСІХ ЧАСІВ

І ось вони заходять у парк. їх зустрічають рум'яний Клоун, Учений дивак і кумедний Марсіанин на ходулях. Їм вручають маски золотої променистої зірки й страшного ведмедя, на їхню честь гримить веселий марш, мчить по орбіті славетний супутник "Біб-біп" і злітають у небо маленькі ракети. В парку карнавал, сьогодні всім весело, всі сміються. І Сергійко регоче під маскою страшного ведмедя, хапає за руку золоту усмішливу зірку, й вони біжать до "чортового колеса". А потім злітають угору, падають униз, роблять оберт за обертом і дивляться з висоти на місто. І ще кружляють на каруселі, крутять мертві петлі в літаках,

злітають і приземляються в космічному кораблі. Весь час разом — Сергійко й Електроник. Весь час поряд — Електроник і Сергійко.

А на невеличкій сцені йде концерт. Стоїть із самого краю тонка дівчинка, вся у блакитному з ніг до голови, навіть кульки в руці блакитні, й співає пісню:

Кульки, кульки

Блакитні кульки,

Летіть, кульки,

Несіть, кульки,

Моїх мрій порив

Далеко, далеко,

Аж за дахи...

Однак чому раптом змовк Сергійко? Чому він стоїть зовсім тихо й дивиться не на Електроника, а на блакитну дівчинку? Чому він не аплодує, як усі?

Вийшов на сцену конферансьє і каже:

— Сьогодні дають концерт глядачі. Ви тільки що слухали пісню, яку написала сама співачка. Свої пісні, свої вірші, своє виконання! Прошу не соромитися!.. Отже, акробатичний етюд покажуть брати Самоварови.

Чому Сергійко не дивиться на акробатів Самоварових? Чому він витягнув шию і спостерігає, як сідає блакитна дівчинка в першому ряду? Чому тягне Електроника до естради?

— Електронику, — прошепотів Сергійко другові, — прошу тебе, виступи. Покажи фокуси.

— Я не знаю... — невпевнено промовив Електроник.

— Ну, любий, ну, Електрошо, ну продемонструй! Фокуси, розумієш, фокуси! Всі відразу розвеселяться, тобі аплодуватимуть, і я — найдужче.

— Я покажу фокуси, — погодився Електроник і пішов разом з другом за куліси.

Сергійко торкнув за плече конферансьє і став йому пояснювати, вказуючи на маску золотої зірки:

— Ця маска — мій друг. Він чудовий фокусник. Я його просив, він погодився виступити.

Конферансьє стояв і кивав головою: він зрозумів усе з півслова.

— Як тебе оголосити? — спитав він Електроника.

— Оголосіть просто, — сказала скрипучим голосом маска, виступає найвидатніший фокусник усіх часів і народів, ще ніхто й ніколи так не виступав донині й не виступатиме в майбутньому.

Сергійко посміхнувся: "Ну й Електроник! Справжній цирковий артист. Нітрохи не соромиться. І фокуси в нього, певно, надзвичайні".

А конферансьє подумав: "Ого! Оце скромність!" Проте він вийшов і оголосив так, як було сказано. Чуття підказувало йому, що в разі провалу найвидатнішого фокусника глядачі вважатимуть усе за жарт.

— Зараз ти їм покажеш! — тихо сказав Сергійко Електроникові, поглядаючи крізь прорізи своєї маски на блакитну дівчинку в першому ряду. — Я відчуваю, що ти не тільки найкращий у світі бігун, а й надзвичайний фокусник. Зніми-но, Електронику, маску. Хай тебе бачать усі!

— Зараз я їм усе покажу, — незворушно підтвердив Електроник і слухняно зняв маску.

Фокусник вийшов на сцену й підняв руку. Всі спочатку дивилися на руку й тільки потім помітили, що електричний рояль зрушив з місця і, поскрипуючи коліщатками, покотився за куліси.

— Дурниця! — голосно сказав хлопчак з першого ряду. — Прив'язали мотузок і тягнуть.

Але в конферансьє, який стояв за кулісами, стали круглими очі: він бачив, достоту бачив, що ніхто не тягне рояль! Рояль котився сам і щосили скрипів коліщатками. Фокусник опустив руку, і рояль зупинився. А блакитна дівчинка трохи підвелася зі свого місця, щоб бачити, що буде далі.

Несподівано для глядачів фокусник зробив сальто-мортале, й по сцені застрибали тонкі сріблясті кільця. Вони підскакували з приємним дзенькотом і так яскраво блищали, що глядачі мружили очі.

Тихо й плавно вступив оркестр. Фокусник повів рукою, й кільця покотилися по сцені, зробили коло, потім друге, третє. І от, дзеленькаючи й виблискуючи, вони вже розкотилися в різні боки й закружляли, немов циркові конячки.

А фокусник навіть не дивився на них, заплющив очі, впевнений, що всі кільця скоряються плавним рухам його рук, що вони крутяться дзигою, завмирають на місці, стрибають угору й униз і жодне не впаде.

Глядачі аплодують, заглушаючи оркестр, і найдужче — маска ведмедя. Сергійко був захоплений. Що за диво його друг! Він бачив, як завмерла блакитна дівчинка. Які в неї великі смутні очі... Ось вона посміхнулась! Молодець Електроник! І він, Сергійко, теж молодець: відразу здогадався, що Електроник — чудовий фокусник. Якщо трапиться, що вони познайомляться, він так і відрекомендується: друг фокусника.

— Все ясно, — глибокодумно промовив хлопчак-всезнайко з першого ряду. — В нього в рукаві електромагніт. Притягує і відштовхує. Чудес на світі не буває.

Бувають. Але рано чи пізно вони кінчаються. І всім було дуже шкода, що кільця раптово зникли. Кільця збіглися всі докупи, фокусник повернувся на мить до глядачів і пішов — і ось уже нічого нема. Лише конферансьє помітив, що кільця водночас підстрибнули й опинились у фокусника на руці, наче браслети.

А фокусник уже бере в когось із публіки сигарету, припалює, дякує і видихає клуб диму. Пухнаста хмаринка летить до першого ряду.

— Він палить! — обурилась якась жінка.

— Це так треба, це фокус, — заспокоїв її сусід.

Сергійко зачудовано дивиться на сигарету в руці друга, але в цей час з диму в публіку посипалися різнобарвні хустки. Червоні, блакитні, жовті, зелені, білі... Всі схопилися, заплескали, засміялися, стали ловити хустки. А Електроник пускав і пускав круглі білі хмарки. Вони, немов

маленькі ядра, летіли в усі ряди, сіючи дощ веселих парашутів, що бралися невідомо звідки.

Та ось гамір ущух, глядачі всілися на місця. Фокусник уклонився й хрипло сказав:

— Предмети. Давайте мені предмети.

Підхопився хлопець і вмить зібрав у капелюх годинники, авторучки, гребінці, гаманці. Зал затих. Капелюх з предметами подали фокусникові.

— Ап! — вигукнув фокусник і на очах у всіх проковтнув ручний годинник з жовтим ремінцем. — Ап!.. Ап!.. Ап!..

І за жовтим ремінцем пішли інші предмети з капелюха. Годинники фокусник ковтав легко й невимушено, ніби вишні або сливи. Він втягував у себе з присвистом довгі авторучки, гребінці й, не вагаючись, клав у рот гаманці. Тільки й чулося:

— Ап!.. Ап!.. Ап!..

Глядачі завмерли. Панувала напружена тиша. Конферансте чомусь зблід.

— Усе, — спокійно сказав фокусник і вклонився.

Пролунали слабкі оплески. Глядачі чекали продовження. А фокусник попрямував до куліс.

— Гей, друзяко! — гукнули з рядів. — А годинники ж не забудь віддати!

І тут усі схопилися. Фокусник сплигнув зі сцени, підбіг до огорожі й, зробивши гігантський стрибок, перемахнув через неї. Глядачі кинулись за ним. Вони, звичайно, не знали, що фокусник біжить не зі своєї волі: його, як і вранці, несподівано погнала вперед сильна напруга електричного струму, ввімкнутого неуважним професором. Глядачі нічого не знали про фокусника, вони бігли за своїми речами. Але наздогнати хлопчака не могли.

Конферансьє розгублено оглядався. Друг фокусника в масці ведмедя теж зник. На стільці лежала тільки забута картонна зірка

— Я ж казав, що шахрай! — захоплено кричав хлопчак з першого ряду. — Знаємо ми цих фокусників! Не наздогнали? Ха-ха! .

Конферансьє розгублено оглядався. Друг фокусника в масці ведмедя теж зник. На стільці лежала тільки забута картонна зірка

— Я ж казав, що шахрай! — захоплено кричав хлопчак з першого ряду. — Знаємо ми цих фокусників! Не наздогнали? Ха-ха!

А блакитна дівчинка спокійно стояла посеред метушні й роздивлялася прозору хустку. На ній було кумедне личко з кирпатим носом і незрозуміле слово: "Електроник".

ВСЕ ПРО ЕЛЕКТРОНИКА

Олександр Сергійович Світловидов, учений-кібернетик, сидів у готелі й чекав професора. З плутаних пояснень директора й горничної він не міг збагнуту що сталося тут протягом півгодини, поки він їхав від інституту до "Дубків". Чемодан, якого ледве принесли чотири чоловіки, стояв порожній. Куди поділося те, що там було?

Свєтловидов згадав, що професор у розмові натякав на сюрприз. Але що це за сюрприз, який зникає з кімнати на другому поверсі, поминувши двері?

Гість кілька разів виходив на вулицю, прогулювався біля під'їзду. Нарешті піднявся в номер, сів у крісло, вирішив чекати тут. Іноді він схоплювався, підходив до дзеркала, прискіпливо оглядав вузол на краватці й не пропускав нагоди покритикувати себе.

"Ну хто скаже, дивлячись на це молоде обличчя і рум'яні щоки, — кепкував із себе Свєтловидов, — що перед ним без п'яти хвилин доктор наук! Еге, товаришу Свєтловидов, ні парадний костюм, ні рівний проділ, ні навіть ці маленькі вуса не надають вам солідного вигляду. Припустимо, що Гель Іванович Громов захоплений своїми думками й менш за все звертає увагу на вік співрозмовника. Але ж він може легко визначити, як мало оригінальних ідей народжується в цій голові... Якби ж коефіцієнт корисної дії дорівнював хоч одній сотій професорової!.. Однак це вже заздрість. Досить філософствувати! — спинив себе критик. — Сядемо й постараємося визначити, зважаючи на всі обставини пригоди, коли повернеться професор".

Свєтловидов любив професора Громова. Від нього завжди йдеш із запасом найкращих почуттів і думок. І довго потім згадуєш добродушний, по-дитячому заливистий сміх, журливо-веселий погляд і потішні хмарки диму, які вилітали з довгої професорової люльки.

Кібернетики й фізіологи іноді сперечалися через Громова.

І ті, й ті вважали професора фахівцем у своїй галузі. Та ці незгоди були несуттєві. Громов охоче віддавався обом наукам, які, до речі, були тісно пов'язані між собою. Статті й виступи професора про головний мозок з'ясували деякі і загадки людського мислення; фізіологи й лікарі-психіатри зацікавлено обговорювали й перевіряли його гіпотез. А

кібернетики втілювали його ідеї в оригінальних схемах електронних машин..

Усі знали, що сам Гель Іванович захоплюється на дозвіллі іграшками-автоматами: він склав папугу, здатного розмовляти; собачу голову, що вміла співати; мавпу, яка показувала фокуси. Одні вважали їх просто потішними, інші казаи, що в іграшках закладені дуже цікаві схеми слуху, рухових центрів, мови майбутніх кібернетичних автоматів, які ще здивують людство. А людство поки що нічого не знало про геніальні іграшки, замкнені В професорській лабораторії.

Свєтловидов згадав, як років десять тому він, тоді ще молодий інженер, приїхав у місто сибірських учених — Синьогорськ і, виконуючи звичайне командировочне завдання, кілька днів мріяв зустрітися із знаменитим Громовим. Нарешті він зателефонував йому й напросився в гості. Від готелю до Обчислювального центру Свєтловидов ішов пішки. Мрячила дрібна, нудна мжичка, на вулицях не БУЛО ЖОДНОЇ душі. І ось недалеко від корпусів центру Олександр Сергійович побачив дивного перехожого. У розстебнутому плащі, без капелюха, не зважаючи на дощ, крокував він навколо ліхтаря і щось швидко записував на клаптику паперу. Свєтловидов упізнав Громова.

— Ви прибули в дуже слушний момент, — сказав, професор, беручи під руку інженера. — Ходімо!

— Але ж ви застудитесь, Гелю Івановичу! — вигукнув Свєтловидов. — Така погода, а ви без головного убору.

— Нічого не станеться, — лагідно посміхнувся Громов. — Я вийшов зустрічати вас і захопився однією думкою.

А коли голова гаряча, їй не страшна ніяка вогкість. Вони прийшли в невелику кімнату, заставлену приладами, й одразу ж узялися за діло. Власне, дослід скидався на захоплюючу гру. В сусідньому залі, як

пояснив професор, знаходилися два об'єкти — Ікс та Ігрек. Один з них був старий помічник Громова, на прізвище Пумпонов. Другий об'єкт — електронно-обчислювальна машина.

Професор посадив Свєтловидова за стіл з двома телеграфними апаратами. Над ними висіли аркушики з літерами "X" і "Y": кожний з двох невидимих для Свєтловидова гравців користувався своїм апаратом. Правила гри були зовсім прості: гість міг ставити Іксові й Ігрекові будь-які запитання і протягом півгодини відгадувати, хто з тих, що відповідають, — машина і хто — людина.

Свєтловидов і зараз пам'ятає свої запитання й відповіді Ікса й Ігрека.

Спочатку він запитав, кому скільки років.

Ікс протелеграфував:

— Вісімсот.

У відповіді Ігрека було менше вигадки:

— П'ятдесят.

Потім Олександр Сергійович поставив ще два розвідувальних запитання:

— Чи давно знаєте ви професора? Як ви до нього ставитеся?

Ікс відстукав на телеграфній стрічці:

— Триста п'ятдесят років. Побоююсь.

Ігрек відповідав інакше:

— Усе життя. Обожнюю.

Сідаючи до телеграфних ключів, Свєтловидов досить легко уявив собі тактику невидимих гравців. Людина не може удавати із себе машину, її одразу ж викаже повільність обчислювання. Отже, машина у своїх відповідях має хитрувати, обманювати, прикидатися людиною. А людині (Пумпонову) нічого не лишалось, як говорити тільки правду. Як з'ясувалося потім, ця логічна система виявилася правильною. І все-таки Ікс та Ігрек спантеличили Свєтловидова.

Після перших відповідей він подумав: "Іксу вісімсот років. Фантазія. Мабуть, це машина".

Але квапитися з відповіддю Свєтловидов не хотів. Він вирішив перевірити їх у лічбі.

Він поставив Іксові просту задачу:

— Додайте 928 714 до 47 218.

Ікс думав тридцять секунд і підсумував:

— 975 932.

Свєтловидов — Ігрекові:

— Додайте 723 022 до 252 910.

Через півхвилини запрацював телеграфний апарат Ігрека:

— 975 932.

"Еге, — сказав собі інженер, — і той і другий думали півхвилини. Хтось хитрує!"

І він засипав Ігрека цілою серією запитань:

— Прочитайте початок першої глави "Євгенія Онєгіна" Пушкіна.

— "Мой дядя самих честных правил..." — негайно обізвався Ігрек.

— Чи не гадаєте ви, — запитав Свєтловидов, — що звучало б точніше так: "Мой дядя самих честных качеств"?

— Це порушило б риму, зіпсувало б вірш, — досить логічно зазначив Ігрек.

— А якщо сказати так: "Мой дядя самих скверных правил"? Як ви пам'ятаєте, Онєгін не ідеалізував свого дядька. І з римою тоді все гаразд.

Відповідь Ігрека була убивча:

— Навіщо ображати дядька? Сподіваюсь, ви це не серйозно?

Утерши піт з чола, Олександр Сергійович взявся за Ікса. Він так і не визначив, хто такий Ігрек. Чи могла машина бути таким дотепним співрозмовником? Звичайно, могла, раз її навчав професор. Щодо помічника Пумпонова, то з його вдачею і спроможністю розуму Свєтловидов ще не був знайомий.

Отже, черга за Іксом. Чи вдасться розгадати, хто він?

— Ви граєте в шахи? — запитав інженер.

Ікс відповів коротко:

— Так.

Свєтловидов запропонував йому розв'язати етюд:.

— У мене лише король на e8, інших фігур немає. У вас — король на e6 і тура на b1. Як ви зіграєте?

Ікс після тридцяти секунд мовчання відстукав на стрічці розв'язання:

— Th8. Вам мат.

Здається, гість програвав гру... Минуло вже двадцять п'ять хвилин. Гель Іванович димив люлькою і лукаво поглядав на колегу.

"Яке ж поставити запитання?" — напружено думав Свєтловидов.

Він запитав найпростіше:

— Що ви любите найбільше?

Відповіді були простодушні й відверті:

Ікс:

— Кінофільми.

Ігрек:

— Люблю цукерки.

"Хто ж хитрує? — спалахнув Свєтловидов. — Чи дивиться машина кіно? Ні. А як щодо цукерок? Невже я подурнішав? І все-таки — спокій. Треба розібратися докладніше".

— Які картини ви бачили останнім часом? — запитав він у Ікса

— Закордонні. "Смерть за два гроша", "Покарання", "Джерело сили".

Назви були незнайомі Свєтловидову. Він попросив уточнити:

— Перекажіть сюжет першої картини.

Ікс почав розповідати:

— Дівчина й хлопець, робітник, закохані одне в одного.

Але на їхньому життєвому шляху зустрічаються бандити. Один з них, на прізвисько Каро, ще трохи схожий на людину, а решта просто мерзотники. Вони хочуть утягнути хлопця у свої діла, і тут лунають постріли. Один. Другий. Третій... Я налічив двісті сімнадцять пострілів...

Настільки захоплюючою здалася Свєтловидову розповідь, що він перебив Ікса на півслові, зателеграфував:

— Досить!

Відкинувся на спинку стільця, втомлено сказав:

— Це людина.

— От ви й відгадали! — щиро зрадів Громов. — А ваші думки спочатку, як я помітив, були абсолютно точними: машина брехала, а

людина говорила правду. Та зараз я познайомлю вас із моїм помічником, і ви зрозумієте, чому він усе-таки водив вас за носа.

Свєтловидов згадує згорбленого жвавого діда. На його обличчі дуже багато зморшок, вони раз у раз збігаються в хитрій усмішці, й тоді очі здаються маленькими зеленими цятками. Пумпонов у грі не хитрував і на всі запитання відповідав досить простодушно й точно, виступаючи під псевдонімом Ікс. Він був дуже старий і щиросердо запевняв усіх, що живе на світі вісімсот років і з них ось уже триста п'ятдесят років допомагає професорові. "Що вдієш, — сказав він, — саме стільки я налічив. Ви вже вибачте старого за завдану неприємність". Він добре грав у шахи й над усе любив кінофільми. Ця пристрасть його й виказала. Щодо електронної машини — підступного Ігрека, то вона справді хитрувала, навіть зволікала з відповіддю в обчисленні, намагаючись спантеличити запитувача.

А більш за всіх був задоволений дослідом професор. Він заразливо сміявся, згадуючи забавні відповіді Ікса й Ігрека, і зображав у особах всіх трьох гравців. Справді, йому добре вдалося запрограмувати хитрість машини!

Той вечір був особливий. Вони пили міцний чай у кабінеті Геля Івановича, і професор згадував молоді роки, коли він був закоханий у море, влаштувався матросом на торговельне судно й здійснив кругосвітнє плавання. Гість розповідав веселі студентські історії. А Пумпонов після чаю повів гостя в майстерню і замовив на його честь кілька пісеньок собачій голові. Вона проспівала їх, ретельно роззявляючи пащу й поводячи блискучими скляними очима, і цей невеличкий концерт був дуже зворушливий — адже щоразу електронний мозок складав нову пісеньку.

Потім старий пустив по підлозі іграшки. Черепахи, два лиси — чорний і червоний — кружляли по кімнаті й слухалися хазяїна, наче вони були живі й виступали перед публікою в зоопарку. Тільки довгий провід, що з'єднував їх з електромережею, нагадував про те, що це механізми.

З одним із цих лисів, червоним, трохи схожим на таксу й грайливішим, ніж його темний співбрат, була пов'язана досить сумна історія.

Якось Пумпонов прийшов у майстерню і став тренувати лиса. Він командував у мікрофон і так захопився кмітливістю механізму, що не помітив, як його ноги обплутав провід. Пумпонов хотів зупинити лиса, але, на своє нещастя, забув потрібну команду. Він кричав лисові: "Припини! Годі! Не пустуй! Стій!.." Лис не звертав на крики ніякої уваги, весь час бігаючи навкруг людини, і так міцно затягнув провід, що бідолаха не міг ворухнутися. Якби Пумпонов крикнув найпростіше слово "Стоп!" — лис зупинився б як укопаний: він слухався тільки цієї команди, а інших, навіть слова "стій", просто не знав. Старий дедалі кволішим голосом просив, благав лиса зупинитися й розпачливо дивився на розетку, в яку була ввімкнена іграшка. Але, на жаль, дотягтися до неї не міг...

Коли Громов заглянув у майстерню, його помічник лежав долі непритомний, міцно обплутаний проводом. Професор сказав потрібне слово — лис відразу ж угамувався. Громов насилу привів старого до пам'яті, і той, розплющивши очі, поскаржився: "Як мало він ще розуміє... Я працюю у вас триста п'ятдесят років і не бачив ще такого дурного лиса". На що Гель Іванович відповів: "Раджу надалі бути обережнішим. Ви можете таким чином або щось винайти або загинути".

...Свєтловидов так заглибився у спогади, що не помітив, як до кімнати ввійшов професор. Знайомий голос підвів гостя з крісла.

— Даруйте, — сказав Громов, — я вас примусив чекати.

— О, нарешті! — зрадів Свєтловидов. — Вас я ладен чекати хоч усе життя. Але що трапилося?

ЯК НАРОДИВСЯ ЕЛЕКТРОНИК

— Сюрпризу не буде, — вибачливим тоном промовив Громов. — Сюрприз, Олександре Сергійовичу, просто втік.

— Як — утік? — здивувався Свєтловидов.

— А ось так. Стрибнув у вікно — і шукай вітра в полі.

Тільки тепер Свєтловидов звернув увагу на вигляд професора: краватка з'їхала убік, рукав у вапні.

— Ну, не будемо так засмучуватися, — бадьоро сказав Свєтловидов. — Для початку почистимось і вмиємося.

Професор із задоволенням віддав йому піджак, краватку і дістав з дорожньої валізи куртку.

— Відразу мов дома! — сказав він, одягаючи куртку.

Свєтловидову кортіло дізнатися, хто ж кінець кінцем стрибнув у вікно. Та не варто підливати масла у вогонь:

Громов і без того був прикро вражений.

— Чи не бажаєте поснідати? — запропонував Свєтловидов.

— Поки я гнався за цим сюрпризом, — крикнув Громов з ванни, — я дуже зголоднів і зайшов у кафе! До речі, там працює кухарем колишній корабельний кок. Ще раз вельми перепрошую, що змусив вас чекати, але ми з коком згадували кожний свої плавання... А тепер, — говорив далі професор, повернувшись до вітальні, — можу вам відкрити цей невеликий секрет.

І він розповів, що сталося вранці. Свєтловидов, слухаючи Громова, сміявся і хмурився, хитав головою і схвильовано ходив по кімнаті — вірив і не вірив. Електроник — кібернетичний і водночас зовсім як живий хлопчик; це справді сюрприз для конгресу кібернетиків. Чуттям ученого гість розумів, скільки праці, нових ідей вкладено в незвичайне створіння, і з нетерпінням чекав роз'яснень. Однак спочатку треба було вжити якихось заходів.

— Я подзвоню в міліцію, — запропонував він, — попрошу знайти його.

— Але як ви поясните ситуацію? Мені не хотілося б розголошувати секрет до відкриття конгресу, — сказав Громов. — О, ця дивовижна моя неуважливість! Я зовсім забув про різницю напруг в електромережі. І от сумні наслідки... Як ви здогадуєтеся, м'язи Електроника дістали посилений сигнал біострумів і погнали його з величезною швидкістю. А що як він зіткнувся з ким-небудь чи побився? Він же скрутить нормальній людині в'язи.

— Сподіватимемося на добре виховання, — жартівливо зауважив Свєтловидов.

Він викликав по відеотелефону чергового міліції і, назвавши себе, попросив терміново розшукати в місті хлопчика тринадцяти років, на ім'я Електроник. Учений описав його прикмети, в тому числі й здатність швидко бігати, і домовився, що, як тільки будуть якісь відомості, йому негайно зателефонують. Докладно говорити про інші особливості Електроника він не став.

— Вибачте мою цікавість, — сказав він, обернувшись до Громова, — але мені кортить почути історію із самого початку. Час у нас є.

— А ви дозволите мені димити? Інакше я не вмію розповідати.

Професор довго розпалював люльку. Очі його здавалися смутними. Та ось у них зажеврів лукавий вогник. Громов скуйовдив пишну сиву чуприну й задимив з видимим задоволенням.

— Так от, — сказав він, — є в мене давній друг Микола, дуже добрий хірург. Чого я з нього почав, ви зараз зрозумієте. Всі наші зустрічі проходять у нескінченних суперечках. Уявіть, колего, що вам довелося розмовляти з людиною, яка вважає свій розум трохи чи не досконалістю природи... Ви посміхаєтесь... Справді, питання майже не для суперечки. Та треба було бачити пиху мого приятеля, коли він починав розводитися про складності людського організму, досконалості мозку й таке інше, таке інше. Я спочатку теж усміхався, потім сердився, нарешті, нагадував про те, що людина живе в певних умовах і звичайно використовує лише малу частину потужності своєї пам'яті. Справді, є школярі й студенти, яким дуже важко даються деякі предмети. Але ж шкільна й інститутська програми — це лише крихти того, що могла б опанувати звичайна людина. Якби вона пускала в хід хоча б половину резервів мозку, вона, граючись, вивчила б сорок мов, закінчила б з десяток університетів і легко запам'ятала б усю Велику Радянську Енциклопедію.

Микола уперто тримався своїх поглядів. Він виставляв такий аргумент: "І все-таки хоч би що ви говорили про обмеження розуму, геній може все".

"Однак він розплачується за геніальність важкою працею, — нагадував я. — Геній ламає рамки, поставлені людині природою. Він обробляє величезну кількість інформації.

Пригадайте: коли в Ейнштейна питали, скільки годин триває його робочий день, він сприймав це за жарт. Робочий день ученого не має ні кінця, ні початку. А зараз, коли на вчених звалилася буквально лавина нагромаджених знань і нових відкриттів, їхнє становище стало особливо важким. Обсяг і складність завдань, що їх ставить перед наукою виробництво, рік у рік зростають. Я знаю випадок, коли один математик

витратив тридцять років напруженої праці, щоб розв'язати лише одну проблему. А скільки цікавих питань лишається поки що осторонь, бо на їхнє розв'язання не вистачить усього людського життя! Отже,людина давно усвідомила свою недосконалість і спрямувала зусилля на створення пристроїв, які полегшать переробку й засвоєння інформації".

Тут Микола вважав, що він має право на іронію. Він запитував, наперед знаючи відповідь: "Може, ви говорите про машини?"

Я стверджував: "Звичайно".

"Мені вас шкода, — казав Микола, — Ви витрачаєте місяці праці, щоб пояснити машині, як розв'язати просту геометричну задачу, або, як ви висловлюєтесь, запрограмувати цю задачу. Тимчасом як я, необізнана з математикою людина, можу розв'язати її за півгодини. Вибачте, чого ж може ця машина навчити мене?" Микола мав рацію: навчити машину завжди складніше, ніж людину. І я не приховував від нього труднощів. Я нагадував своєму самозакоханому приятелеві, як він розв'язує просту задачу. Він, звісно, вважає, що в ці самі півгодини він обробляє і відбирає певну кількість інформації, тобто шукає шлях до розв'язання задачі, спираючись на свої знання — на програму, закладену в нього за роки навчання.

Микола кивав головою: "Правильно, саме так".

Але хіба це все? Микола просто не усвідомлював, що, коли він береться за олівець, за його плечима не лише шкільні роки, завчені формули й правила, а все життя. У дитинстві він повзав, ходив, бігав, розбивав ніс і коліна й таким чином познайомився з простором. У школі він майстрував прилади й моделі, стругав, пиляв, вивчав геометрію й дізнався, що наша планета кругла. Нарешті, він зв'язаний невидимими нитками з усією Землею: мільярди відчуттів — фізичних, хімічних, магнітних, електричних — переплетені в ньому в складний клубок

психічної діяльності. Все це — неусвідомлена інформація, яку має у своєму розпорядженні доросла людина.

Такі, як Микола, ніколи про неї не згадують, вважаючи свої успіхи звичайною річчю. А закладіть ви в машину цю інформацію та ще знання, і вона проявить таку саму мудрість, як і мій приятель, коли не більшу.

Професор усміхнувся, перемігши свого противника, й відразу ж виправдав його:

— Проте я даремно накинувся на приятеля. Всі ці сперечання були дуже корисні, вони відтіняли труднощі мого завдання, викликали необхідні сумніви. Я аж ніяк не почував себе всемогутнім творцем. Я просто продумував схеми, які могли переробляти й зберігати якомога більше інформації...

Люлька Громова давно погасла, й він, висипавши попіл на блюдечко, став заново набивати тютюн. На мить опустивши повіки, він немовби уявив свою незвичайну машину, яка мала стати подобою маленької людини.

Паузу порушив Свєтловидов:

— Вибачте, Гелю Івановичу... Я зовсім забув: чи зрозуміє Електроник міліціонерів, коли його знайдуть?

Громов стрепенувся:

— Так-так... Він уміє слухати, розмовляти і все зрозуміє... Він дуже слухняний хлопчик. Принаймні ще недавно був таким.

Професор говорив про Електроника, як про живого, й Свєтловидов дивився на нього із захопленням. "Ось той учений, — думав він, слухаючи співрозмовника, — який знає про все на світі. І навіть про те,

чого не бачила жодна людина і, може, ніхто не побачить. Він легко відповість на будь-яке запитання, яке тільки спаде на думку; мені здається, він навіть знає, що таке "мінус п'ять яблук" — проста фраза в задачнику, яку ніхто не може наочно уявити. Але важливо те, що він не лише відповідає на запитання, а й уміє їх ставити. Цей "слухняний" Електроник — каверзне питання для науки. Добре було б розшукати його й привезти на конгрес..." А Громов розповів про те, як з'явився на світ Електроник. Його батьки не були такі досконалі, як їхнє майбутнє дитя. Зовні вони виглядали перед ним просто потворними чудовиськами зі своїми шафами-блоками, страшенним тріском та шумом і здатністю поглинати силу-силенну електрики. Проте ці батьки — застарілі звичайні електронно-обчислювальні машини — дуже старалися, перевіряючи й обчислюючи складні схеми, що їх придумував Громов. Дві машини обчислювали день і ніч, тому професор і прозвав їх жартома батьками Електроника.

До того ж, справа полегшилася тим, що деякі механізми й пристрої були вже випробувані на автоматах-іграшках та на інших електронних машинах: вони читали текст, розпізнавали предмети, розуміли людську мову, самі складали фрази. І все ж майбутня людинка потребувала фантастичних зусиль і особливої винахідливості. Все, що знав професор про нервову систему й мозок людини, він намагався втілити у своїх схемах.

Зрозуміло, над Електроником працював не тільки професор. Сам він би не справився. Помічники Громова, друзі, учні, студенти... — дванадцять чоловік були захоплені ідеєю створення штучної істоти й трудилися над нею п'ять років, віддаючи їй увесь свій вільний час.

Через п'ять років перед ними стояла досить дивна машина — суцільний шматок твердого тіла, що формою скидався на голову й тулуб людини. Про її будову можна сказати просто: листковий пиріг. Машина була спресована з плівок, на яких надруковано, як на газетному аркуші, складні електронні схеми. Ці плівки в тисячі разів тонші, ніж людська волосина, а розмірам деталей у схемах міг позаздрити будь-хто з

годинникарів. Електричні сигнали, пробігаючи по схемах, мали справу з такими найдрібнішими деталями, як молекули й атоми кристалів. Тому в молекулярно-електронних, або молектронних (так вони точно називаються), схемах надзвичайна щільність монтажу: в кожному кубічному сантиметрі мільйони деталей. Досить згадати, що найдосконаліша у світі машина — живий людський мозок — має приблизно таку саму щільність нервових клітин.

Але це ще не все, чим відрізнявся Електроник від своїх батьків. У старих електронно-обчислювальних машинах елементи з'єднані послідовно: хоч би як швидко машини працювали, сигнал оббігає одну за одною всі комірки пам'яті в пошуках відповіді на запитання. Це схоже на мільйонну армію, де в бій вступають по черзі лише два солдати, а решта не діють, чекають. В Електроника пам'ять складена з кубиків, звичайно, таких мініатюрних, що їх можна розгледіти тільки в мікроскоп. Як і нервові клітини людини, ці кубики з'єднані пучками зв'язків. Через те в Електроника обробка інформації й пошук відповіді на поставлене запитання відбуваються водночас у кількох напрямах, на паралельних зв'язках. Можна сказати, що армія його знань завжди в бою.

— Ми були такі раді, споглядаючи цю електронну подобу людини, що вмить забули про її неймовірну складність, про роки копіткої праці, — з усмішкою згадував професор. — Ми стали називати її "любою чорною скринькою" і щиро, наче діти, дивувалися з її досконалості. Я, пам'ятаю, сам кружляв навколо майбутньої людинки й наспівував слова Гамлета: "Горацію, на світі більше тайн, ніж вашій вченості хоч би приснилось..."

А потім за діло взялися двоє близьких друзів Громова — хімік Логинов і лялькар Смєхов. Логинов давно бився над синтетичними м'язами і, як відомо, відкрив секрет їхнього скорочення. Він також винайшов матеріал, дуже схожий на людську шкіру. Те, що зробив з машиною Логинов, здавалося далеким від хімії кібернетикам просто дивом. Так буває в цирку: фокусник накриває хусткою кулю, знімає хустку, і всі бачать курча. Глядачі нічого не розуміють: щойно була мертва дерев'яна куля — і от маєте живе пискляве курча...

Конструктори Електроника називали Логинова "хімічним богом": адже він подарував автомату живі ноги й живі руки.

— Живі ноги! — повторив професор. — Якби ви бачили, як прудко він мчав!.. А втім, ноги тут ні при чому... Мені просто не щастить.

— Чому? — запитав Свєтловидов.

— Ви пам'ятаєте, Олександре Сергійовичу, того червоного лиса, який одного разу заплутав Пумпонова?

— Як? — здивувався Свєтловидов, — і він теж утік?!

— Утік, — зітхнув Громов, — хоч він і на коліщатках. Ось поцікавтеся.

Професор вийняв із портфеля жмут пом'ятих телеграм і кинув їх на стіл. І поки Свєтловидов читав їх одну за одною, Громов ходив по кімнаті, пускаючи клуби диму зі своєї довгої люльки й похапцем розповідав:

— Це сталося у вашому місті... Пумпонов приїхав сюди з червоним лисом і повернувся без нього. Він нічого не міг до ладу пояснити. "Це дуже хитрий звір, — повторював старий на всі мої запитання, — хоч у нього найправдивіші у світі очі..." А я — теж дірява голова — не здогадався про високу напругу... І от — маєте, ця іграшка веде самостійний спосіб життя...

Громов узяв із столу першу-ліпшу телеграму, прочитав уголос:

— За відомостями, що надійшли до зоопарку, тварина рудуватого забарвлення, з довгим пухнатим хвостом і мордою таксі, найімовірніше — лисиця, виявлена у магазині "Металовироби". Коли відчиняли магазин, лисиця вибігла у двері й зникла у дворі будинку № 9 по вулиці

Скрябіна, злякавши дітей дитсадку № 218. До дирекції зоопарку надійшло нове прохання спіймати звіра, що втік.

Свєтловидов від душі розсміявся.

— Смійтеся, смійтеся над старим плутаником, — махнув рукою Громов. — Зрештою я сам утечу від себе... О, ці електронні схеми. Коли їх складаєш усі разом, неможливо передбачити тисячі випадковостей.

— Але невже важко піймати в місті звіра з довгим хвостом! — палко вигукнув Свєтловидов. — Не ображайтесь, Гелю Івановичу, я просто в захопленні від вашого лиса. Щоб ви не хвилювались, я ладен працювати ловцем у зоопарку.

— Як бачите, зоопарк справно постачає мені інформацію, а впіймати не може. І не дивно. Звичним командам лис не підкоряється, вдень переховується, а вночі... Зверніть увагу на телеграми: сьогодні він заряджається електроенергією в "Металовиробах", завтра в "Малюкові", а післязавтра в кафе "Затишок". Довелося б вимикати електромережу в усіх торговельних точках міста. А це мені не під силу.

— Він виявився занадто кмітливим.

— Точніше кажучи, — поправив професор, — уся його "хитрість" полягає у швидкості. Адже він був створений як частина Електроника — для перевірки й відпрацювання рухів.

— Велика честь піймати такого екзотичного втікача, — мрійливо казав Свєтловидов. — А Електроник... Адже його, як я зрозумів, не відрізниш від першого-ліпшого хлопчака?

— Так, його створив ляльkар Смєхов, — відповів професор. — І тому клопотів з Електроником буде не менше...

Ляльkаря Смєхова знав увесь театральний світ як першокласного майстра. Його маріонетки мандрують по білому світі з театрами. Вони освідчуються в коханні, присягаються у вірності, ревнують, убивають, плачуть, але грають одні й ті ж ролі й ніколи не проявляють самостійності.

Можна уявити, як зрадів майстер, коли дізнався, що виготовлятиме живу ляльку! Смєхов дуже хвилювався і всіх питав, яким має бути хлопчик. Йому надавали безліч порад і врешті-решт геть спантеличили. Якось Смєхову потрапила на очі журнальна фотографія: хлопчик виліз із басейну й від задоволення щасливо сміється. Чарівна усмішка, кирпатий ніс, вихор на маківці — взагалі вся зовнішність цього випадкового хлопчини так сподобалася ляльkареві, що він вирішив: таким буде його нове створіння. Смєхов натягнув на машину шкіру, мов панчоху на ногу, замкнувся у майстерні й не впускав туди нікого, поки одного разу не виніс справжнього хлопчака.

Залишалося придумати ім'я. Помічник Пумпонов на правах старшого сказав: "Мабуть, у ньому є щось сучасне й щось старовинне, давньогрецьке". Думали, гадали, як раптом хтось сказав: "Електроник". Вдала знахідка! І віддано належну повагу батькам Електроника, й по-давньогрецькому звучить гарно: електрон — це янтар. Так і вирішили.

ЯК НАВЧАВСЯ ЕЛЕКТРОНИК

Розповідь перебив негучний гудок. Увімкнувся блакитний екран на стіні. Професор і Свєтловидов кинулися до відеотелефону. Вони побачили чергового міліції.

— Ваш Електроник накоїв неподобств у парку культури, — суворо сказав черговий, хоч очі його були веселими. — Показував з естради фокуси й проковтнув з десяток годинників, гаманців, авторучок. Ось заява деяких потерпілих.

— Я так і знав, що ця вигадка Пумпонова до добра не доведе... — простогнав професор.

— Хлопчика знайдено? — нетерпляче запитав Свєтловидов.

— Хлопчик зник, перестрибнув через двометровий паркан. Ось речовий доказ, який є у багатьох потерпілих. — Черговий розгорнув на весь екран хустку з веселим личком і монограмою "Електроник". — Я дав вказівку всім постам, — розповідав далі черговий, — затримати хлопчика й негайно відправити його в лікарню. Особисто я, — додав черговий, — не зовсім розумію, як можна проковтнути таку кількість предметів.

— Прошу негайно викликати нас, коли надійдуть відомості, — сказав Свєтловидов. — Спасибі.

Професор ходив по кімнаті, зчепивши руки за спиною.

— Що таке? — бурмотів він, ні до кого, власне, не звертаючись. — Легковажність цього Пумпонова завжди ставить мене в незручне становище. Замість серйозної роботи виходить клоунада, фарс. Яка легковажність!

Свєтловидов несподівано розвеселився. Цікаво було б зараз побачити Електроника, подивитися на його фокуси.

— Які, одначе, здібності у вашого хлопчика! — жартівливо сказав він. — Мабуть, разом з червоним лисом вони могли б виступати в цирку.

— Ну, знаєте... — загарячився Громов. — Ви ще не вислухали й половини, а вже робите висновки!

— Не хвилюйтеся, — засміявся Свєтловидов. — Я не сумніваюсь, що всі речі, які проковтнув Електроник, можна повернути потерпілим.

— Звичайно, звичайно... Там є така маленька скринька, вона легко відчиняється. Все буде повернено власникам.

— Я гадаю, його скоро знайдуть, — сказав Олександр Сергійович. — Ця потішна історія ще більше підігріла мою цікавість. Прошу вас, добрий Гелю Івановичу, візьміть свою люльку й розповідайте далі. Якби я не чув цю історію від вас, я вважав би все це за жарт.

— Щоб не бути і в ваших очах шарлатаном, — усміхнувся професор, — доведеться закінчити історію.

Він сів у крісло навпроти Свєтловидова, запнув домашню куртку, запалив люльку. Свєтловидов знову помітив лукавий вогник в його очах, що спалахнув майже водночас із сірником, і вирішив, що до професора повернувся його звичайний жартівливий настрій.

— Насамперед, — мовив Громов, — ми виявили, що наш Електроник дурний як пень. Так, так, він абсолютно нічого не знав. Ми заздалегідь перевірили пристрій, здатний читати, і з'ясували, що він зможе розпізнавати різні образи. Пумпонов тренував прилад розрізняти звуки людської мови: він пищав, свистів, говорив басом, лепетав, як дитина, прикидався жінкою і врешті-решт навчив прилад реагувати на різні голоси. Пам'ять Електроника була спроможна класифікувати слова почутої мови і з часом мала складати самостійні судження. Коротше кажучи, в ньому було передбачено всі механізми, які могли провадити відбір і засвоєння корисної інформації. Але поки що він нічого не знав...

А втім, я надто прискіпливий, — поправив себе Громов. — Пам'ять кожної дитини схожа на учнівський зошит: чистий папір, на який треба записати корисні відомості. Якщо згадати, що маленька людина ставить за день майже п'ятсот запитань батькам, стане ясно, як вона заповнює цей чистий папір... Ми подякували природі за її винахід і з легкою душею перейняли простий метод набуття знань. Ні, чесно кажучи, на душі в нас було не так легко: на нас звалилася лавина праці. В повсякденному

житті ми просто не задумувались, яка безліч речей і понять оточує нас. А всі ж їх треба було показати й розтлумачити Електроникові...

Світловидов знав, яке це важке завдання — навчити машину самостійно мислити, складати собі програму дій. Слухаючи професора, він яскраво уявив усю картину шкільного життя Електроника. Урок перший: як розпізнавати й відрізняти один від одного різні образи? Що таке літера "А"? Це цілий маленький світ. Як пояснити машині, що літера "А" — з'єднані вгорі дві палички з поперечкою посередині і кружальце з паличкою праворуч — теж літера "А"? І от кожна літера пишеться різними почерками сто разів. Потім учений показує Електроникові двадцять літер і пояснює: "Це "А". Решту вісімдесят він сам має назвати.

Як і кожний учень, Електроник одержував двійки. Ніхто його, звичайно, не сварив за погані відповіді. Та щоразу, коли учень помилявся, професор натискував кнопку, і всередині Електроника — в одній із схем машини — послаблювався той зв'язок, який передав неправильну інформацію. Іншим разом сигнал мчав правильним шляхом, і Електроник уже не помилявся. Він був дуже старанним учнем.

Після азбуки й цифр — картинки. Чоловічі, дитячі, жіночі обличчя, тварини, автомобілі, домашня обстановка, шкільні приладдя... Тисячі й тисячі понять запам'ятовував учень. Це не означає, що в його пам'яті укладався точний, майже фотографічний образ якогось певного будинку чи автомобіля. Якби це було так, Електроник не впізнав би і жодного іншого будинку, жодного іншого автомобіля, Він запам'ятовував якісь загальні, найважливіші риси різних образів і міг уже відрізнити дитину від чоловіка. Приблизно так діє і людська пам'ять. Ми ніколи не запам'ятовуємо з фотографічною точністю, в усіх деталях навіть близького друга — наш мозок не перевантажує себе. Проте не сплутаємо його ні з ким іншим, а після тривалої розлуки неодмінно впізнаємо...

— Я не втомив вас, Олександре Сергійовичу? — спитав професор.

— Навпаки, я боюсь, що з міліції подзвонять надто швидко, й ви не закінчите розповідь.

— Ну, наскільки я їх зрозумів, сильний заряд в акумуляторах ще не скінчився. Ще доведеться за ним побігати. А я тим часом перейду до третього уроку Електроника — читання. Ви, певно, уявляєте, скільки криється за одним цим словом: читання фраз, класифікація слів у групи, постійні уточнення меж цих груп, з'ясування різних значень одного й того самого слова, студіювання словників, проникнення у зміст фраз, закінчених думок, абзаців. Методи осмислення тексту, якими користувався Електроник, здивували б лінгвістів, але факт лишається фактом: він з величезною швидкістю читав книжки одну за одною. Я тільки встигав їх підбирати.

Справедливість дає змогу мені сказати, що Електроник виявився досить тямущим. Дуже скоро мені довелося відмовитися від покарань і перейти до простого роз'яснення помилок. Щоправда, це потребувало більшого терпіння, ніжзвичайне звичайне натиснення кнопки. Та успіхи Електроника надихнули б будь-кого з учителів. Він охоче заглиблювався у теореми, блискавично робив підрахунки і навіть порівняно легко вчив напам'ять вірші. Ми вже розмовляли на різні теми, причому Електроник висловлював двоїсті міркуван— ня: одні він перейняв у авторитетних осіб, інші — склав сам.

І ось перші кроки по кімнаті. Ми підготували Електроника до цієї події, записавши на плівку біотоки з людських м'язів і заклавши їх у його пам'ять. Як відомо, електричні сигнали, що керують м'язами однієї людини, можна передати м'язам іншої, і вона робитиме те саме. Так і з Електроником. Чужі біотоки нав'язували м'язам хлопчика потрібні рухи.

І знову почалися мученицькі дні: Електроник учився ходити й натикався на всі предмети. Він ледь не зіпсував себе, поки не звик до простору.

Електроник уже навчився ходити, а я ще зволікав, боявся виводити його на вулицю...

Оповідач схопився з крісла: гудів відеотелефон. На екрані — знайоме обличчя.

Голос у міліціонера так само спокійний, очі — з хитринкою.

— Є нові відомості, — каже він. — На Липовій алеї під час змагань хлопчик у синій куртці випередив усіх спортсменів. Прикмети збігаються. Проте, коли його зустріли пізніше, він назвав себе не Електроником, а Сергієм Сироїжкіним.

— Він біг дуже швидко? — запитав професор.

— Кажуть, що він міг би встановити світовий рекорд. Це сталося до пригоди в парку.

— Тоді це він! — упевнено сказав Громов.

— Але Сергій Сироїжкін, тринадцяти років, справді живе на Липовій алеї, будинок п'ять, квартира сто двадцять шість, — заперечив черговий.

— Хм, хм... — збентежено кашлянув Громов. — Дивна гра фантазії... Не розумію, навіщо він це придумав...

— А Сироїжкіна ви затримали? — втрутився Свєтловидов.

— Ні.

— Затримайте хлопчика з нашими прикметами, — твердо сказав Олександр Сергійович, — хоч би ким він себе не називав. Ми чекаємо.

Вони повернулись на свої місця, деякий час мовчали.

Нарешті Гель Іванович, знизавши плечима, сказав:

— Я нічого не розумію. Докажу вам про Електроника те, що знаю... Чому я не поспішав виводити його на вулицю, цілком зрозуміло. Досі Електроник був кімнатним хлопчиком. На нього мав звалитися світ, що складався з руху й моря звуків. Окрім наших голосів, він нічого не знав — ні гавкання собаки, ні гудків машин, ні стуку м'яча.

Але Електроник виявляв цікавість до нового світу, і нам довелося вчити його заново. Ті самі будинки, автомобілі, тварини, що їх він бачив на малюнках, з пласких перетворилися на об'ємні. Хлопчик бачив квіти, траву, дерева, і я намагався прищепити йому уявлення про безперервність процесів на Землі. Він помічав, які схожі й не схожі між собою будинки, вулиці, сквери, як кожного дня змінюється або повторяється погода. Одне слово, я хотів, щоб він, як і всі ми, люди, звик до характерних умов життя й різноманітності світу... Не мені судити, як це вдалося. Я вважав, що він чемний, спокійний, правдивий, і не чекав від нього таких трюків. Потім ще це дивне ім'я — Сергій Сироїжкін. Не уявляю, чому він ним назвався...

І знову вимогливо просигналив апарат. Черговий міліції сказав коротко:

— Приїжджайте. Знайшли.

— Кого? — спитав професор. — Хлопчика чи лиса? — Від хвилювання він зовсім забув, що міліція нічого не знає про лиса, який утік,

— Якого лиса? — здивувався черговий. — Ви ж просили хлопчика..!

РЕНТГЕН НІЧОГО НЕ ВИЯВИВ

Світловидов викликав таксі. Через п'ять хвилин вони вже їхали у відділення міліції. Професор був зосереджений, мовчазний. Світловидов усміхнувся, малюючи собі зустріч з Електроником, що зараз відбудеться.

— Дивовижну ви все-таки історію розповіли! — порушив мовчанку Світловидов. — Колись винахідник чи інженер придумував машину; на заводі її запускали у виробництво, й ці машини працювали де завгодно. Потім з'явилися обчислювальні машини. Вони не могли діяти одразу ж після складання. Програміст повинен був дати їм програму дій. А тепер і цього мало. Для таких найскладніших систем, як ваш Електроник, потрібен ще й талановитий педагог!

— І ось вам результат виховання: ми їдемо в міліцію, — пробурчав Громов. — Хотів би я ще знати: якщо я випадково зустріну цього капосного лиса, чи послухається він мене, чи зупиниться?

У відділенні було безлюдно й тихо. За столом сидів один черговий — симпатичний молодий міліціонер. Він, підвівся, відкозиряв, сказав, потискуючи руку Громову:

— Радий з вами познайомитися, професоре. Вибачте, що ми так довго виконували ваше доручення. Хлопчак справді гасає, наче заєць. Електроник-Сироїжкін зараз у поліклініці, це через дорогу. Проходить рентген.

— Рентген? — Брови Громова поповзли вгору. — Ага, предмети, що він їх проковтнув... Але в даному разі рентген не потрібний. Він тільки завдасть клопоту лікареві.

Черговий був явно збентежений відповіддю.

— Я турбувався про його здоров'я, — промимрив він.

Вони перетнули вулицю, увійшли в поліклініку. Міліціонер натиснув кнопку біля дверей рентгенівського кабінету. Тієї ж хвилини вийшов лікар.

— Рентген нічого не виявив, — розвів він руками.

— Як — не виявив? — запитали троє хором.

— Ніяких сторонніх предметів у шлунку немає, — пояснив лікар. — А взагалі... серце в нормі, легені прозорі. Здоровий хлопчик.

— Де він? — не витримав професор.

— Зараз... Сергійко! — покликав лікар.

Двері кабінету скрипнули. В щілину просунувся цікавий ніс. І ось із темряви з'явився хлопчак.

Професор ступив крок назустріч і зупинився. Уважно подивився на хлопчика. Голосно сказав:

— Дивна річ! Фантастика!

— Здоров, Електронику! — посміхнувся Свєтловидов і простягнув руку.

— Я Сироїжкін, — сказав хлопчик, ховаючи руку за спину.

— Це не він? — здивувався Олександр Сергійович, дивлячись запитливо на Громова.

Професор зробив непевний жест рукою. Очі його, спрямовані на Сироїжкіна, випромінювали лагідне світло.

Сергійко усміхнувся.

— Значить, це не він? — сказав черговий. — Та-ак... Але ж свідки запевняють, що саме цей хлопчик проковтнув годинники. Скажи чесно, — звернувся він до Сироїжкіна, — ти показував фокуси в парку?

— Нічого я не показував, — буркнув Сергій.

— І не ти біг у кросі?

— Нічого я не біг. Усе це болільники наплутали.

— І ти не знаєш, — примружився міліціонер, — хто такий Електроник?

— Нічого я не знаю! — закричав у розпачі Сергійко.

Якби ж то професор умів читати думки! Він негайно б довідався про все: як Сергійко знайшов справжнього друга, який він був радий і щасливий лише годину тому і як боїться так одразу, раптово втратити його. Ні, він нікому його не віддасть! Не скаже про те, що Електроник сидить у нього в кімнаті, у шафі, — ні слова, хоч би що з ним робили ці троє.

— Нічого я не знаю, — похмуро повторив Сироїжкін.

Ні, маститий учений не вмів читати чужі думки. Він сказав міліціонерові:

— Відпустіть хлопчика, це непорозуміння. Ви чули, що рентген нічого не виявив!

І Сергійко пішов. А четверо дорослих залишились у приймальні поліклініки.

— Отакий казус, — засмутився черговий. — Ви хоча б, професоре, дали фотографію свого Електроника.

— Фотографії в мене немає, — сказав Громов. — Та ви її щойно бачили: ось вона — фотографія — пішла на двох ногах, Сергійко Сироїжкін. Симпатичне ім'я!

ТАЄМНИЦЯ: "ТИ — ЦЕ Я"

— Електронику! — пошепки гукає Сергійко, відчинивши дверці шафи. — Все гаразд. Пакунок я віддав у бюро знахідок. Сунув у віконце і втік. Розгортають вони пакунок і бачать: знайшлися й гаманці, й годинники, й авторучки. І ніякого скандалу.

— Я не хотів скандалу, — хрипло сказав Електроник. — Вони самі давали речі.

— Тихіше! Всі сплять! — попереджає Сергійко.

Ніч. З усього неба дивляться у вікно зірки.

Місяць заховався за будинок.

Біля школи горить ліхтар.

— Ти хочеш спати?

— Я ніколи не сплю.

— А що ти робитимеш?

— Я читатиму. Давай мені книжки.

— Які ти хочеш? Пригоди? Про смішне?

— Давай усякі, — каже Електроник. — І вірші давай. Вірші читати корисно. В кожній літері віршів півтора бита.

— Яких ще там бита? — дивується Сергійко.

— Бит — одиниця інформації. В розмовній мові одна літера — це один бит. У віршах — півтора бита. Але це умовна назва. Можеш називати їх як хочеш, хоч догами.

— Ось тобі цілий мільйон догів, — каже Сергійко, дістаючи з полиці книжки. — Зараз я ввімкну тобі лампу. А акумулятори тобі треба заряджати?

— Я дійшов висновку, що вранці була дуже сильна напруга струму, тому я так швидко біг.

— А яка в тебе напруга?

— Сто десять вольт.

— Ну, діло просте. Зараз я візьму трансформатор від холодильника, й буде якраз сто десять вольт.

Сергійко тихенько приніс із коридора трансформатор і табуретку, взяв зі столу лампу й влаштував друга в шафі.

Роздягнувся, ковзнув під ковдру, став дивитися на світлу щілину, що розрізала шафу від верху донизу. Він лежав, дивився на золоту смужку, і йому дуже хотілося встати, заглянути в шафу й ще раз пересвідчитися,

чи не сон усе це. Але він чув тихий шелест сторінок, комарине дзижчання трансформатора, бачив два білих проводи, що в'юнилися з шафи до розеток, і усміхався в темряві... Як раптом закрутилася перед його очима вогненна карусель, підстрибнули блакитні кульки, заіскрилася золотом променіста зірка...

І Сергійко заснув.

...Він схопився, почувши клацання замка, — це пішли батьки. Відчинив дверці шафи й радісно засміявся: Електроник дочитував товстенний том.

— Доброго ранку! — сказав Сергійко. — Є вже мільйон догів?

Електроник підвів голову:

— Доброго ранку. П'ятсот тисяч сто шістдесят битів.

— Ну й порозумнішав ти! — шанобливо відзначив Сергійко. — Зараз я вмиюся, і ми дивитимемося колекції.

На столі в кухні лежала записка: "Серьожо! Холодильник зіпсувався. Продукти на вікні. Обідай в їдальні Ми прийдемо вчасно. Мама, тато".

— Холодильник запрацював, — проспівав Сергійко, ставлячи на місце трансформатор. — А обідати не хочу.

Він витягнув із столу й шафи свої скарби, всівся просто на підлогу поряд з Електроником. Вони роздивлялися обговорювали космічні марки різних країн, перебрали колекцію значків, зіграли в лото і в "Подорож по Марсу", дивилися малюнки в старих журналах, розгадували головоломки. Сергійко безперестану реготав, плескав друга по плечу. Електроник вигравав у всьому, а головоломки він розплутував, ледь на них поглянувши.

— Хочеш, я тобі все подарую? — запропонував Сироїжкін.

— Для чого? — спокійно відказав Електроник. — Я більше нічого не хочу ковтати.

— Ну, тоді це буде нашим. Твоє і моє. Згода?.. Ой! — Сергій схопився, глянув на годинник. — Двадцять хвилин до уроку!

Він ухопив підручник, гарячково забубонів:

— Квадрат гіпотенузи прямокутного трикутника дорівнює сумі квадратів катетів. Квадрат гіпотенузи... квадрат катетів...

— Це теорема Піфагора, — сказав Електроник. — Вона дуже проста

— Проста-то проста, а в мене в журналі запитання. І я не вчив.

Електроник узяв папір, олівець і вмить зробив креслення.

— Ось доведення Евкліда. Є ще доведення методом розкладання, додавання, віднімання...

Сироїжкін дивився на друга, мов на чаклуна.

— Здорово! — видихнув він у захопленні. — Мені б отак... Але Сироїжкіну пара забезпечена.

— Що таке пара? — зацікавився Електроник.

— Ну, пара... це двійка... або погано.

— Погано, — повторив Електроник. — Зрозуміло. Я читав в одній книжці: з будь-якого становища є вихід. Це авторитетне й перевірене міркування.

— Вихід? — Сергій задумався. — Вихід-то є... — Він прямо глянув у вічі Електроникові й почервонів. — А ти не можеш піти замість мене?

— Я можу, — байдуже сказав Електроник.

Очі в Сергійка заблищали.

— Давай так. — Він облизнув губи, що раптом пересохли. — Сьогодні ти будеш Сергій Сироїжкін, а я — Електроник. Дивись! — Сергійко підвів друга до дзеркала. — Ось ти і я. Ліворуч — я, праворуч — ти. Тепер я перейду на другий бік. Дивись уважно. Нічого не змінилося! Знову праворуч — ти, а ліворуч — я. Точно?

— Точно! — підтвердив Електроник. — Сьогодні я Сергій Сироїжкін.

— Цур-цура, це наша таємниця, — попередив Сергійко. — Розумієш, таємниця! Нікому, хоч умри, ні слова. Поклянися найсвятішим!

— Чим? — спитав Електроник.

— Ну, найважливішим. Що для тебе найважливіше?

Електроник подумав.

— Щоб я не зламався, — промовив він.

— Так і скажи: "Щоб я зламався, якщо видам цю таємницю!" Електроник хрипло повторив клятву.

— Слухай уважно! — сказав Сергій. — Ти береш портфель і йдеш до школи. Он вона — у дворі. Ти йдеш у сьомий клас "Б" — на першому поверсі перша кімната ліворуч. Як зайдеш, сідаєш за другу парту. Там сиджу я, а переді мною Макар Гусєв, такий здоровенний хлопець. Він пристає і дражниться, але ти не звертай на нього уваги. Далі все йде як по маслу. На першому уроці ти малюєш, на другому відповідаєш теорему Піфагора, а третій урок — географія. Ти знаєш що-небудь з географії?

— Я знаю всі океани, моря, річки, гори, міста...

— Чудово! Ти запам'ятав?

Електроник повторив завдання. Він запам'ятав усе дуже добре.

Сергійко миттю зібрав портфель і виглянув про всяк випадок на площадку: чи немає Макара Гусєва? Згори долинув тупіт. Це біг сходами Професор — Вовка Корольков.

— Привіт! — гукнув він. — Ти ще не читав "Програміста-оптиміста"? Там написано, що ти чемпіон світу з бігу!

Сироїжкін знизав плечима:

— Подумаєш, чемпіон! Ви ще не те про мене дізнаєтеся!

Він повернувся у квартиру й сказав Електроникові:

— Пам'ятаєш естраду в парку, де ми вчора врятувалися від погоні? Ти знайдеш її? Після уроків приходь туди.

"ПРОГРАМІСТ-ОПТИМІСТ"

Можливо, дехто з читачів чув про "Програміста-оптиміста". Ці два слова часто вимовляють не тільки в математичній школі, а й у дворах, і на Липовій алеї. Навіть у магазині й у тролейбусі можна почути в розмові про новини з "Програміста-оптиміста".

"Програміст-оптиміст" — шкільна стіннівка. Неважко здогадатися, що випускають її математики — вони ж і програмісти. Найпростіше в цій газеті — назва. Уже сам номер, що стоїть поряд, зашифрований у рівняння і вимагає деяких роздумів. Далі йдуть дописи про всілякі події, в яких раз у раз трапляються формули, вектори, паралельні, ікси, ігреки тощо. Ці дописи звичайно читаються з усмішками й жартиками: обізнані з математикою знаходять у них багато натяків, іронії, пересторог, порад.

Проте не подумайте, що математики випускають стіннівки лише для себе. По-перше, "Програміста-оптиміста" читають усі старшокласники-монтажники, які самі нічого не випускають. По-друге, малюки знаходять там багато карикатур, смішних віршів і веселих фотографій. По-третє, в газеті завжди є вільне місце, й кожний учень може взяти клей і приліпити туди свій допис, оголошення чи прохання.

Професор мав рацію: у понеділок в "Програмісті-оптимісті" всі читали й обговорювали один допис — "Ура чемпіонові!" Коли чемпіон з портфелем в руці з'явився в коридорі, запанувала тиша. До чемпіона підійшов Спартак Недєлін.

— Це ти Сироїжкін? — запитав він.

— Я, — сказав Електроник.

— Звісно, це він! — закричав, виростаючи за спиною чемпіона, Макар Гусєв, — Сир Сирович Сироїгін, власною персоною!

— Не блазнюй! — обірвав Макара Спартак Недєлін.

— Не блазнюй! — напав на Макара Професор, чим дуже здивував свого приятеля. — Ясно сказано, що першим прибіг Сироїжкін, а не Гусєв.

А Недєлін знову запитував:

— Як же ти так зумів?

— Не знаю, — відповів Електроник.

Діти загомоніли.

— Він ще не читав, — голосно сказав хтось. — Пустіть його!

Електроник підійшов до газети й за кілька секунд, ніби переглядаючи, прочитав усі дописи.

— Все правильно, — спокійно зазначив він. — Тільки в цьому рівнянні помилка — треба плюс, а не мінус.

— Вірно, — сказав Недєлін. — Молодець! Математично мислиш. — Спартак виправив авторучкою помилку, поплескав героя по плечу й відійшов.

Дзвінок розігнав читачів по класах.

Електроник уже сидів на другій парті за могутньою спиною Гусєва, дивлячись прямо перед собою. Поряд з ним совався Професор, гірко розмірковуючи про те, як йому вибачитися за історію з телескопом. Він пробував заговорити із сусідом, але той наче води в рот набрав.

Учителька малювання, зайшовши в клас, сказала, що сьогодні заняття на вулиці. Загрюкали покришки парт, задзвеніли голоси.

Гомінка зграйка вихопилась із школи, перетнула Липову алею. А далі — бігом до кручі, до річки. Скільки разів були вони тут і все-таки зупинилися принишклі, широко розкривши очі. Серед зеленого шумовиння кущів стікає вниз довга й блискуча, мов льодяник, скляна коробка. На її споді — три яскраві смуги: червона, жовта, синя. А доріжками котяться різнобарвні горошини — це мчать по штучному кольоровому снігу лижники. Мчать з гори з величезною швидкістю, гальмуючи внизу, де коробка роздимається, наче мильна бульбашка. А ще далі, за деревами, — річка й легка арка моста, де також усе в русі: теплоходи, катери, автомобілі, тролейбуси. А за річкою і за мостом все місто губиться у світлому серпанку.

І вони сидять і малюють те, що бачать. Дехто — розгонисто, впевнено, підкоряючи олівцю перспективу, дехто — нерівно, несміливо, хапаючись за гумку, але всі разом — уважні, вдумливі.

— Зараз робите тільки начерк, — каже вчителька. — Розфарбуєте вдома. Той, хто хоче стати космонавтом, інженером, льотчиком, дослідником, повинен мати добру зорову пам'ять на кольори.

Вчителька ходить за спинами, заглядає в альбоми, стиха дає дітям поради. Ось вона зупинилась біля Сироїжкіна.

Довго дивилася через його плече, потім запитала:

— Що це таке, Серьожо?

Електроник простягнув їй альбом і хриплим голосом відповів:

— Це рухи лижників.

В альбомі Сироїжкіна — не контури міста, а колонка формул. Під ними — кострубаті літери тексту.

— Не розумію, — знизала плечима вчителька й прочитала вголос: — "Даний трактат, не претендуючи на вичерпну повноту дослідження поставлених проблем, не може не бути корисним для осіб, які проводять дослідження в цій галузі".

Художники захихотіли.

— Це вступ, — пролунав скрипучий голос Електроника, — Далі все конкретно.

— Ти не захворів? — спитала вчителька. — У тебе хриплий голос. Мабуть, ти застудився.

— Я здоровий, — проскрипів Електроник.

Учителька читала далі:

— "Автор виходить із твердження, яке через свою очевидність не вимагає доказів, а саме: лижі й лижник утворюють систему трьох векторів. Аналіз цієї системи показав, що вона стійка тільки тоді, коли вектори системи лінійно залежні, причому два з них повинні бути колінеарні..." Ти що, Сироїжкін, писав на уроці в газету? Нічого не можу зрозуміти.

— А чому ж, усе зрозуміло! — впевнено промовив хтось.

Спартак Недєлін, розпашілий, рум'яний, у білому светрі, стояв поряд з учителькою.

— Дозвольте, Галино Іванівно? — попросив він альбом Сироїжкіна. — Я поясню! Тут описано, як ми катаємося на лижах. Щойно на всіх трьох доріжках був наш дев'ятий "А". Отже, про що пише Сироїжкін? Система трьох векторів — це лижник і лижі. Природно, що вони залежать одне від одного, інакше ніякого катання не вийде, і два з них — лижі —

ковзають по снігу й паралельні, тобто, висловлюючись мовою математики, вони колінеарні. Про що й пише Сироїжкін. Читаємо далі: "Дуже стійка система, яка складається з трьох колінеарних векторів і яку випробували на собі кілька дослідників", — Спартак не витримав, засміявся. — Дотепно! Точно як Вітька Попов. Упав на спину й з'їжджав услід за лижами. От не знав, що ти такий писака, Сироїжкін! Це треба негайно в газету. І забавні малюнки можна зробити. Я гадаю, слід назвати так: "Лижний спорт і векторна алгебра".

— Не знаю, як щодо газети, — сухо промовила вчителька, — а завдання він не виконав.

— Пробачте йому, Галино Іванівно! — попросив Спартак. — Буває, що захопишся не тим, що треба... Але ж талановито написано!.. Він намалює краєвид удома.

— Гаразд, — сказала Галина Іванівна Сироїжкіну, — намалюй удома. А поки що я ставлю тобі крапку в журналі... Діти, урок закінчено. Повертаємось у школу.

До Електроника підійшов Макар Гусєв і потягнув його за рукав.

— Та ти мудрець, Сироїго! От не знав! — Макар нахилився й пошепки запропонував: — Слухай, давай утечемо від усіх і скупаємося!

— Я не вмію плавати, — голосно сказав Електроник.

— Тихіше! — Макар вирячив очі й насварився кулаком, — Чого боїшся? Та ми швиденько, ніхто й не помітить.

— Я ніколи не купаюсь, — була спокійна відповідь.

Така зухвала брехня глибоко вразила Гусєва. А чий же портрет був на всю обкладинку журналу! Всі бачили, яі;

Сироїжкін на цій обкладинці вилізав із басейну й скалив зуби фотографові.

— Подивіться на цього матусиного синочка! — загорлав Макар. — Він боїться промочити ніжки! Він ніколи не купається... Ну й заливає!..

Макар і гадки не мав, наскільки він близький до істини.

Купання для Електроника було все одно що самогубство: вода, попавши всередину, могла вивести з ладу його тонкий механізм. Гусєв кричав на все горло, щоб привернути увагу присутніх і присоромити недавнього чемпіона. Але його збентежило запитання Сироїжкіна:

— Що значить — заливає? Я тебе нічим не обливав.

— Ти, Сироїжкін, зовсім з'їхав з глузду, — махнув рукою Гусєв, — Простих речей не розумієш... Чи ти придурюєшся?

— Нічого він не придурюється, — втрутився Професор. — Я, коли думаю про щось, завжди пишу "карова" через "а" і взагалі забуваю найзвичайнісінькі слова. Ти, Макаре, не чіпляйся. Бачиш, людина захрипла. А ти — купатися.

— Подумаєш! Я вранці вже двічі скупнувся. І в повній формі! — Гусєв схопив каменюку, пошпурив її з кручі. — Помацай м'язи, Вовко! — попросив він Професора. — Залізо!.. Гей, чемпіоне, гайда наввипередки до школи!

Сироїжкін навіть не оглянувся.

— Не люблю, — сказав Макар, — коли роблять усе напоказ. Один раз можна й чемпіона світу обігнати. А ти спробуй щодня...

І Гусєв помчав до школи.

"СТІЛЕЦЬ НАРЕЧЕНОЇ"

Прізвище математика було Таратар. Його любили. Таратар Таратарович — так діти прозвали свого вчителя — ніколи не квапився ставити двійку. Коли учень мимрив і плутався біля дошки, Таратар дивився на нього ледь насмішкувато, полискуючи випуклими скельцями окулярів і ворушачи густими, як щітка, вусами. Потім він викликав охочих пояснити помилку й говорив класові: "Якщо хтось не знає даної теми, хай підніме руку й скаже, а не забирає в усіх час. Мені однаковісінько, чи купував цей учень ковзани, чи був у гостях, чи просто забув вивчити, — двійку я йому не поставлю. Але боржок за ним лишиться, і я коли-небудь нагадаю..." І Таратар не забував спитати плутаника вдруге.

Поки Гусєв малював на дошці креслення теореми Піфагора, Таратар, ледь згорбившись, заклавши руки за спину, ходив уздовж рядів і заглядав у зошити.

— Ну-ну, — обернувся він до Гусєва, — ти закінчив?

Макар кивнув.

— Чи всі б отак накреслили? — спитав Таратар у класу.

— Ні, — відгукнувся Професор.

— Будь ласка, Корольков, підкажи.

— Треба ще провести діагональ у прямокутнику.

— Правильно. Тепер, Гусєв, доводь.

Макар сяк-так, при підтримці Професора, довів теорему. Важко зітхнувши, він сів на місце. Професор допоміг йому струсити з куртки крихти крейди.

Учитель знову звернувся до класу:

— Це доведення є в підручнику. Може, хтось знає інші?

Перш ніж Професор устиг піднести руку, Електроник устав.

— Я.

Таратар був трохи здивований: Сироїжкін ніколи не виявляє особливої активності, а тут навіть устав.

— Прошу, Сироїжкін, — сказав учитель.

— Я можу навести двадцять п'ять доведень, — хрипло промовив Електроник.

Здивований гомін пролетів над партами.

Таратарові вуса смикнулися вгору.

— Ану, ану... — сказав він і подумав: "У хлопчика ламається голос. Перехідний вік. І який самовпевнений... Побачимо, чи витримає він цю роль до кінця".

Крейда в руці Електроника швидко забігала по дошці, й ось уже готовий трикутник, оточений квадратами.

— Найпростіше доведення теореми є у давньогрецького математика Евкліда, — каже скрипливим голосом Електроник і потім за лічені

секунди обрушує на слухачів порівняння геометричних фігур. — Учені вважають, — жваво мовить Електроник, — що це доведення теореми Евклід придумав сам. Як відомо, про Піфагора Самоського ми майже нічого не знаємо. Крім того, що він жив у шостому столітті до нашої ери, сформулював свою теорему й був керівником першої у світі математичної школи. Евклід понад дві тисячі років тому зібрав усі відомі йому аксіоми. Можна сказати, що він заснував геометрію. Евклідова геометрія проіснувала без змін до дев'ятнадцятого століття, поки російський вчений Лобачевський не побудував нову систему.

— Правильно, — підтвердив Таратар. — Продовжуй, Сергію.

Клас зачудовано завмер. Навіть на останній парті, де сидять любителі всіляких пригод, перестали грати в "Морський бій".

А Електроник уже накреслив три нові фігури. Він розповідає про те, як формулювали славетну теорему стародавні греки, індійці, китайці, араби.

Таратар устиг тільки вставити:

— У давнину, до речі, теорему Піфагора знали тільки окремі вчені, добре обізнані з таємницями математики, тепер її вчать усі.

Крейда Електроника малює і малює. Нагромаджуються квадрати й трикутники, виростають квадрати з трикутників, діляться квадрати на трикутники. Сипляться слова: "Метод додавання... Метод розкладання... Метод віднімання..." Дошка покрилася рівними багатокутниками, всі бачать креслення паркету й здивовані тим, що це теж доведення теореми Піфагора.

А Електроник підтверджує:

— Метод "укладання паркету". Так він називається.

Потім він знову будує квадрати на сторонах трикутника, ділить їх на однакові частини й звертається до слухачів з дуже короткою промовою:

— Тут усі міркування містяться в одному слові: дивіться! І ви все побачите!

Діти роздивляються дошку.

Таратар киває головою, усміхається.

— Нарешті, "стілець нареченої", — хрипло проголошує Електроник.

Клас не витримує, регоче.

— Я сказав правильно, — обернувшись, мовить Електроник. — "Стілець нареченої". Цю фігуру придумав не я, а індійці, причому в дев'ятому столітті.

"Стілець нареченої" уже зображено на дошці. Це п'ятикутник, поставлений на прямий кут, з виступом для сидіння нагорі. Не дуже-то всидиш на такому хиткому стільці!

Діти знову сміються і замовкають. Сироїжкін читає вірші:

Пребуде вічно істина в святині,

Якщо її людина пізнає!

Тож теорема Піфагора й нині

Являє нам призначення своє.

Таратар підхоплює, і вони читають далі удвох:

Велика вимагалася офіра

Богам від Піфагора. Свій товар

Мудрець віддав на спалення за віру,

За промінь світла, що прийшов з-над хмар.

Чи не тому з далеких тих часів,

Ледь істина з'являється на світ,

Бики ревуть, її відчувши, вслід.

Вони не в змозі світло зупинить,

А можуть лиш, зажмурившись, тремтіть

Зі страху, що від Піфагора в них засів.

— Це сонет Шаміссо, — зворушено каже Таратар.

Він знімає окуляри, протирає скельця хусточкою.

Макар Гусєв моргає Професорові: не часто побачиш, як спокійний і насмішкуватий Таратар Таратарович так розчулюється. Макар ладен уже взяти назад усі слова, що їх він наговорив Сироїжкіну годину тому, на березі. На знак примирення він махає йому рукою.

— Сідай, Сергію, — каже Таратар. — Я із задоволенням ставлю тобі п'ять.

— У мене в журналі запитання, — нагадує Електроник, викликавши цим простим зауваженням бурхливі веселощі в Гусєва.

— Запитання більше немає, — усміхається Таратар. — Тверда п'ятірка.. — Він обернувся до класу. — Гусєв, заспокойся, будь ласка... У мене є така пропозиція до всіх. З наступного уроку за столом на кафедрі сидітиме асистент. Його завдання — пояснювати класові найважчі місця домашнього завдання. Природно, асистент має готуватися краще за всіх. Будете консультувати по черзі. Згодні?

— Згодні, — відповідає клас.

— Тоді на найближчий тиждень асистентом призначається Сироїжкін... І ось що я ще хотів сказати. Головне в математиці — це не формули, не обчислення, а рух думки, нові ідеї. Я казав уже про це, а сьогодні ваш товариш ще раз блискуче підтвердив істину. Ваше навчання схоже на подорож. Щодня перед вами виростають нові гори. Зійдете на одну, а там уже друга. І чим більше подолаєте ви вершин, тим сильнішими почуватимете себе...

Таратар пішов. Учні обступили Сироїжкіна, загаласували:

— Ну, ти герой!

— Молодчина!

— Розіклав Піфагора, як маленького!

— Тепер хай десятикласники не задирають носа. У нас своя знаменитість!

— І чемпіон з бігу!

— І кореспондент "Програміста".

Найголосніше лементував басом Макар:

— У нас свій Піфагор! Ось він — сидить на стільці нареченої! Ура Сироїжкіну!

Прибіг Спартак Недєлін, махаючи блакитним папірцем.

— Сироїжкін, де ти? — гукнув він, перекриваючи галас. — Тримай! Редколегія "Програміста" нагородила тебе квитком у цирк. І готуй новий допис!

ТРОЄ ХРАНИТЕЛІВ ТЕОРЕМИ

У глибині парку, якраз неподалік від виходу на Липову алею, стояла маленька облуплена естрада з пожовклим екраном. Дуже рідко тут показували кіножурнали, і тому раковина естради була затишним притулком для всіх хлопчаків. Тільки вчора тут перечікували погоню фокусник та його приятель, які втекли від глядачів.

Сергійко заліз на естраду, розлігся на шершавих дошках. Ну й життя настало привільне! До школи не ходи, завдань не готуй. Електроник і без того все знає. Хочеш — дивись на небо крізь щілини в даху, хочеш — мрій про що завгодно, хочеш — блукай парком.

Він полежав на животі, позіхнув, перевернувся на спину, став лічити дошки в даху-раковині. Пробився у щілину сонячний промінь, поряд з хлопчиком лягла на підлогу світла пляма. Сергійко вийняв з кишені дзеркальце, пустив сонячного зайчика в напівтемний куток. Зайчик ковзнув по старих дошках, сполохав павуків у їхній павутині, застрибав по екрану...

Раптом зайчик зник. Щойно він сидів на сіро-жовтому полотні й от зник. Промінь від дзеркальця простягся блискучим мечем до екрана, а світлого кружальця на ньому не було, ніби промінь проткнув полотно.

Сергійко знову спіймав сонце й пустив зайця в нижній куток екрана. Заєць пострибав-пострибав і за мить знову щез. Його немов накрила м'яка невидима рука.

Серце в Сергійка закалатало; все ще спрямовуючи промінь у те саме місце, він підійшов упритул до екрана й ураз обернувся, відчувши, що за його спиною хтось стоїть.

Він побачив дівчинку з тоненькою кіскою. Вона держала кошик, накритий клаптем тканини.

Сироїжкін роззявив від здивування рот, міркуючи, як дівчисько могло опинитися за його спиною, але запитати не встиг, його випередили:

— Це мій дідусь упіймав твого зайця. — Дівчинка нахилилася до Сергійка й довірливо сказала: — Він найкращий мисливець на сонячних зайців у всій нашій країні.

Сергійко ще ширше розкрив рот, але знову нічого не встиг запитати, бо звідкись з'явився сивий дід з великим сачком. Дід тримав щось блискуче, сяюче, вогненно-золоте. Не можна було роздивитися цей блиск, так різало очі. Сергійко примружився, прикрив очі долонею і крізь пальці розгледів здобич. Дівчинка не обманювала: дід ніс вогненних зайців, тримаючи їх за довгі вуха! Схоже, що вони сонячного походження.

— Спасибі, синку, — добродушно сказав дід. — Ти приніс мисливцеві удачу, хоч і примусив побігати. Однак час нам додому. Хочеш провести нас? Ти потрапиш у місто, якого досі не бачив.

— Так-так… — закивав Сергійко. Йому дуже захотілося побачити саме те місто, де живуть мисливці на сонячних зайців.

Вони йшли через ліс.

Сергійко крутив головою, здивовано розглядаючи дерева. Дивний був цей ліс. Начебто й прості ялини, берези, сосни. Але стовбури в них не круглі, а як лінійки. Й гілки ростуть лише по боках — праворуч і ліворуч.

— Уже недалеко, — сказав старий. — Он просвіт, а там і місто.

Дорога-стріла, вирвавшись із лісу, перетворилась на міську вулицю. Стояли на ній звичайні будинки. З трикутниками дахів, квадратами вікон, прямокутниками дверей. Ішли люди, їхали машини.

Сергійка вже з перших кроків охопило невиразне почуття тривоги. Одних пішоходів він бачив тільки спереду й ззаду і не помічав, як вони проходили мимо. Інших він міг розгледіти тільки збоку, а здалека вони були схожі на тонкі палички або рисочки.

Старий гукнув його:

— Ану, синку, поблукай з Анкою вулицею, а я піду додому. Ти щасливий. Може, і внучці принесеш удачу.

— Ходімо? — запитала Анка й трусонула кошиком. — Ти й справді щасливий? А то багато днів у нас немає зовсім покупців…

— А що ти продаєш? — запитав Сергійко. — Іриски?

— Ні-і, — похитала головою Анка, — у нас не продають іриски. В цьому кошику — усмішки.

— Усмішки? — посміхнувся Сергійко. Чесно кажучи, йому зовсім не було весело.

— Дивись!

Анка зірвала з кошика хустку, й Сергій примружив очі від нестерпного блиску.

— Ці усмішки дідусь робить із шкурок зайців, — розповідала дівчинка. — Я думала, ти здогадався. Тільки їх мало купують.

І вона звернулася до дивних перехожих:

— Купіть усмішку! Дуже дешево. Усмішку просту — сумну, журливу. Усмішку для всіх — дитячу, дорослу. Яку хочете. Купіть, купіть!..

Та ніхто не бажав купити сонячну усмішку. Перехожі не помічали Анки та її золотого кошика, їхні обличчя були зосереджені, рухи точні, очі спрямовані вперед. Навіть собаки пробігали мовчки, таємниче, наче тіні.

І раптом Сироїжкін здогадався: от так штуковина, адже тут усе пласке!

Він уважно подивився на вулицю. Це було плоске місто: автомобілі, будинки, ліхтарі, дерева, жителі, навіть собаки — все-все пласке, як млинець, як дошка, як стінка, немов вирізане з картону чи паперу. Навіть дівчинка Анка, що стоїть поряд з ним, і та пласка. В неї лише одна кіска. Як він раніше не помітив!

А ось поважно йде чоловік з величезним черевом. Мабуть, він вважається товстуном. А насправді, якщо подивитися ззаду, він тонший за голку.

Сергійко не витримав, зареготав: який вузький стілець потрібен цьому товстунові. А ліжко — тонше, ніж лінійка! А які бутерброди жує цей товстун? Цигарковий папір він жує, а не бутерброди.

Він сміявся до сліз, не помічаючи, як насторожилась Анка, як зупинилися перехожі, як зібралася невеличка юрба. Пласкі люди суворо дивилися на веселого хлопчака, перемовлялися сердито:

— Який невихований! Тільки-но я зосередився, аж раптом цей жахливий сміх. Він сплутав усі мої розрахунки.

— Еге ж, саме такі й заважають спокійному плинові думок.

— Я завжди казав, що для надто пустотливих дітей треба відкрити школу з посиленою програмою з креслення.

— Та ще це дівча плутається під ногами! Кому потрібні її безглузді усмішки?

— Тихіше! — злякано вигукнув хтось. — Ідуть хранителі теореми.

Натовп замовк, розступився, пропускаючи три поважні постаті.

У покрої їхнього одягу можна було розрізнити три квадрати й трикутник, і все ж вони не схожі між собою.

Одна з постатей, з квадратною головою й меткими очицями, була одягнена в старомодну професорську мантію. Друга, невелика на зріст, мала на голові величезний циліндр, руки в кишенях, під пахвою парасолька. Третя простувала крізь натовп, здійнявши руки до неба, ніби попереджаючи про щось. Такими були троє хранителів теореми, що повільно наближалися до Сергійка.

Чесно кажучи, Сергій у цей момент злякався. Дуже вже суворий вигляд мали хранителі.

Троє хранителів зупинилися перед хлопчиком, мовчки розглядаючи його. Потім той, хто був у професорській мантії, сказав несподівано пискливим голосом:

— Нам стало відомо, що ти порушуєш порядок, запроваджений з давніх-давен у нашій країні. Чи відомо тобі, незнайомцю, що ти перебуваєш у Країні двох вимірів?

— Так, — кивнув Сергійко.

— Чи відомо тобі, — пищав хранитель, — чому дорівнює сума квадратів катетів?

— Квадрату гіпотенузи!.. — пробурмотів хлопчик.

Хранителі перезирнулйся.

— Він не такий уже й дурний, як здається, — зазначив коротун у величезному циліндрі.

Сергійко оглянув трьох хранителів і став пригадувати, де він бачив ці трикутники й квадрати. Ну звичайно, на шкільній дошці! їх креслив Таратар Таратарович!

— Теорема Піфагора! — випалив він.

— Ти знаєш це ім'я?! — здивувався хранитель з піднятими руками. — Попереджаю: промовляй його поштивіше! Бо все, що ти бачиш навколо, створено на основі цього безсмертного відкриття...

Пихатість хранителів та їхній урочистий тон уже набридли Сироїжкіну. Поки хранитель з піднятими руками вичитував настанови, наш математик подумки перевернув його вниз головою і захихотів.

— Що ти побачив смішного в наших словах? — суворо запитали хранителі.

Юрба погрозливо загомоніла. Ні, їх не слід було дратувати.

— Не звертайте уваги, — сказав Сироїжкін. — Я завжди так сміюся, коли згадую про Піфагорові штани.

— Поясни свою думку.

— Ну, так найлегше запам'ятати теорему... — Піфагороі штани однієї довжини, однієї ширини!

— О! — вигукнули в один голос троє хранителів. — Це формулювання невідоме навіть нам!

Вони повиймали з кишень крейду й заходилися креслити на асфальті фігури. Ніхто більше не звертав на Сергійка уваги. Юрба стежила за рухами хранителів.

Сергійко підійшов до Анки, похвалився:

— От я й завдав їм клопоту. Давай мені в нагороду усмішку.

Дівчинка дивилася на нього, як на чаклуна. Вона машинально сунула руку в кошик і простягла Сергійкові сяючу усмішку. Помахуючи нею, Сергійко поважно сказав:

— Нехай вони думають до ранку. Ходімо до нас у двір. У нас там усе зовсім інакше. Ганятимемо м'яча, справжнього, круглого, а не плаского. І кішки в нас пухнасті й м'які. А собаки! Хіба у вас такі собаки? Якби ти тільки бачила, як Скажена Ковбаса ловить свого хвоста, померла б зо сміху! І я, так тому й бути, познайомлю тебе з Електроником. Я дуже хочу грати в круглого м'яча, — зітхнула Анка. — Я дуже хочу погладити пухнасту кішку. Але я не розумію, що таке "круглий". Мабуть, я ніколи не зможу побачити кругле й пухнасте! — І Анка заплакала.

Цієї миті до них підійшли троє хранителів.

— Скажи, чужинцю, звідки ти прибув? — суворо запитав коротун у циліндрі.

Сергійко на хвилину задумався. Сказати: з Липової алеї? Не зрозуміють. І він відповів:

— Із Землі..

— Сподіваюсь, раз ми знайшли спільну мову, — вів далі хранитель, — ваша Земля подібна до Країни двох вимірів? Вона така ж велика й пласка?

— Вона дуже велика, однак не плоска, а кругла, — щиросердо признався Сироїжкін. — Це бабусині казочки, що Земля пласка.

Юрба зачудовано зітхнула.

— Ти помиляєшся, хлопчику! — суворо промовив хранитель з піднятими руками. — Якщо вже ти підказав нам оригінальне розв'язання Великої теореми, то не станеш ти стверджувати, що на вашій Землі сума кутів трикутника не дорівнює ста вісімдесяти градусам?

Запитання трохи спантеличило нашого математика. Суму кутів простого трикутника він добре знав — сто вісімдесят градусів. Але як на Землі? Він уявив великий глобус і побудував на ньому трикутник з вершиною на північному полюсі й основою на екваторі. Лишалося обчислити, чому дорівнює сума його кутів.

— Обчислюйте самі! — сказав Сергійко. — Ось вам Земля.

Він вийняв з кишені копійку.

— Я ж казав, що вона пласка, — повчально зауважив хранитель, побачивши копійку.

— Це ще не Земля! — попередив хлопчик. — Невже ви гадаєте, що весь світ побудований за однією теоремою?

Сироїжкін присів, поставив копійку на ребро й легенько нігтем дав щигля по самому ріжечку. Копійка завертілася на місці, утворивши блискучу кульку.

— Ой, — вигукнула Анка, — як гарно!

— Це обманщик! — закричали з натовпу. — Зверніть увагу, як він не схожий сам на себе з різних боків!

— Так, так, він зовсім різний, коли повертається! — підхопили сердиті голоси.

— Він хоче нас обдурити! Подивіться уважно на креслення. Великого хранителя теореми він зобразив у вигляді штанів, які однієї довжини, однієї ширини.

Звідкись вигулькнув верткий, перегнутий навпіл чоловічок і зашепотів трьом хранителям:

— Небезпечний баламут!.. Він умовляв дівчисько грати з круглим м'ячем і пухнастою кішкою, яких у природі не існує. Слід провчити його.

— Тікай! — шепнула Сергію Анка й підкинула високо кошик з усмішками.

Сніп сонячних іскор вилетів звідти, на мить осліпивши юрбу.

Сергійко пустився навтіки. Він не вибирав дороги й мчав вулицею, збиваючи пласкі постаті. Потім завернув і кинувся напролом — через пласкі будинки. Вони тріщали й ламалися, чіпляючись за одяг хлопчика. А позаду тупотіла погоня.

Ось ліс — частокіл лінійок. Він теж тріщить, ламається. Не ліс, а суха трава. Ще кілька метрів, і він урятований. Він вискочить у справжній парк, де ходять справжні люди, де на нього чекає Електроник...

Але хтось хапає Сергія за ногу, й він падає. Міцно заплющує очі, чекає, що буде далі. Знову хтось тягне його за ногу. Сергій розплющує одне око й бачить Електроника.

— Електрошо! — радісно кричить Сергійко й підхоплюється. — Ти мене врятував!

— Не перебільшуй, — каже Електроник. — Я одержав п'ятірку, крапку з малювання і квиток у цирк.

Вони стоять посеред естради, за екраном. Сергій здивовано крутить в руках голубий квиточок і нічого не розуміє.

— Зараз я розповім, як усе було, — каже його друг. — Та спочатку треба дістати цукерок.

— Навіщо цукерки?

— Як — навіщо? Адже ми йдемо в цирк.

ПЕРШІ ПОРАЗКИ ЕЛЕКТРОНИКА

В парку вони купили цукерок, і Електроник забрав їх собі.

— З'їмо в цирку? — спитав Сергійко.

— Ні, це для іншої мети.

Більше Електроник нічого не сказав. Але Сергійко здогадливо посміхнувся. Він знав, що в цирку неодмінно станеться щось чудодійне.

Ото вже незвичайний у нього друг! Минуло лише кілька годин, як вони зійшлися, а Електроник уже прогримів на всю школу, здивував Спартака, самого Таратара й нагороджений квитком у цирк! Навіть країна пласких людей, про яких Сергійко розповів своєму другові, тепер здавалась не такою вже цікавою.

— Мабуть, коли ти відповідав на уроці, а я тебе чекав, — буденним тоном закінчив Сергійко, — я теж думав про теорему Піфагора. І от мені приснилася ця дурна країна.

Однак Електроник сприйняв його розповідь інакше. Він став обмірковувати серйозно і всебічно, нітрохи не сумніваючись у ймовірності пригоди. І Сергійкові вже здавалося, що він справді був у країні пласких людей. Він згадав Анку і йому стало жаль її. Ось вони з другом ідуть уздовж набережної, бачать, як блищить річка, як летять,

ледь черкаючись води, крилаті теплоходи і яскравими метеликами миготять червоні, жовті, білі вітрила яхт... А там — яке нудне життя у цих пласких людей: теорема Піфагора, сума кутів трикутників — більше нічого.

А Електроник сказав, що Сергійкові пощастило: він ніби потрапив у давноминулі століття, коли поклонялися тільки Евклідові. І він поводився як справжній учений — запропонував хранителям дотепну задачу. Вони звикли, що в кожному пласкому трикутнику сума кутів — сто вісімдесят градусів, а тут маєте — двісті сімдесят. Трикутник на земній кулі — це їм не Евклід, а геометрія сфери!

Наш математик відчув себе героєм. Ще б пак, він завдав добрячого клопоту цим хранителям!

— Треба було б запропонувати їм ще трикутник у космосі, — сказав Електроник.

— М-м, — промугикав математик. — Це цікаво.

— Звичайно.

— Ану розкажи, будь ласка. Я щось забув, — схитрував Сироїжкін.

Електроник підняв паличку і намалював на піщаній доріжці три зірочки.

— Оце три зорі в різних галактиках. Уявляєш?

— Уявляю.

— Це три вершини нашого космічного трикутника, — розповідав Електроник. — Припустимо, що його сторони — це промені світла. Як

відомо, промінь світла в порожнечі — завжди пряма лінія... Але в тім-то й річ, що, коли промені проходять поблизу зорі, вони викривляються.

— Ох ти... А як же це?

— Фізичний закон. Сонце, зорі та інші небесні тіла викривляють простір навколо себе, й через те наш трикутник аж ніяк не буде пласким. — Електроник з'єднав усі три зірки в своєму кресленні кривими лініями.

— Зрозуміло, — сказав Сироїжкін, — хоч і дивно. Виходить так: якщо я захочу летіти від однієї зорі до другої, то я полечу не прямо, а по кривій?

— Цілком вірно, — вчительським тоном промовив Електроник. — Та це не все. Не забудь, що зорі весь час рухаються. Галактики розбігаються від Землі з величезною швидкістю. От і виміряй суму кутів космічного трикутника.

— Угу, — підтвердив Сироїжкін. — Спробуй виміряти... А ти можеш?

— Не можу, — зізнався Електроник. — Над геометрією Всесвіту працюють астрономи, фізики, математики. Це складна наука.

Сироїжкін ляснув себе по лобі:

— Для чого ж ми у школі марнуємо сили на якихось там Піфагорів і Евклідів, якщо геометрія абсолютно інша! Чого ж ти досі мовчав!

— А тепер ти міркуєш зовсім не як учений, — охолодив товариша Електроник. — Теорема Піфагора все одно потрібна для простих обчислень і досліджень. А геометрія Евкліда — простий розділ геометрії нашого світу, і її також треба знати.

— Я от вважаю, — сказав Сироїжкін, — мені дуже пощастило, що я народився не в стародавньому світі. Сидів би за партою і думав, як ті пласкі люди: "О великий Піфагоре, ти просвітив мій розум..." Ні, товаришу Піфагор, я не такий бовдур. Коли стану математиком, чи астрономом, чи космонавтом і коли полечу в космос, я виберу собі особливий маршрут: трикутник. І сума квадратів його катетів не дорівнюватиме квадрату гіпотенузи!..

Трохи згодом, коли Сергійкові набридло розмовляти про геометрію, він повів приятеля в затишний куточок парку, відомий тим, що там в будь-який час дня хлопчаки мінялися дорогоцінностями.

До циркової вистави було ще три години, й Сергійко вирішив зробити Електроникові маленьку приємність. Підійшовши до кущів бузку, він дістав з кишень своє багатство, розіклав на землі й царським жестом дозволив другові все це обміняти. Тут були: космічні марки в целофановому пакетику; з десяток значків; перегорілий ліхтарик завбільшки з олівець; дві старовинні монети, стерті так, що неможливо було визначити їхнє підданство; деталі від мікроприймача; золотистий хвіст білки із свинцевим важком, так званий пушок, що його хлоп'ята підкидають ногою замість м'яча; кілька шахових фігур; гумка у вигляді ракети; мініатюрний циркуль, пінопластовий поплавець, дзеркальце.

Електроник оглянув купу речей і спитав:

— Навіщо я повинен міняти?

— Це така гра, — пояснив Сироїжкін. — Ти побачиш, буде цікаво.

Він допоміг приятелеві розмістити скарби по кишенях і лишився чекати його біля кущів, розважливо вирішивши, що не варто появлятися разом у знайомій компанії. Сергійко уявив, як добре зараз Електроникові, — сидить на лаві, міняє скарби й бере, що хоче. Чудова це все-таки гра, дуже потрібна в житті. Набрид тобі, приміром, жовтий

ліхтарик, так намозолив очі, що просто бачити його не можеш. Іди в парк, до бузкових кущів, і бери замість нього велосипедний дзвінок, або кишенькові шахи, або ще якусь річ. Мабуть, це найстародавніша гра, й вона не помре, поки в хлопчаків є кишені...

Але не минуло й п'яти хвилин, як Електроник повернувся.

— Ну? — нетерпляче запитав Сироїжкін.

— Усе гаразд. Обміняв. Приніс інші предмети, — незворушно сказав Електроник.

Коли ж міняйло виклав ці предмети, Сергійко аж зблід. Він побачив порожню аптечну пляшечку, шматок використаної фотоплівки, марки, що їх можна купити в кожному кіоску, саморобний паперовий гаманець, коробку від сірників, ляльку без носа й без очей, шкільні пера, якісь гвинтики, гаєчки, цвяшки й на завершення — недогризок олівця. Жалюгідний недогризок і завдав останнього удару Сироїжкіну. Він докірливо подивився на друга, який розорив його за кілька хвилин.

— Кількість предметів точно така, яку ти дав, — байдуже доповів Електроник.

— Оце та-ак... — сказав протяжно Сергійко, не знаючи, сміятися йому чи плакати, викинути ці дурниці чи покірливо забрати.

Раптом він прийняв рішення. Зібрав увесь мотлох і наказав Електроникові:

— Чекай мене тут!

— Ти теж ідеш міняти? — запитав недавній міняйло, який не підозрівав про свою бездарність.

— Бач, серед цих предметів мені дещо не подобається, Я зараз повернусь.

Компанія на лавах зустріла Сироїжкіна настороженим мовчанням. Сергій навіть помітив, як рудий хлопець поквапно заховав його ліхтарик. Не звертаючи ні на кого уваги, наш герой розіклав на вільній лаві свої предмети й голосно сказав:

— Ану налітай! Міняю!

У відповідь йому пролунав вибух відвертого сміху. "Обмахлярили й раді. Іржуть, мов коні, — посміхнувся Сироїжкін. — Стривайте, зараз ви заплачете від розчулення".

— Передумав!.. — кричали йому хлопчаки. — Нічого не вийде. Обміняв — як продав!..

— Міняю на ліхтарик, — холоднокровно вів далі Сироїжкін, — оцю звичайну сірникову коробку... А на додаток незвичайний фокус із сірником!

Рудий власник ліхтарика зневажливо скривив губи:

— Так уже й незвичайний! Подумаєш, не бачили ми сірника!

Хлоп'ята знову зареготали. А Сергійко дістав носову хусточку, помахав нею в повітрі й владно сказав:

— Дайте мені сірника!

Сірника йому дали.

— Весь фокус у тому, — спокійно почав пояснювати Сироїжкін, — що сірник загортається в хусточку. — Він загорнув сірника й звернувся до рудого: — Помацай. Відчуваєш? Тепер ламай.

Було чути, як сірник тріснув. Потім фокусник махнув хусточкою, і на землю упав цілий сірник. Рудий устиг вхопити його першим. Він покрутив його, підніс до очей, понюхав. Дивовижний сірник пішов по руках.

Рудий мовчки простягнув ліхтар і взяв коробку.

— Давай пояснюй! — зажадав він.

— Поясню потім, — відмахнувся Сергійко. — Зараз мені нема коли. — Він узяв інший предмет — ляльку без носа. — А ця красуня міняється разом з поясненням загадкової історії, як помирають слони й чому не знайдено жодного слонового трупа.

І хоч історія виявилася не такою вже загадковою (за хвилину всі знали, що слони, відчуваючи наближення смерті, йдуть до річки і з головою щезають у воді), торгівля винахідливого міняйла пішла дуже жваво. Як додатковий асортимент пропонувалися: секрет сирого яйця, що не б'ється у склянці, зникнення пальця на руці, рецепт чудодійних крапель, які вдесятеро збільшують сили людини, сеанси гіпнозу, задачка про космічний трикутник, замовляння від зубного болю і таке інше. Закликавши на поміч хитрість, фантазію і пам'ять, Сергійко врешті-решт повернув свої дорогоцінності, крім стертих монет, власник яких утік як тільки виміняв їх у Електроника. Але він навряд чи вгадає, якій країні вони належали.

— А фокус із сірником? — нагадав рудий хлопчак, коли Сироїжкін звично розсортував по кишенях особисте майно.

— Відійдемо вбік, — запропонував Сергій. — Це професіональний секрет.

Рудий довірливо подався слідом. За кущем Сергій зупинився і сказав йому на вухо:

— Дивак! Я поклав два сірника. Зрозумів, розтелепо? Прощавай!

І він помчав до Електроника, Нащо йому було говорити, що другого сірника заздалегідь сховав у надрізаному рубчику хусточки. Нащо було виказувати професіональний секрет!

Електроник, знову побачивши розбазарені ним предмети, так і не зрозумів, для чого потрібен обмін. І поки Сергійко шляхом складних порівнянь розтлумачував йому цінність кожної речі, що лежала в його кишені, вони спокійнісінько простували до цирку, де треба було вчасно купити один квиток. І раптом перед Сергійчиними очима майнуло знайоме блакитне плаття.

Від несподіванки він спіткнувся й мало не впав.

— Що з тобою? — спитав Електроник.

Сергійко не відповів, він застиг на місці. А та сама співачка, яка співала про кульки й сміялася над витівками Електроника, зараз пройшла мимо з байдужим виглядом, не удостоївши приятелів навіть погляду.

Спершу Сергій хотів зробити так, як роблять звичайно всі хлопчаки: забігти непомітно наперед, потім піти назустріч, привітатися й заговорити. Та вже наступної хвилини він вирішив: ні, хай краще діє Електроник. Адже йому всміхалась і аплодувала блакитна дівчинка!.. І Сергійко пояснив другові завдання: познайомитися, дізнатися ім'я й адресу.

— Тільки не забудь, — грізно попередив він, — що ти Сергій Сироїжкін. Пам'ятай клятву: щоб я зламався, коли викажу цю таємницю!

Електроник слухняно повторив заклинання і почав діяти.

Як не дивно, він скористався саме тим способом, який видався Сироїжкіну непридатним: випередив незнайомку, круто обернувся і, загородивши їй дорогу, відразу ж перейшов у наступ:

— Здрастуй. Давай познайомимося.

— Здрастуй... — Блакитна дівчинка здивовано розглядала Електронйка. — А ми, здається, знайомі... Адже це ти показував такі смішні фокуси?

— Я. Як тебе звати?

Сироїжкін, підкравшись іззаду, захоплено похитав головою: відчайдушно сміливий цей Електроник, діє точно за завданням.

— А це обов'язково знати? — Дівчинка нахилила голову.

— Обов'язково.

— Майя Свєтлова, А тебе як звати?

— Сергій Сироїжкін.

— А чому на хустці було написано "Електроник"?

Сергійко похолов; раптом Електроник проговориться?

Але той, подумавши, не розгубився:

— Це мій псевдонім. А яка твоя адреса?

Обличчя дівчинки зробилося суворим. Фокусник ставив надто дивні запитання:

— Що за цікавість? Скажи краще: ти повернув речі, які проковтнув? Це що — спритність рук чи насправді?

— Довго пояснювати, — хрипло відповів Електроник. — Я поспішаю в цирк. Яка твоя адреса? Я люблю точні відомості.

— Будь ласка. — Майя знизала плечем. Цей Сироїжкін був до того ж чванько. — Вулиця Геологів, будинок три, квартира п'ятнадцять. Під'їзд четвертий, поверх п'ятий, ліфт працює. Все?

— Все, — сказав Електроник.

— До побачення!

— До побачення.

Сергійко завзято жестикулював за Майїною спиною, закликаючи Електроника продовжувати розмову. Але той його не зрозумів — стояв як стовп. А дівчинка була задоволена, що відкараскалася від настирливого хлопчака. Вона пішла не оглянувшись і навіть прискорила ходу.

Сергійко розгублено дивився услід блакитному платтю. Чомусь він почував себе дуже нещасним. Ось востаннє майнула блакитна плямочка й зникла в натовпі. Майя Свєтлова, вулиця Геологів. Ім'я й адресу тепер він має. І водночас не має нічого. Невідомо навіть, як Майя до нього ставиться...

Дуже дивно поводився Електроник. Ніби дерев'яний.

Не посміхнувся, не пожартував, не розповів ніякої історії. Адже дівчатка люблять, коли їм зуби заговорюють... Що за дивак цей Електроник! Розмовляв правильно, а вийшло все якось по-дурному. Він, звичайно, хороший товариш, а все-таки чогось не розуміє...

— Ходімо в цирк, — зітхнувши, сказав Сергій Електроникові.

БЕГЕМОТІВ КОД

Розбігаються блискавки на сріблястому куполі. Горять чотири яскраві літери — ЦИРК. Нетерпляче б'ють ногою червоні коники, складені з лампочок. І під цим електричним сяйвом розчинені двері ковтають і ковтають потоки людей. А натовп на площі не зменшується: дехто чекає друзів, дехто шукає зайвий квиток, а дехто просто дивиться на блиск вогнів.

Другого квитка друзі так і не дістали. Електроник давно вже зник у дверях, а Сергійко стоїть на одному місці.

Розійдеться поступово натовп, загримить весела музика, стане безлюдно й прохолодно на площі, а він усе дивитиметься на вогні. Певна річ, з цирку не вийде яскраво-жовтий клоун, не вискочить наїзниця на білому коні, щоб запропонувати йому зайвий квиток. Він це розуміє. Зате коли закінчиться вистава й гомінкий потік вихлюпне на вулицю, на східцях з'явиться Електроник. І вони разом підуть додому.

Він задумався, не помітив, як лишився один. І ще двірник шурхотів мітлою, підмітаючи недопалки, папірці й заразом ті випадкові звуки, які зуміли вирватися із-за дверей і впали на бруківку. А Сергійко все думав про грізних тигрів, плямисту жирафу й слона, який рухає хоботом стрілку на годиннику...

Хтось торкнув його за плече:

— Ну що, хочеш у цирк?

Сергійко побачив високого чоловіка в капелюсі й плащі. У нього волохаті брови й уважні очі. Сергійко нічого не сказав, тільки знизав плечима, вважаючи, що його становище ясне і без слів.

— Ходімо! — Незнайомець підморгнув.

Вони завернули за ріг. Чоловік відчинив скляні двері й пропустив Сергія вперед.

— Доброго вечора, Антоне Костянтиновичу! — сказав, підвівшись, вахтер.

— Здрастуй, Матвійовичу! — весело обізвався Сергійків покровитель. — Цей хлопчик зі мною.

Вони піднімаються вузькими крутими сходами, виходять у коридор, і Антон Костянтинович на ходу каже якійсь жінці:

— Машо, посади його на вільне місце. — І Сергійкові: — Як же тебе звати? Сергій? Ну, бувай здоровий, Сергію. Дивись і веселись.

— Спасибі! — зніяковіло сказав йому вслід щасливець і зашарівся.

— Іди нагору, — порадила тітка Маша. — В останньому ряду є місце.

Сергійко вибігав на гальорку, і в груди йому вдаряє пружна хвиля музики. Він не помітив, як і сів. Зараз він увесь там — на сонячній арені, де над жонглером миготять, ніби метелики, кульки, тарілки, кільця.

Йому здається, ніби це він сам спритно підстрибує, кидає, ловить, перевертається і пильно стежить, щоб нічого не впало.

Спалахують прожектори. Й арена неначе розсунулася, стала більшою. У схрещених променях ковзає над рядами ракета. На ракеті гімнасти. Стоять і не ворухнуться, немов приклеєні, витягнули вперед руки. А ракета дедалі вище, а музика дедалі швидша... І ось гімнаст повисає вниз головою, а його партнерка спритно зісковзнула з ракети й за якусь мить ловить його руки, вкладає долоню в долоню, щоб крутитися під куполом, стискатися й розтискатися, мов пружина, відкидаючи на стіни легкі, швидкі тіні, викликаючи то мертву тишу, то полегшене зітхання, то бурхливі оплески.

Під час паузи жартують клоуни, а Сергійко шукає поглядом Електроника. Чомусь немає його в десятому ряду. Немає в одинадцятому, і в дев'ятому... Хлопчик бачить, як в оркестрі перегортає ноти скрипаль, як поправляє галстук-метелик диригент, як сміються над клоуном сурмачі. А Електроника так і не знаходить.

— Атракціон "Незвичайні сни"! — громовим голосом оголошує ведучий програми. — Змішана група тварин!!! Дресирувальник — Антон Антонов!!!

Звучить веселий марш і виїжджає якийсь довгоносий дивак на низенькому велосипеді. Він натискує на педалі щосили й дуже смішний має вигляд, але Сергій тільки мигцем глянув на нього. Хлопчак крутив головою, оглядаючи ряди, поки не погасло світло.

Раптом з'явився зелений вогник і поплив навколо арени.

Сергійко витягнув шию. Він побачив, що по бар'єру рухається морський лев. Чорний-чорний, аж лискучий, ніби нагуталїнений. Плавно похитується то в один бік, то в другий, тихо шльопає ластами, а на кінчику носа тримає зелену лампу. Несе й не впускає.

Ось він зіскочив з бар'єра, підкинув лампу прямо в руки служителеві й штовхнув у бік довгоносого дивака, який спав на тирсі. Спалахнуло світло. Дивак схопився. На арені — кучугури снігу, крижані брили й чорний химерний звір. Дивак від здивування сів на кучугуру, а вона візьми та й заворушися. Дивак зіскочив, охоплений жахом: це була зовсім не кучугура, а білий ведмідь. Тоді чоловік заходився перевіряти інші кучугури, й, усім на втіху, з-під снігових покривал вилізли ще два ведмеді — бурий і білий. Бурий одразу ж сів на велосипед і поїхав уздовж бар'єра, а білі по-дружньому обнялися, кілька разів перекинулись, покотилися кулями.

Потім білі ведмеді робили стойку на передніх лапах, бурий ганяв на велосипеді, чоловік і морський лев жонглювали над ними м'ячами. І раптом серед публіки пролунало глухе рикання. Хтось із глядачів обернувся, а бурий ведмідь різко зупинив велосипед.

Рикання повторилося. Ведмідь прислухався, став на задні лапи й незграбно поліз через бар'єр. Дресирувальник устиг схопити його за нашийник. Але ведмідь вирвався і подався вгору східцями, лякаючи публіку. Дресирувальник ішов позаду й голосно говорив:

— Трохиме, що ти хочеш? Тебе хтось покликав? Не звертай уваги!

У Сергійка завмерло серце: невже ведмедя покликав Електроник?

Трохим, голосно сопучи, піднявся до десятого ряду й завмер перед хлопчиком, що сидів скраю. Хлопчик устав.

"Електроник!" — трохи не крикнув Сергійко. Він дуже зрадів: із свого місця він добре бачив, що це Електроник! І відразу ж злякався: а раптом в цирку сидить професор чи той міліціонер, який шукає Електроника?.. Але його страх несподівано пройшов, бо події в десятому ряду розвивалися дуже швидко.

Дресирувальник, спантеличений у першу мить, опам'ятався і радісно загукав на весь цирк:

— А-а, це ж мій знайомий Серьожа! Навіщо ти зриваєш номер, Серьожо?

— Я не зриваю, — відповів Електроник. — Я хочу привітатися з Трохимом.

Над рядами злетів смішок.

— Ну, привітайся, — дозволив довгоносий дивак. — Здоровкайся і бувай здоровий!

Електроник якось чудно хрюкнув, і Трохим у відповідь хрюкнув так само. Трохим став на весь зріст, простягнув могутню лапу. Хлопчик потиснув лапу двома руками, щось шепнув ведмедеві на вухо й сунув йому в пащу цукерку. Глядачі бурхливо аплодували.

— Та ти молодець, — тихо сказав дресирувальник хлопчикові й повів ведмедя за собою.

Трохим не опирався.

А до Електроника вже поспішав морський лев, шльопаючи ластами, балансуючи своїм гнучким гумовим тілом, — адже він тримав велику кулю на ґудзикові носа. Люди, що сиділи поряд з Електроником, запевняли потім, що він не подав ніякого знака левові, навіть не писнув: просто, мовляв, звір знайомий з цим хлопчиком і звик підходити до нього.

Проте дресирувальник був збентежений. Він не знав, що й подумати. В нього навіть майнула думка: чи не міг дивний хлопчак покликати лева

нечутним сигналом — наприклад, ультразвуком. А втім, він одразу ж вирішив, що це дурниця.

Лев зупинився і, граціозно вигнувши шию, послав м'яч Електроникові. Той спритно впіймав і кинув назад, сплеснувши при цьому в долоні. Так вони грали, поки не викликали оплесків. Чорний жонглер приліг на східці й зааплодував ластами. Потім він прийняв на ніс м'яч, повернувся до дресирувальника.

Номер тривав далі, й Сергій не знав, куди йому дивитися. Він махав рукою, подаючи знаки другові, й скоса поглядав на манеж. А там за якусь хвилину знову все змінилося. Квітучі дерева, лужки, брили сіро-червоних каменів, сині водоймища... Ходять довгоногі чаплі, пустують мавпи в коротких штанцях, пасеться на лужку рогата антилопа-канна.

А дивакуватий Антон Антонов знову спить. Чаплі, переступаючи через сплячого, постукують його гостренькими дзьобами. Мавпи зняли з людини черевики, витягли з кишені губну гармошку, а з-під голови — капелюшок. Антилопа меланхолійно жує краватку.

Антон Антонов раптом схопився, кинувся відбирати свої речі. А мавпи з черевиками, капелюхом і гармошкою скочили на спину антилопи, вхопилися за роги й тільки їх і бачили... Антилопа скакає по колу, Антон Антонов спотикається об камені, стрибає через озера й ніяк не наздожене злодіїв. А тут ще повилазили з води крокодили. Здригнулися, підвелися "камені": шлях людині заступили бегемоти — один темно-сірий, другий рожевий. Роззявили величезні червоні печери-пащі з гострими іклами, ніби запрошують: спробуй, сміливце, ввійди...

І, звичайно, бідолашному дивакові Антону Антонову допоміг не хто інший, як хлопчик з десятого ряду. Пролунав різкий клич. Мавпи, зіскочивши з антилопи, кинулись у партер. А бегемоти від здивування закрили пащі.

Мавпи присіли на східці й, витягнувши губи, відчайдушно жестикулюючи, забурмотіли: "Ух, ух, угу..."

— Угу, ух, угу... — заухав у відповідь Електроник і закінчив свою незрозумілу мову різким вигуком: — Ак!

Злодюжки покинули награбоване і в паніці помчали на арену. Ну й реготав Сергій! Він мало не звалився з крісла.

А Електроник сказав Антону Антонову:

— Ось ваші речі. — І звернувся до глядачів попереду: — Передайте, будь ласка.

Цирк загудів, вибухнув оплесками. З гальорки линув дзвінкий хлопчачий голос: "Ура! Найкращому у світі дресирувальникові — ура!" Зачекавши, поки гамір вщухне, Антон Антонов звернувся з манежу:

— Сергію, може, ти чарівник? Ти знаєш мову звірів?

— Ні, — відповів Електроник у цілковитій тиші, — я не чарівник. Я просто вивчав сигнали тварин і розшифрував деякі коди.

— Поклич бегемота! — попросив хтось із публіки.

— Я не знаю коду бегемотів, — признався хлопчик.

Усі чомусь засміялися.

А Антон Антонов вирішив продовжити номер, весело крикнувши:

— Спробую я з ними справитися!

Він скинув свій смішний костюм, зірвав бутафорський довгий ніс і лишився в блискучому трико — високий, м'язистий, спритний.

Гримнув оркестр, і антилопа-канна помчала по колу, перестрибуючи через бегемотів. Чаплі закружляли в танці. Мавпи повилазили на гойдалки. На зубатих крокодилів наділи намордники. І бегемоти закрокували під марш, високо піднімаючи ноги й позираючи спідлоба маленькими очицями. Потім Антон Антонов годував їх салатом з величезної виделки, безстрашно вкладаючи голову в роззявлені пащі, і під кінець крутив сальто на спинах громадин, що бігли по колу.

Під бадьорі звуки фанфар побігли з арени канна, шимпанзе, чаплі, протрюхикав рожевий бегемот. А сірий бегемот ніяк не хотів піти. Він наблизився до бар'єру й став розкривати й закривати пащу, ніби позіхав.

— Петя хоче спати, — пояснив дресирувальник і попросив бегемота: — Не затримуй, Петю, глядачів. Вони теж втомилися. Ходімо!

— Хай він спить, — запропонував з місця Електроник.

Але гіпопотам не лягав і не йшов, хоч як умовляв його хазяїн. Він позіхав і позіхав. Тоді Електроник підвівся і попрямував до манежу. Він хоробро підійшов до сірої туші, нагнувся й підняв з підлоги маленький прутик.

— Зараз Петя спатиме, — сказав Електроник і непомітно провів прутом по череву бегемота.

Петя слухняно ліг.

— Підгледів-таки... — шепнув Електроникові Антонов. — Хитрун!..

Хлопчик поплескав бегемота по боці, й той устав.

— Тепер кланяйся, — наказав Електроник.

І знову один тільки дресирувальник помітив, що тонкий прут полоскотав торчкувате вухо. Так робив під час вистави й сам Антонов.

Петя закивав головою і подався назад. Антон Антонов скочив бегемотові на спину, замахав рукою. Так, посилаючи компліменти глядачам, вони зникли за кулісами.

Публіка не розходилася, викликаючи артистів. Оркестр гримів міддю.

Ведучий урочисто вказував на куліси.

Розсунулася завіса, й показалися дві голови. У гіпопотама був зовсім байдужий вигляд. Антон Антонов сяяв і посилав здаля рукою поцілунки. Проте очі його були серйозні й уважні. Вони шукали знайомого хлопчика. Шукали на арені, в проході, в рядах... І не знаходили.

РОЗМОВА З ГУСАКОМ І ЗМІЄНОСЦЕМ

Повернулися вони з цирку пізно. Сергійко передчував заслужену прочуханку вдома й не міг придумати, як йому уникнути неприємностей. Звичайно, його і пальцем не зачеплять, але мораль неодмінно прочитають. Які в усіх гарні й слухняні сини і які в цих синів щасливі батьки. О десятій годині всі хлопчики лежать у ліжках, і ніхто не зникає в темряві, не примушує хвилюватися батьків... Одне слово, буде немало докорів, від яких можна й розревітися. Слухаєш, слухаєш, і здається, ніби тобі на спину кладуть і кладуть здоровенні камені, й ти весь час згинаєшся і згинаєшся під їхньою вагою і не можеш вільно зітхнути. Яка тільки сила в цих жалісних словах!

Наші приятелі добралися вже до під'їзду, як раптом гора звалилася із Сергійкових плечей. Він придумав.

— Електрошо, адже ти спокійна людина... — почав він.

— Так, я спокійний.

— Ти можеш спокійно слухати всякі жалісливі слова?

— Можу.

— Тоді ось що...

Сергійко розвинув у всіх подробицях свій план. Основне — треба було мовчки все вислухати, відмовитися від вечері й, пославшись на головний біль, лягти спати.

— А я прослизну потім, у мене є ключ. — І Сергійко потягнув Електроника до ліфта.

Тільки коли двері за Електроником зачинилися, Сироїжкін зрозумів, що докорів йому не уникнути. Адже він повинен був знати, що відбувається за дверима. І все-таки підслуховувати було приємніше, ніж стояти перед мамою з опущеною головою. Сергійко притулив вухо до щілини й почув ось що.

МАМА. Серьожо, так не можна. Ти ж знаєш, ми з татом хвилюємося. Хоча б подзвонив.

Пауза.

МАМА. Невже так важко знайти в цирку телефон?

Добре, що я здогадалася подзвонити Корольковим, і Вова сказав, де ти пропадаєш.

Пауза.

МАМА. І взагалі, чому я від інших людей довідуюся про твої справи? Ти добре бігаєш, захоплюєшся математикою, пишеш цікаві статті до стіннівки... Але чомусь про це нічого не знаємо ні я, ні батько.

Пауза.

Чесно кажучи, такої розмови Сергійко не чекав. Він уже шкодував, що не він стоїть зараз по той бік дверей. Ото б він розвернувся! Він так описав би свої (вірніше, Електроника) успіхи, що йому простили б усі гріхи на два тижні вперед. Ну й дивак цей Електроник, нічого не тямить! Проґавив таку слушну нагоду...

І Сергійко від збудження навіть пошкрябався у двері.

МАМА. Чому ти став таким потайним? Чого ти мовчиш?

БАТЬКО (кричить з кімнати). Він тепер занадто знаменитий, щоб розмовляти з нами!

МАМА. Так, я бачу: успіхи запаморочили тобі голову. Йди-но вечеряти.

ЕЛЕКТРОНИК (хрипло). Я не хочу, я з'їв п'ять пиріжків.

Сергійко усміхнувся: нарешті Електроник відкрив рота, шкварить точно за його порадами. І тут наш змовник зблід. Перша ж фраза Електроника викликала несподівану реакцію...

МАМА. (злякано). Ти чому хрипиш? Ти, мабуть, з'їв п'ять порцій морозива, а не пиріжки!

ЕЛЕКТРОНИК (хрипло). Ні, пиріжки.

МАМА. (хвилюючись). Де ж ти застудився?

ЕЛЕКТРОНИК (зовсім хрипло). Я хочу спати. Я здоровий. У мене болить голова.

"Краще б ти зовсім мовчав! — обурювався за дверима Сироїжкін. — Або признався, що їв морозиво. Тоді все ясно: ангіна. І навіщо ти згадав про головний біль? Коли просто болить голова, тебе ніхто не чіпає. А коли хрипиш та ще головний біль — це вже підозріло. Чого доброго, мама полізе йому в горло й побачить, що перед нею не її син!.." Від переживань і страху цілком здоровий Сироїжкін спітнів і відчув слабість у ногах...

МАМА. (зовсім у паніці). Який холодний лоб! Негайно в постіль! Зараз дам тобі ватяну ковдру!

ТАТО (вискочивши в коридор). І завтра зранку — лікаря!

Сергійко так перелякався, що ще півгодини чи годину ходив по сходовій площадці. Коли він відчинив двері, рука його тремтіла. Дістався до постелі, він штовхнув Електроника. Потім з великою обережністю влаштував його в шафу, замкнув дверці на ключ, заховав ключ під подушку й заріклся ніколи більше не доручати Електроникові розмовляти з батьками.

Вранці викликати лікаря не було потреби. Сергійко завчасно прибрав постіль, продемонстрував мамі горло й навіть поміряв температуру. І, надолужуючи згаяне, в найяскравіших барвах змалював свої перемоги.

Батько й мати пішли на роботу в піднесеному настрої. Потайливість, що з'явилася була в характері їхнього сина, зникла разом з простудою.

Тільки-но зачинилися за батьками двері, Сергійко відімкнув шафу й привітав друга:

— Доброго ранку! В тебе вже не болить горло?

— Не болить.

Електроник спокійно вийшов із шафи, тримаючи стосик книжок і перегорілу лампочку.

— Половину не прочитав, — поскаржився він. — Наступного разу давай мені запасну лампочку.

— Якби я міг, подарував би тобі тисячу прожекторів.

— Не треба, — відповів Електроник. — Дай мені краще запасні частини від телевізора, якщо в тебе є.

— Є зіпсований транзистор, — згадав Сергій. — А навіщо?

— Годиться. Вночі я змонтую всередині себе телевізор.

І цілу добу набуватиму нових знань.

— І ти не ходитимеш більше у школу? — злякався Сергій.

— Чому ж, ходитиму, — заспокоїв його Електроник. — Усе дуже просто. Я, наприклад, можу відповідати біля дошки, а сам у цей час прийматиму хвилі телевежі.

— Ти найкращий у світі винахідник! Ти найкращий у світі дресирувальник! — Сергій від задоволення засміявся, згадавши, як Електроник учора переполошив увесь цирк. — Домовились! — вигукнув

він. — Я даю тобі транзистор, а ти розповідатимеш мені кінофільми, які я не встигну подивитися.

— А чого ти смієшся? — запитав Електроник.

— Згадав, як здорово ти налякав мавп. Електрошо, а з якими звірами й птахами ти ще можеш розмовляти?

— З воронами, гусьми, ластівками, дельфінами, левами, тиграми, вовками...

— От здорово! Виходить, історія про Мауглі, як він жив у джунглях, і розумів усіх звірів, і дружив з ними, і боровся з тигром Шер-Ханом, усе це не вигадано? Все це могло бути насправді?

— Звичайно, можна навчитися розуміти всіх тварин і тоді легко керувати ними, — підтвердив Електроник. — Сигнал небезпеки, записаний на магнітофон, прожене з поля ворон. Дельфіни розвідуватимуть косяки риб і морські течії. А левів у заповіднику запросять до обіду по радіо. Треба постежити за ними, порівняти сигнали з поведінкою, і тоді буде ясно, яку інформацію несе кожний сигнал, що він означає.

— Ну й голова в тебе, Електрошо! — шанобливо сказав Сергійко. — І як ти до цього додумався?

— Мене навчав професор. Він найвидатніша людина, яку я тільки знаю, — Як не дивно, завжди рівний голос Електроника звучав майже урочисто.

Сергійко цього не помітив. Він був надто збуджений.

— Слухай, Електронику, поговори, будь ласка, зі мною. Ти будеш дресирувальником, а я... Кого б мені вибрати, щоб легко зрозуміти

тебе?.. Я буду гусаком! Слово честі,я буду тямущим гусаком. Цей птах мені добре знайомий.

Сергійко замахав руками, зачалапав по підлозі босими ногами й навіть подивився на свої пальці — чи немає на них перетинок. Потім витягнув шию і страшно засичав.

— Схожий? — закричав він.

— Га-га-га, — сказав Електроник.

— Що? — запитав Сергійко.

— Га-га-га-га-га, — продовжував Електроник.

"Гусак" здивовано знизав плечима.

— Я не зрозумів.

— Ти не розмовляй, — нагадав дресирувальник. — Ти виконуй команди.

В "гусака" був такий здивований і розгублений вигляд, що дресирувальник перестав ґелґотати й сказав:

— Гаразд. Я розшифрую ці сигнали. Три "га" означають: "Поспішайте, поспішайте!" П'ять "га" — "Не будемо тут баритися, рушимо далі". Шість — "Трава на цьому лугу поганенька, а взагалі можна поскубти". А фраза із семи "га" найприємніша: "Тут є чим поживитися". Зрозуміло?

Сергійко кліпав віями.

— Зрозуміло... А я гадав, що це найдурніший птах: ґелґоче знічев'я. Виходить, коли ми раніше грали в "гусей і вовків", ми розмовляли точно як гуси. — Сергійко схопився і продекламував:

— Гуси, гуси!

— Га, га, га!

— Їсти хочте?

— Ага, ага!

— Жаль, — сказав він, зітхнувши, — що я вже переріс цю гру. А то підмовив би усіх "гусей" говорити тільки гусячою мовою, і ми обхитрували б усіх "вовків". А втім,чого я жалкую! — похопився Сироїжкін. Він кашлянув і провадив далі з гідністю: — Ми з тобою, Електронику, не маленькі, ми повинні рухати науку. Давай, наприклад, полічимо, скільки зірок на небі!

— А вони вже полічені, — байдуже доповів Електроник. — У нашій Галактиці, яка називається Чумацьким Шляхом, близько ста п'ятдесяти мільярдів зірок.

Сергійко похитав головою:

— Багатенько. Я чув, що багато, але не пам'ятав точно. Ще я читав, що на планетах, які перебувають у таких самих умовах, як і Земля, неодмінно є життя й розумні істоти.

— Одні вважають, що таких планет кілька мільйонів, інші — що менше, — уточнив Електроник.

— Я оце весь час думав: чому ж ми тоді не одержуємо ніяких сигналів з інших світів?

— Може, тому, що Земля розташована далеко від центру, в слабкій спіральній вітці Галактики? — припустив Електроник.

— Це я знаю, що ми живемо аж на околиці Чумацького Шляху, — махнув рукою Сергійко. — Але ж наші радіотелескопи прослуховують інші галактики. Апарати стоять напоготові. А ніяких відомостей не надходить. Мовби нас забули.

— На нас просто не звертають уваги, — підтвердив Електроник. — Наприклад, учені, які живуть на далекій планеті, зовсім в іншій галактиці, можуть припускати, що атмосфера Землі розжарена до мільярда градусів. Чому? Відповідь проста: ці вчені вимірюють температуру атмосфери за силою радіовипромінювання Землі. А на Землі працюють потужні телевізійні передавачі, що дають сильне випромінювання. І от на далекій планеті газети пишуть:

Земля поступово розпадається від високої температури...

— Ну хай так, — похмуро сказав Сироїжкін. — Все одно ми впіймаємо їхні сигнали. А ти зумієш їх розшифрувати?

— Спробую.

— Авжеж, ти зумієш! — Сироїжкін нітрохи не сумнівався у здібностях Електроника. — Давай я посилатиму тобі таємничі сигнали з далекої планети, а ти їх розшифровуй.

— Гаразд, — сказав Електроник. — Я згоден.

Сергійко вмить змінився до невпізнання. Він посадив Електроника за письмовий стіл, тицьнув йому олівець і зошит. Відчинив одежну шафу,

висунув усі шухляди для білизни. На підлогу полетіли пальта, куртки, шапки, випрасувана білизна.

— Ти на мене не дивися! — кричав Сергійко, хапаючи різні речі й не знаючи, що натягнути на себе. — Ти поки що зосередься. Адже ти просто землянин. А зараз перед тобою постане мешканець іншого світу!

І він справді з'явився перед землянином у такому вигляді, що якби на місці спокійного Електроника був хтось інший, він не знав би що й подумати. Можна ручатися, що й батьки не впізнали б свого сина в цій дивній істоті, закутаній в біле простирадло з ніг до голови й обв'язаній барвистими шарфами, в чорних окулярах, синьому ковпаці від торшера і з яскраво-червоними смугами губної помади на щоках.

— Чудово, — сказав Електроник. — У тебе не земний вигляд. Я готовий.

— Спочатку виберемо зоряну систему, в якій я перебуваю, — урочисто заявив мешканець іншого світу. — Щоб звучало гарно. Велика Ведмедиця? Туманність Андромеди? Скорпіон? Але хто я тоді буду? Ведмедець, андромед чи скорпіонець? Не хочу! Я буду... Ура, придумав! Я буду Змієносець з планети Сузір'я Змієносця!

— Слухаю тебе, змієносце, — нагадав про себе землянин.

— Зараз... Будь уважним!

Сергійко побіг до сусідньої кімнати й стукнув кулаком у стіну. Переконавшись, що звук голосний і виразний, схопив зі столу залізну вазу, почав відстукувати: крапка — тире — крапка — тире...

— Давай розшифровуй! — крикнув Сергійко.

— Тут нічого розшифровувати, — сказав, заходячи, Електроник. — "Я, Змієносець, шлю палкий привіт". Азбука Морзе. Метод, що давним-давно застарів на телеграфі. Ти не міг передати свій привіт таємничіше?

— Я іншого нічого не придумав, — зізнався Змієносець.

— Тоді це зовсім не цікаво, — прозвучав вирок землянина.

— А звідки я знаю, яке там життя, на цьому Змієносці! — спалахнув Сергійко. — Може, там дерева пасуться на луках, як корови. А корови, навпаки, ростуть на хвостах! Звідки я знаю, які у Змієносців руки й ноги, очі й вуха й що вони повідомлять нам про себе! Ох, ну й спека під цим ковпаком!..

Змієносець сердито скинув свій головний убір і став роздягатися. Справді, становище його було складне. І землянин, здається, зрозумів, як важко бути представником іншого світу.

— Не гнівайся, — сказав він, — давай грати навпаки. Давай посилати наші сигнали із Землі.

— А ти знаєш, що треба передавати? — зрадів Сергійко.

— Знаю. Записуй. Зараз ми складемо систему.

Електроник ходив по кімнаті й міркував:

— Спостереження свідчать, що у Всесвіті діють одні закони фізики й хімії. Через те взаєморозуміння з іншими світами можливе. Для початку ми подаємо ряд умовних знаків.

— Чим подаємо? — здивовано запитав Сергійко в товариша.

— Це не мав значення — світловим променем чи по радіо. Важливим є сам принцип космічних переговорів. Пиши: дві крапки, знак "більше", крапка. Три крапки, знак "менше", чотири крапки.

Сергійко записав:

..>...<....

— Здогадався? — спитав Електроник. — Припустимо, в першому випадку це два короткі спалахи світла, потім довгий спалах і знову короткий. Так ми встановлюємо математичні знаки. І переходимо до пояснення алгебри. Передаємо нерівність і знайомимо з абстрактним числом, наприклад: сто плюс "а" більше, ніж десять плюс "а". (Сергійко записав: 100 + а > 10 + а.) Потім знайомимо з запитанням. (Сергійко строчить: х + 10 = 111; х = ?; х = 101.) Пояснюємо одиницю довжини нашого часу. І так далі.

— Геніально! — видихнув Сироїжкін. — Ніяк не думав що і в космічній мові теж суцільна математика. Мабуть і я буду математиком-програмістом, — додав він уже для себе.

— Все це придумав не я, а вчені, — сказав Електроник. — Називається мова "лінкос", або "лінгвістика космосу". Лінкос пояснює, хто така людина, як вона поводиться яких результатів у науці й практиці досягла. Можливо що існують й інші космічні мови, яких я не знаю, але головне в них ти вже підмітив: усі вони засновані на математиці, бо вона доступна всім розумним істотам Всесвіту.

Сергійко лукаво посміхався, слухаючи все це. Поки Електроник розбалакував, він придумав одне дуже хитре запитання.

— Скажи, Електронику, а чи можна цим лінкосом передати твою вчорашню розмову з моєю мамою?

— Будь ласка, — вмить відповів Електроник. — Кілька осіб розмовляють на математичну тему, неважливо, про що саме йдеться. Як набрати на телефоні номер, як повечеряти, як лягти спати — все це можна виразити математично. Діючих осіб три. "А" — твоя мама — ставить задачі. "В" — це я — завжди розв'язує задачі правильно. "С" — це ти — звичайно плутається, дає неправильні відповіді. Отже, "А" просить "С" розв'язати задачу: "Чому ти не подзвонив, чому не вечеряєш, чому ти хрипиш?" "В" розв'язує задачі правильно: "Я з'їв п'ять пиріжків, я хочу спати, я здоровий". Проте "А" — твоя мама — каже: "Погано!" Адже вона запитувала "С", тобто тебе, а не "В". Вранці "С" дає "А" ті самі відповіді, й тоді "А" хвалить: "Добре!" От і пояснено правило ввічливості: не відповідай на запитання, яке не до тебе звернено.

— Ха-ха-ха-ха! — заходиться Сергій. — Ти молодчина, зміркував, що й до чого. Даю тобі слово: з мамою я розмовлятиму тільки сам.

Він щось пише на папері, потім згортає аркуш навпіл.

— Тепер прочитай мою думку про дуже важливе питання. А я поки що змию губну помаду.

І він біжить у ванну.

Електроник розгортає аркуш, читає:

"Навіщо мені шукати мешканців інших світів, коли жива нелюдина, мій друг і брат по розуму, завжди поряд зі мною??? Звати його Електроник!!!" А під цими рядками намальовані дві смішні людинки, які стоять, узявшись за руки.

— Спасибі, — каже Електроник. — Ти справжній друг. Я це розумію.

ДОБРЕ, ЩО СОБАКИ НЕ ГОВОРЯТЬ

— Теорія теорією, — сказав, виходячи з ванної, Сироїжкін, — а практика насамперед. Раз ти найкращий у світі дресирувальник, давай проведемо дослід. Я зараз заманю якого-небудь собаку, і ми з ним порозмовляємо. Ну як, Електрошо, тобі подобається моя ідея?

— Подобається, — сказав Електроник. — Приводь собаку.

Сироїжкін миттю скотився східцями, оглянув двір. Ну звичайно, жодного собаки. Лише Скажена Ковбаса дрімає проти сонця, гріє облізлі боки. Добре, що він подумав про неї і захопив приманку. Ця байдужа до всього на світі, крім власного хвоста, і взагалі дурна дворняга вмить змінювалася й шаленіла, коли бачила ковбасу: стрибала, скавчала, пускала слину. Через те ніхто не звав її інакше, як Скажена Ковбаса. Тільки один хазяїн, двірник, пам'ятав, що справжня кличка собаки — Айстра.

Заманити Скажену Ковбасу в ліфт її улюбленими ласощами й підняти на восьмий поверх не становило особливих труднощів. І в квартиру вона ввійшла охоче, не зводячи очей з запахущого шматка й поскімлюючи від нетерпіння.

Несподівано Скажена Ковбаса загарчала, і її шерсть враз наїжачилася. Який тут здійнявся гавкіт! Собаку немов прорвало після десяти років мовчання: ніколи ще в своєму житті вона не гавкала так несамовито.

Сергій спочатку не зрозумів, чим викликане це гавкання. Але Скажена Ковбаса недвозначно кидалася на Електроника, намагаючись схопити його за холошу, відразу ж лякливо відскакувала й не припиняла шалено гавкати, ніби хотіла скликати у квартиру Сироїжкіних усіх сусідів.

Сергійко кинув на підлогу ковбасу — це не справило на скандалістку ніякого враження. Вона сатаніла дедалі більше й більше.

Нарешті Елекроник, що незворушно спостерігав, як собака біснується, проявив свої здібності: він задзявкав, заскавчав і видав ще якісь там дивні звуки. Скажена Ковбаса на хвилину замовкла, навіть сіла. Та раптом задерла морду й завила пронизливо й моторошно, наче в домі з'явився небіжчик.

У Сергія по спині пробігли мурашки. Далі витримати він не міг. Похапцем відчинив двері й видворив на площадку оскаженілу псину. Потім підняв з підлоги ковбасу, вискочив на площадку й кинув шматок навздогін гості. Щоб не зчиняла галасу на сходах.

— Ух-х! — Сироїжкін витер з лоба піт. — Шалена якась... Як ти думаєш, що з нею таке?

— Вона мене злякалася, — спокійно пояснив Електроник.

Дослід провалився. Дворняга виявилася норовистішою ніж хижаки.

— Я завжди вважав, що собаки — найзагадковіші й найнезбагненніші істоти, — зробив висновок Сироїжкін.

— А професор вважає, що найзагадковіша істота — червоний лис, — сказав Електроник. — Пам'ятаєш, я тобі розповідав, як він утік і бігає по всьому місту?

— Лис із найправдивішими очима, — згадав Сергій.

— Ти його не зустрічав? — запитав Електроник.

— Не зустрічав.

— Ти можеш його навіть не помітити: він дуже швидко бігає. По-моєму, він розв'язує якусь свою задачу.

І тут Сергійко здогадався, чому гавкала Скажена Ковбаса. Вона враз відчула, хто такий Електроник. Отже, з'явилася третя істота, яка знала їхню таємницю. Добре, що вона не вміла говорити.

— Досить дурниць! — рішуче сказав Сироїжкін Електроникові. — Збирайся ти краще у школу й заробляй п'ятірки. І пам'ятай про таємницю!

ГНІТЮЧА ТАЄМНИЦЯ: "ВРЕШТІ-РЕШТ, Я ЛЮДИНА!"

Дивне життя настало в Сергійка. Він був вільною людиною — ні уроків, ні домашніх завдань. Вільний, як птах: куди хочеш, туди й лети!

Електроник щодня приносив щоденник з новими п'ятірками. У "Програмісті-оптимісті" раз у раз з'являлося прізвище Сироїжкіна. На уроках діти тільки й чекали тієї хвилини, коли Сироїжкін вийде до дошки і здивує їх. Якось Електроник у переказі про зоопарк переплутав живого слона з шаховою фігурою і написав, що слон пішов на h8. Усі сприйняли це за дотепний жарт.

Галина Іванівна часто ставила за приклад Сергійка: останнім часом він сидів дуже уважний, не шепотівся, не заглядав у чужі зошити, не запізнювався на уроки — одне слово, був найретельнішим учнем. Макар Гусєв під час таких похвал обертався до Сироїжкіна, підморгував йому й смішно смикав свій комір, за що кожного разу мав зауваження:

— Гусєв, не крутися!

Ніхто в класі, крім Макара й Електроника, не розумів цієї маленької пантоміми. Одного разу вони зіткнулися ніс у ніс в чужому дворі, й Гусєв, як завжди, став відмінювати на всі лади прізвище Сироїжкіна. Невідомо, що сталося з тихеньким Електроником, тільки він вистрибнув на бетонний бортик сходів, і в ту ж мить Макар відчув, що висить у повітрі. Хлопчаки, які пробігали поблизу, спинилися мов укопані й не

повірили своїм очам: незнайомий худенький хлопчина тримав за комір відомого забіяку Макара Гусєва. Тримав без усяких зусиль у витягненій руці, неначе кота, що прошпетився, й дуже спокійно промовляв:

— Я людина ввічлива. Я не б'юся. Зваж. Не заводься. Переходь вулицю на зелене світло. Вивчай математику.

Макар безпорадно метляв ногами, сичав, як найсправжнісінький гусак, схлипував:

— Вивчатиму...

Нарешті Елекроник повільно опустив руку, посадив забіяку на східець.

Хвилин зо три отямлювався Макар: ніколи в житті він не був так страшенно приголомшений.

— Ти що, Сироїжкін, залізний? — промимрив вражений Макар. — Ну гаразд!.. Мир? — І він простягнув руку.

— Мир, — погодився Електроник і допоміг Макарові стати на ноги.

— Не можна вже й пожартувати... — буркотливо сказав Макар. — Гаразд, більше ніяких порівнянь не буде! — Він дружньо ткнув Електроника в бік і потряс рукою: — Ого! Та в тебе сталеві м'язи! Я забив собі кулак... І давай не згадувати про той випадок з телескопом. Якщо хочеш знати, після тебе я сам подивився в нього й мало не осліп... Гей, ви! — крикнув він свідкам. — Чого вирячилися? Не бачили, чи що, як тренується чемпіон зі штанги? Ану підходь, хто бажає випробувати силу?

Охочих помірятися силою з чемпіоном не знайшлося.

Так було встановлено мир, про який не знав навіть винуватець пригоди. Сироїжкін, звичайно, помітив, що Макар змінився, але він вирішив, що це данина поваги його математичним здібностям. Ще б пак! Недавно навіть Професор забігав до нього, просив розв'язати задачу з фізики. Сергій іронічно подивився на приятеля й поважно сказав:

— Ось що, дорогий Професоре! Чи відомо тобі, скільки знань зберігає пам'ять людини? Цілу бібліотеку, яка налічує тридцять тисяч книжок!.. Невже в тебе менше?

— Задаєшся? — образився Професор.

— Треба розвивати свою пам'ять, — відповів Сироїжкін і зачинив двері. Він побоювався, що Професор зайде до кімнати й побачить Електроника.

Що не кажіть, а це приємно, коли навіть вважають тебе задавакою і знають, що ти можеш лущити, як горіхи, будь-які задачі.

Слава приходила до Сироїжкіна сама собою. Навіть не приходила — прилітала, гарцювала попереду нього на вороних конях, сурмила у фанфари й, наче тінь, не відставала ні на крок. Дзвонив у школу тренер із стадіону і просив передати, щоб Сироїжкін обов'язково записався в їхню секцію. Вчителі, зустрічаючись, говорили Сергійкові що-небудь приємне, добре. Спартак Недєлін, гордість всієї школи, окликав кирпатого семикласника й вітався з ним. Навіть задумливий Віктор Попов спитав нього, чи не захоплюється він музикою. І Сироїжкін умить забув, як Попов колись луснув його дверима по лобі.

Від такої гучної слави часом було просто жарко. Щоки Сироїжкіна палали. Але він тримався а гідністю. Коли йому ставили несподіване запитання, він відповідав дипломатично: "Я подумаю... Я теж так вважаю..." Або ж переводив розмову на інше, розповідаючи те, про що

дізнався від Електроника. Сергія слухали уважно: він говорив про цікаві речі.

Шкільному фізкультурникові Сироїжкін сказав:

— Легкою атлетикою я вирішив не займатися — не вистачає часу. До того ж це хибна думка, що раніше люди були сильніші, а зараз науки ослабляють людину. Недавно в одному музеї взяли лицарські костюми й приміряли їх на людей середнього зросту. І виявилося, що всі обладунки для них малі. От вам і байки, що, мовляв, були колись силачі та велетні!

Фізкультурник, певна річ, не погодився із Сироїжкіним і просив його подумати. Проте із задоволенням вислухав невідому йому історію, ще й запитав, звідки Сироїжкін знає про лицарські костюми.

— Прочитав в одній англійській газеті, — сказав Сергій. — Забув тільки в якій.

Раніше Сироїжкін і не уявляв, як він може легко й натхненно брехати. Звичайно, не про обладунки, про них він справді читав у газеті. Але не в англійській, а в "Пионерской правде". І річ не тільки в цій "англійській газеті", що зірвалася з його язика. Сироїжкін став помічати, що іноді він бреше там, де зовсім і не треба.

Якось Таратар зустрів його у дворі, зупинив, поцікавився, куди він іде. Сергійко сказав, що поспішає у книгарню, хоче купити повне зібрання творів Бурбакі, славетних математиків. А йшов він на волейбольний майданчик, де й опинився через хвилину. Тут-таки збрехав хлопцям, що розв'язав найскладнішу задачу, хоч саме в ту хвилину над нею сидів удома Електроник. Словом, Сергійко став страшенним брехуном. Він так розхвалився, що проголосив себе винахідником "лінкоса", й з того дня весь двір поділився на землян і гостей з космосу, які вели нескінченні розмови.

Та якщо сумління Сироїжкіна в такі хвилини й мовчало, то це не означає, що його життя було легким і безтурботним. Ніхто й гадки не мав, які муки звалилися на нашого героя.

Щоранку, коли в школі вже продзвенів дзвоник і в класах скрипіли грудочки крейди й пера, коли батьки учнів були на роботі, з під'їзду десятиповерхового будинку з'являлася зігнута постать і поспішала зникнути за рогом.

Сонце заливало яскравим світлом просторий двір, від чого він ставав ще більшим, двірники із змієподібних шлангів поливали клумби, дерева й асфальт, безжурно цвіріньокали на кущах горобці. А Сергійко, насунувши аж на очі кепку, злодійкувато озираючись, тікав із свого двору. Йому здавалося, що сотні, тисячі відчинених вікон дивляться йому прямо в спину й торжествують: "Ага! Оце той самий знаменитий Сироїжкін ховається від усього світу. Галино Іванівно! Таратаре Таратаровичу! Підійдіть до вікна й подивіться на цю знаменитість! Тоді ви, може, здогадаєтеся, що на другій парті поряд з Професором сидить аж ніяк не справжній Сироїжкін. Обман! Ганьба!!! Злочин!!!" Так, у такі хвилини Сергійко почував себе явним злочинцем. Таємниця, про яку знали тільки він та Електроник, втискувала йому голову в плечі, примушувала оглядатися, тривожно стукала в груди. Страшно було подумати, що обман викриється.

Сергійко здалеку роздивлявся всіх перехожих. А що коли знайомий або, ще гірше, вчитель? Неодмінно спитає, чому він не в школі. А якщо вчитель іде з уроку й там йому п'ять хвилин тому відповідав Електроник, — що він подумає, побачивши другого Сироїжкіна на вулиці?

І він часто сахався вбік від перехожих, а потім полегшено зітхав: здалося...

А яких зусиль коштувало зберегти таємницю!

Увечері пролунав дзвінок біля дверей, і Сергій злякано почув знайомий голос. Таратар! "Зараз відчиню!" — крикнув йому Сергій і кинувся в кімнату. Електроник сидів за письмовим столом і робив одразу дві справи: розв'язував задачі з алгебри й вивчав англійську мову, настроївшись на навчальну програму (він, як і обіцяв, за одну ніч склав усередині себе мініатюрний телеприймач).

— Це Таратар! Залазь у шафу! — трагічним шепотом заволав Сергій, але у відповідь почув формули й англійські слова.

Тоді Сергій схопив Електроника за плечі, штовхнув у шафу, замкнув на ключ і кинувся до дверей.

— А я вже зібрався йти, — добродушно сказав Таратар, вітаючись із Сергієм.

— Я прибирав, — заметушився Сергій, — тут такий розгардіяш...

— Я на хвилинку, — мовив учитель, кладучи капелюх на стілець і не помічаючи блідості Сироїжкіна. — Ти мені казав про твори Бурбакі, то я зайшов подивитися.

Блідий відмінник умить став червоногарячим.

— Ой, я зовсім забув, я віддав ці книжки одному знайомому, своєму дядькові. Він доктор наук. ї якраз перечитує Бурбакі.

— Шкода, — похитав головою Таратар.

Він простягнув було руку за капелюхом і відсмикнув її: поряд у шафі щось загримотіло.

— Гм, — Таратарові вуса задерлися вгору, — там якась аварія.

— Кішка, — не розгубився Сергій. — У нас багато мишей. Цілий день ловить.

— У шафі? — здивувався вчитель.

— А що ж тут такого? Коти бачать у темряві.

Сергійкові коліна тремтіли, поки Таратар мовчки стояв коло шафи. Нарешті він узяв капелюх.

— Тобі не перепаде від мами? — запитав він.

— Ні, вона їх страшенно боїться.

— Ну, гаразд, зайду іншим разом, коли твій дядько прочитає книжки.

Повільно, дуже повільно вчитель рушив до дверей. А Сергій, хоч і плентався за ним услід, але ніби біг стометрівку: так сильно калатало його серце.

Зачинивши двері, Сироїжкін кинувся на тахту й цілу вічність лежав нерухомо, поки в шафі знову заворушився Електроник... Він виліз із шафи абсолютно спокійний, так і не зрозумівши, якого страху натерпівся його друг.

Міліціонери теж викликали в Сироїжкіна тремтіння, він обходив їх десятою дорогою. Сергійко прочитав у газеті, що професор Громов виступив з доповіддю на конгресі кібернетиків. І там, у цій доповіді про машини, які самі навчаються, просто було сказано: "На жаль, ми не можемо зараз продемонструвати оригінальну модель. її буде показано пізніше".

Отже, Електроника все ще розшукують. Начальник міліції, мабуть, скликав своїх метких співробітників, наказав їм: "Знайдіть за всяку ціну Електроника! Прикмети: кирпатий ніс, синя куртка, під курткою штепсельна вилка для вмикання в мережу. Особливі прикмети: він найкращий у світі фокусник, дресирувальник і математик. Перевірте всіх відмінників у школах!.. Що? У школі юних кібернетиків прогримів Сироїжкін? Знову цей самий Сироїжкін, якому робили рентген? Тоді він дурив нас, а тепер усе ясно. Він переховує Електроника в себе вдома, найімовірніше — в шафі!" І тоді — прощай, Електронику, прощай, найкращий друже...

Ні, він постарається зберегти таємницю. Кінець кінцем, скільки в світі цікавого й несподіваного завдяки таємниці.

Інженер Сміт і його друзі потрапили на безлюдний острів і не здогадувалися, що там, зовсім поряд, живе могутній капітан Немо. Якби вони знали про це й сподівалися на його допомогу, вони б не побудували свого прекрасного притулку у скелі, не виростили б урожай з одного зернятка й взагалі не почували б себе винахідливими й сильними. А Том Сойер і Гек Фінн! Тимур і Сергій-барабанщик у Гайдара! Людина-невидимка, людина-амфібія... Та хіба мало ще славнозвісних героїв, які цінували й поважали таємницю!

І все-таки страх не минав. Маленька осоружна грудочка ворушилася десь усередині Сироїжкіна. Здається, ось вона вже й розтанула, пропала, щезла, й раптом — різка телефонна трель. І знову все стискається всередині: хто це? Що скажуть?

І ще одна біда звалилася на Сергія: він раптом відкрив у собі великий потяг до математики. Дивовижно все-таки влаштована людина. Тільки-но в нього з'являється змога відпочити від формул і задач, як раптом він відчуває, що вони, колишні його мучителі, якраз і є найважливіше в житті. І саме тепер, коли Сироїжкіну цілком вистачало і страхів і турбот, він прирік себе на нові тортури, твердо вирішивши, що буде математиком-програмістом. Не монтажником, не фізиком, не

астрономом, навіть не фокусником чи дресирувальником, а математиком, ученим-кібернетиком. Як і Електроник, він вивчить усі теорії, теореми й формули, геометрію Евкліда й Всесвіту, мову "лінкос", небесну механіку й усе інше, потрібне для того, щоб упевнено командувати елекронними машинами.

Але саме тут і виходило зачароване коло. Сергійко був готовий повернутися за свою парту й розправлятися авторучкою з іксами-ігреками. Проте не міг цього зробити. Він безнадійно відстав від усіх. Якби він проявив сміливість, замість похвал і п'ятірок посипалися 6 двійки. Мало ганьби в класі — вдома зчиниться скандал. Ні, хай уже Електроник дотягне до кінця чверті, а там літо, й він, Сироїжкін, усе підучить і першого вересня сам піде до школи.

Так воно й крутилося день за днем. Електроник здобував славу Сироїжкіну, а той тинявся безлюдними провулками, вздовж річки або глухими стежками парку. Просто так, аби згаяти час.

Якось набрів Сергійко на естраду, де Електроник у перший день їхнього знайомства показував фокуси. І, хоч нікого тут не було, Сергійко, як сторожкий лис, зробив велике коло Й тільки тоді опустився на лаву. Замріявся, згадав нехитру пісеньку:

Кульки, кульки,

Мої блакитні кульки...

Йому стало сумно. Скільки разів хотів він піти на вулицю Геологів до будинку три. Там живе Майя Свєтлова, блакитна співачка. Зустріти 6 її на вулиці й сказати: "Вибач, Майю... Я не той знаменитий фокусник, я просто Сергій. Я випадково узнав твою адресу й ім'я. І ось прийшов..." Скільки разів хотів Сергійко саме так сказати. Однак не пішов...

Він сидів на лаві, сумував і чекав, коли закінчаться в школі уроки й можна буде повернутися додому, до Електроника, й стати іншою людиною. Чесно кажучи, слава для нього не така вже й важлива. Куди краще поганяти м'яч, пірнути в басейн, запустити з хлопцями бляшану ракету чи злетіти на гойдалках... В Електроника такі прості речі чомусь не виходять. Позавчора, наприклад, не було останнього уроку й хлопці повели Електроника грати в футбол. Поставили на ворота. А він, замість того щоб ловити м'яч, став писати на штанзі формули. Коли воротар проґавив третій м'яч, терпець команди урвався, і його прогнали з воріт. Добре, що Сергійко був дома й бачив усе це з вікна. Як тільки Електроник увійшов у будинок, Сергійко зразу ж побіг на поле. Ох і розізлився він на Електроника! П'ять голів підряд забив!

Не зганьбив свого доброго футбольного імені.

Від цих спогадів Сироїжкін враз повеселішав. Він скочив на естраду й виголосив промову, звертаючись до порожніх лав:

— Врешті-решт, я людина! Я маю право давати завдання машині, перевіряти її здібності й тренувати на нудних уроках і домашніх завданнях. Якщо таємниця розкриється й Електроника знайдуть, то мене всі зрозуміють. Хто на моєму місці зробив би інакше?.. Врешті-решт, я людина!

ЩО ОЗНАЧАЄ — ДУМАТИ?

Таратар приготував учням сюрприз.

Увійшовши в клас, усі побачили дивний маленький стіл з екранами, як у телевізора, й різнокольоровими кнопками.

— Що це? — загаласували діти.

Маленька щіточка вусів Таратара переможно стирчала вгору.

Учитель, зачекавши, поки всі розсядуться, оголосив:

— Це мій помічник — навчальний автомат "Репетитор". Зробили його старшокласники. Програмісти й монтажники. І спеціально для вас.

— А що?.. А чому?.. А навіщо?.. — посипалися запитання.

— Сідайте, я вам усе поясню й покажу. Та спочатку ми побесідуємо... Хто мені скаже, що означає — думати?

Частокіл рук виріс над партами. Скільки разів учитель бачив, як у дітей загоряються очі й самі по собі тягнуться вгору руки, й завжди він трохи хвилювався у такі хвилини, хоч, мабуть, здавався всім незмінно спокійним. Таратар оглянув клас і викликав Діму Горєва, в якого від нетерпіння уже розкрився рот.

— Ну, думати, — жваво почав нетерплячий доповідач І замислився, — значить... значить — думати... Міркувати... Відбирати головне...

— Ти все сказав? Спасибі, сідай. А що таке — відбирати головне? Скажи, Кукушкіна, свою думку.

Схопилося розкудлане дівча й випалило:

— По-моєму, розумна людина завжди бачить, що головне й що не головне!

Легкий смішок, злетівши до стелі, обірвався, коли Таратар знову заговорив:

— Я не даремно поставив вам ці запитання. І, хоч вислухав тільки двох, переконаний, що багато хто відповів би так само. Річ у тім, що людина часто не усвідомлює, як вона мислить. А це ж складна робота.

Знати — означає мати уявлення про предмети, явища, їхні зв'язки. Думати — уміти діяти з ними. І виділення головної думки, основного змісту уроку, бесіди чи якогось правила вимагає від вас певного навику й напруження, а від нас, учителів, — уміння пояснити й закріпити у вашій пам'яті. Ми ще зупинимося на цьому, коли перейдемо до машини... — Таратар зробив паузу, вирішив: "Час послухати й учнів". Він сказав: — А тепер трохи пофантазуємо. Як поет пише вірші? Як композитор творить музику? Як учений робить відкриття? Коротше кажучи, як народжуються нові образи, як відбувається творчість?

Таратар похитав головою, побачивши ліс рук, і додав:

— Попереджаю: це таке складне питання, що наука ще не дала на нього повної й точної відповіді. Тому не соромтеся: кожна ваша думка буде внеском у нашу бесіду. Отже, будь ласка.

Староста класу Коля Гребєшков, як завжди, висловився коротко й категорично.

— Я гадаю, що народження образу — це випадковість. Наприклад: Суриков побачив на білому снігу чорну ворону й написав бояриню Морозову.

— Коли складаєш вірші, обов'язково спишеш гору паперу, щоб знайти потрібну риму, щоб стисло й гарно викласти свої думки...

Навіть із заплющеними очима можна було здогадатися, що говорить Апенченко: намагається говорити виразно й через те трохи завиває.

Таратар знав, що товариші називають його Закоханим: на уроках пише записки дівчаткам. Як видно, Апенченко складав і вірші.

— ...а потім, — мовив далі Апенченко, — треба перевірити себе: чи не було такої рими, порівняння чи образу в когось раніше. Як сказав поет: грам добутку, тонни руди...

— Тонни записок! — не витримав хтось, і всі розуміюче усміхнулись.

— Відкриття в науці буває завжди несподівано. — Це додає Вова Корольков, Професор. — Треба відійти від звичних поглядів і по-новому подивитися на те чи інше явище. Тому й кажуть, що відкриття в нас буквально під ногами. Придивись — і побачиш.

— А можна думати все життя й нічого не винайти, — заперечують з місця.

— Відкрив Америку! — кричить Макар Гусєв. — Усім зрозуміло, що все залежить від фантазії. У кого як варить голова...

На цьому дискусія закінчилась, почалася звичайна перепалка.

Таратар закликав до тиші:

— Я із задоволенням вас вислухав. Усі відповіді правильні. Підбиваючи підсумок, почну з останнього висловлювання: в кого як варить голова. Нам, педагогам, хотілося б, щоб голова в усіх учнів працювала дуже добре. Чи можна цього досягти? Можна! Ви дістаєте в школі певні відомості — інформацію, яка відкладається у вашій пам'яті. З часом частина інформації забувається, але не губиться, не викидається, а немовби осідає в підвалах пам'яті, натомість надходить нова. Отже, що ж таке творчий процес?.. Припустімо, ви поставили мету створити твір мистецтва чи науки. Сіли, розмірковуєте. Думки стрибають, згадується то одне, то інше. Це відбувається виклик інформації з пам'яті. Іноді кажуть: чогось не думається, думки не лізуть в голову тощо. Не втрачайте надії! Наполегливо запитуйте пам'ять — адже у вас багатюща комора знань.

— А якщо лізуть самі дурні думки? — запитав хтось.

— Що ж, буває, що деякі думки здаються безглуздими, непотрібними, а потім раптом виявляється, що вони були необхідні. Чим більше різних думок, порівнянь, навіть з інших галузей знань, тим цікавішим і несподіванішим буває народження потрібного вам образу. Тут говорили про випадковість. Здається, нова ідея виникає з волі випадку. Але це не так. Відкриття підлягають твердим законам статистики. Треба тільки більше шукати, обдумувати своє завдання всебічно... І ось... ось воно — гідне подиву...

Таратар поправив окуляри й тихо, майже пошепки продекламував:

Я мить чудову пам'ятаю,

Коли мені з'явилась ти.

Як осяйне видіння раю,

Як чистий геній красоти.

І немов безшумний вітерець увірвався до класу. Овіяв прохолодою обличчя, затуманив очі. Й помчав геть.

— Так, — мовив після паузи Таратар, — лише кілька десятків чи сотень літер, кілька рядків, а в них цілий світ почуттів, переживань, смутку. Поет звертається до вас, далеких нащадків, і ви його розумієте.

Тут Електроник зовсім недоречно докинув:

— А Давид Гільберт, відомий математик, так сказав про одного із своїх учнів: "Він став поетом: для занять математикою в нього надто мало уяви".

Який пролунав тут грім! Усі ніби забули й про вірші, й про вітерець, що пробіг щойно по класу, й реготали, аж заходились від сміху. Навіть у Таратара окуляри застрибали на носі.

— Що ж, — сказав учитель, відновивши тишу, — ти теж маєш рацію: є думка, що в математиків найсильніша уява...

І Таратар почав говорити про те, що багато хто з учених минулого здивувався б, дізнавшись, що математика, яка в їхній час вважалася найнуднішим, відірваним від життя заняттям, застосовується в усіх галузях науки й техніки.

— Кілька століть тому можна було полічити на пальцях усіх математиків світу, — заявив Таратар. — Тепер досить подивитися на вас, щоб сказати: так, математика стала звичайною професією.

І після цих простих слів усі трохи запишалися й позадирали носи, бо вчитель став пояснювати, якою незвичайною є робота математика. Він має уявити собі те, що ніколи не бачив. Наприклад, елементарні частинки. Здавалося б, усе просто: ось перед очима модель атома з круглим ядром і пожвавленими орбітами електронів. А хто бачив ці електрони своїми очима? Ніхто! А вчений може описати їх формулами й рівняннями, провести точний і тонкий аналіз і скласти математичний образ. Так народжуються в математика нові ідеї, що вимагають найгострішої уяви.

Таратар ще не промовив своєї улюбленої фрази, й усі, хоч і слухали уважно, чекали її. Нарешті настала її черга, й швидкі усмішки промайнули на обличчях.

— Для чого я вам це казав? — провадив далі вчитель.

Це запитання завжди підсилювалося виразним жестом: піднятим вказівним пальцем. — А ось для чого. В навколишньому нашому житті є

таємниці: не відомий ще нам світ природи. Ці таємниці треба вміти розгадувати. Природа завжди поводиться чесно, з нею не можна гратися в сищиків і злодіїв, бо вона нас не обманює. Але й не виказує своїх секретів добровільно. Отже, слід бути допитливим і уважним, наполегливим і озброєним. А знань для нових відкриттів немало. Є в нас і могутня техніка: електронні мікроскопи, прискорювачі частинок, радіотелескопи й електронно-обчислювальні машини... Ну, ось і дзвоник, — закінчив Таратар. — На наступному уроці буде вже два вчителі — "Репетитор" і ваш слуга покірний...

Скільки вже років він промовляє ці слова: "Ваш слуга покірний"! І звичайно їх не помічає. А сьогодні Таратар чомусь згадав, що це — старомодний вислів. Біжать роки, старші класи залишають школу, приходять нові, а він, як і раніше, найпокірніший слуга. Ось уже тридцять п'ять років. Викликає до дошки, ставить оцінки, перевіряє контрольні, випускає стіннівку, ходить у походи — та чи мало справ у вчителя. І тільки-но звикнеш до цих окатих, полюбиш їх, як уже розлука... І хоч потім бувають нескінченні зустрічі, спогади, розмови, щовесни він відчуває незбагненний смуток. Знову треба проводжати клас. І цих він теж проведе, й до телефонних дзвінків, які звучать у квартирі з ранку до ночі, додадуться нові: "Таратаре Таратаровичу... Ой, вибачте... Семене Миколайовичу! Шкільна звичка... Це Сироїжкін. Навчався у вас такий... кирпатий... Як, невже пам'ятаєте?.." "Так, — похопився вчитель, — чомусь Сироїжкін ніяк не проявив себе, мовчав увесь урок. Ага, зрозуміло! Чекає хитрішого запитаня. Ну що ж, ми йому придумаємо це запитання..." А в коридорі тим часом палко сперечалися. Мабуть, найбільше просторікував Електроник: він так і сипав цифрами, прикладами, фактами...

Коли б він тільки знав, які сумніви гризли в цю хвилину його друга, що відлюдьком ховався в парку, і як важливо було для Сергія сидіти самому за партою і розмірковувати разом з усіма...

ПОЄДИНОК З "РЕПЕТИТОРОМ"

"Репетитор" хоч і скидався на звичайну парту, загадково поблискував білою металевою поверхнею і матовими екранами. Здавалося, натисни на одну з кнопок, і він викине якогось несподіваного коника. У найкращому разі Громовим голосом поставить несподіване запитання і, відлічивши час, уліпить двійку. А то й розсердиться, розкричиться, покличе директора...

— Віктор Смирнов, прошу сісти за пульт! — запросив Таратар.

Незвична тиша запанувала в класі. Скрипнула кришка парти. Смирнов повільно підвівся, підійшов до таємничого столу, обережно сів на краєчок стільця. Напевно, він почував себе самотнім космонавтом, який зараз натисне кнопку й вилетить разом із стільцем з класу.

— Увімкни "пуск"! — сказав учитель.

Ось вона, ця кнопка!

Чотири червоні літери на маленькій дощечці: ПУСК.

Ну, що буде, те й буде!

Він не злетів і його не оглушило громовим голосом. Просто м'яко засвітився, заблакитнів екран, і через деякий час на ньому проступили літери й цифри. Діти заворушилися: що буде далі?

— Смирнов дістав завдання, — пояснив Таратар. — Це звичайні рівняння першого степеня з двома невідомими. Гусєв, запиши їх, будь ласка, на дошці.

Макар Гусєв охоче підбіг до "Репетитора", вхопив крейду й, заглядаючи в екран, розбірливо написав:

2x — 7y = 2

6x —11y = 26

Учитель звернувся до Смирнова:

— Вікторе, ти ознайомився з умовою?

Смирнов кивнув.

— Тоді натисни на ліву кнопку. Зараз автомат поставить тобі запитання.

Смирнов так хапливо стукнув по кнопці, ніби все життя чекав цього запитання. Під умовою засвітився новий рядок:

"Розв'язувати через X чи Y?"

— Давай через ікс! — запропонував Макар Гусєв, почуваючи себе співучасником важливого досліду.

— Через ікс, — невпевнено повторив іспитник.

— Добре, через ікс, — погодився вчитель. — Натисни кнопку під іксом. На екрані з'являться варіанти першої дії. Ти повинен їх усі обміркувати, знайти найкращий і висловити свою думку, натиснувши на кнопку, розміщену поряд. Після цього "Репетитор" дає тобі кілька других дій, і ти виконуєш ту саму роботу, поки не дістанеш відповідь та оцінку.

— Дрібниця! — прокоментував Макар Гусєв. — Давай натискуй, а я писатиму.

Таратар, звичайно, помітив схвальні усмішки на обличчях. Блиснули скельця окулярів, здригнулися, заворушилися вуса.

— Чому Гусєв так сказав? — поставив він своє улюблене запитання, піднісши вказівний палець. — Тому що він гадає: дуже просто натискувати на кнопки. Але зараз ми побачимо, як він сам розмірковуватиме над діями, які запропонує йому автомат. Одні з них правильні, інші неправильні. "Репетитора" обманути неможливо. Він точно оцінить рішення й поставить оцінку. До того ж він засікає час і — встигли ви відповісти чи не встигли — задає наступне запитання.

Макар Гусєв чухав потилицю. Він уже бачив, як метушиться його сусід: морщить лоба, куйовдить кучері, щось шепоче... Справді, який варіант кращий: довгий чи короткий? Певно, короткий. Однак коротких два, і в якомусь із них прихована помилка. А може, і там і тут? Ану, перевіряй усі плюси й мінуси, множ і діли. Тільки швидше: час минає.

От Смирнов витирає лоб, похмуро натискує на останню кнопку й несподівано радіє: у маленькому віконці з табличкою "оцінка" спалахує слово "чотири".

— Чотири! — доповідає Макар класові.

— Добре, — каже Таратар, — хоч можна й краще. Ти обрав правильне, але складніше рішення. Це невелика промашка, ми розберемо її пізніше, щоб наступного разу ти розв'язував коротше... Тепер піде натискувати кнопки Гусєв.

На свій подив, Макар бачить на екрані вже нові рівняння. І він теж морщить лоб, водить очима й тикається носом в екран.

А потім з "Репетитором" по черзі змагаються інші. Клацання кнопок, тихе гудіння машини, ахи, охи й блиск очей — все це схоже на азартну, захоплюючу, радісну гру. Ніхто вже не помічає, що йде звичайний урок. І

коли вчитель узяв крейду й почав пояснювати помилки, хвилювання у класі ще не вляглося: кожен намагався зрозуміти, де він схибив. Адже починаючи гру з "Репетитором", він не знав, чим вона закінчиться, і тепер має збагнути, де спіткнувся, де метнувся не в той бік, щоб наступного разу грати за правилами й вийти переможцем.

— Ми говорили про те, — каже Таратар, — що людина має багато знати. Але я зовсім не хочу, щоб ви перетворилися на енциклопедичні довідники, на звичайні сховища інформації. Ви, певно, пам'ятаєте одне з основних правил кібернетики, що його вона застосовує і до машин, і до людей: в будь-якій роботі — вибір найкращого, оптимального варіанта, досягнення ефективного результату. Я хочу, щоб ви мислили саме так: мали широкий кругозір, уміли обрати найкраще рішення. Сподіваюсь, що "Репетитор" допоможе мені в цьому... — Таратар застережно підніс руку. — До речі, на сьогодні його програма не вичерпана. Залишилася ще одна задача, досить міцний горішок. І я запропоную розв'язати її... нашому черговому асистентові СироїжкІну, який ще не відповідав.

Електроник з гідністю попрямував до "Репетитора". Його проводжали з відвертим співчуттям, як мандрівника, що йде в пустелю.

Клацнув "пуск", і Електроник рівним голосом прочитав уголос умову:

— "Знайдіть три чотиризначних числа, кожне з яких дорівнює квадрату суми чисел, складених з двох перших та двох останніх цифр шуканого числа".

"Ого! Оце горішок! Ну й придумано! Квадрату суми... складених... цифр шуканого числа".

Так приблизно подумали всі математики. Дехто заплющив очі й уявив довжелезні колонки цифр, які треба було перебрати.

Але що це? Процокотіли кулеметом кнопки. Не минуло й трьох секунд, а Сироїжкін уже стоїть поряд з "Репетитором" і в віконці машини висвічується "п'ять"!

— Ух-х! — прокотилося з першої до останньої парти.

— Три шуканих числа, — ледь хрипло каже Сироїжкін, — це 2025, 3025 і 9801.

І він пише на дошці:

2025 = 452 = (20+25)3

3025 = 552 = (30+25)2

9801 = 992 = (98+ 01)2

Загрюкотіли кришки парт, виражаючи загальне захоплення. Сироїжкін сів на місце. Навіть Таратар був здивований і, мабуть, дещо схвильований.

— Вельми, вельми... — пробурмотів він. І не знайшов більше слів.

У двері просунулася чиясь розкуйовджена голова.

— Дзвоник був! — крикнув пустун і втік.

Таратар усміхнувся: так було тридцять п'ять років тому, так, певно, буде й через сто. Завжди знайдеться пустун, який крикне: дзвоник був!

— Усе! — весело сказав учитель. — Як мені підказують, ви вже вільні.

Героя поєдинку оточили щільним кільцем і повели з класу. Залишилися тільки "Репетитор" і Таратар.

Поблискуючи окулярами, Таратар дивився вслід Сироїжкіну. Здається, він і справді був чимось схвильований.

МУЗИЧНА ОСВІТА

Несподіваний випадок знову прославив Сергія Сироїжкіна.

Після уроків Вовка Корольков покликав Електроника до себе додому. Професор просив однокласника пояснити йому мову "лінкос", але тут була невеличка хитрість. Річ у тому, що бабуся Королькова, в минулому викладач консерваторії, двічі на тиждень навчала внука гри на роялі.

З усіх винаходів людства Професор, що схилявся перед технікою, не злюбив лише два: машину, що свердлить зуби, й музичний інструмент з чорно-білими клавішами. Вони, на думку Королькова, забирали в людей, і насамперед у винахідників, багато корисного часу. І хоч яка вперта була бабуся, він сподівався, що сьогодні урок буде відмінено через важливого гостя.

— Бабусю, — відрекомендував Вовка свого приятеля суворій жінці в чорній сукні, — це Сергій Сироїжкін, перший відмінник у школі. Він, між іншим, винайшов мову "лінкос", щоб спілкуватися з марсіанами. І ми хочемо з ним потренуватися.

Бабуся кивнула Електроиикові з висоти свого зросту й густим голосом сказала:

— Чудово. Про марсіан писали ще за часів моєї молодості. Ну, а ти, Серьожо, грав коли-небудь на роялі?

— Грав, — незворушно відповів Електроник.

Обличчя Королькова зморщилося, наче від зубного болю. Але енергійна бабуся вже підхопила обох товаришів за плечі й повела в кімнату, де в кутку, з піднятою, блискучою від лаку чорною покришкою застиг у чеканні старовинний інструмент.

— От і добре, — мовила басом піаністка, підводячи хлопців до рояля. — Спочатку ми послухаємо, як грає Вова, а потім перевіримо й тебе.

Вовина бабуся сіла поряд з онуком, розгорнула ноти.

— Починай.

Мабуть, ніхто з однокласників не бачив ще Професора таким нещасним. Руки його безсило висіли вздовж тіла.

Несподівано Вова змахнув ними над головою, немов наважившись плигнути в воду,й кинув на клавіші. "Там-там!" — злякано застрибали ні в чому не винні клавіші, а бабуся притиснула долоні до вух.

— Вово!.. — В її голосі прогримів далекий грім. — Припини! Що з тобою сьогодні? Твій товариш може подумати, що ти вперше сів за інструмент!

— Не знаю, — тихо відповів Вова, — мені просто не хочеться.

Стара піаністка підвелася із стільця.

— Всі великі музиканти, — сказала вона урочисто, — тренувалися й грали систематично, незалежно від свого настрою. Я не хочу сказати, що ти станеш великим чи навіть музикантом взагалі. Але в наші дні соромно бути музично неграмотним...

Онук сидів, опустивши голову. Що міг він заперечити бабусі? Та в цю мить він уявив маленького Моцарта, прив'язаного до стільця. Нехай і його так само прив'яжуть!.. Величезною товстою мотузкою. І він розпрощається тоді з ракетами, телескопами, підводними човнами. І стане музично грамотним...

— Можна мені? — порушив неприємну тишу Електроник.

Піаністка жестом показала на стілець, а Вова швидко схопився.

— Що ти нам зіграєш? — спитала, заспокоюючись, Вовина бабуся.

— Музику, яку сам склав.

Бабуся ласкаво посміхнулась і сіла на диван. Професор, поблискуючи окулярами, застиг поряд з товаришем, ніби готуючись захищати його від невідомої небезпеки. Електроник торкнув клавіші дуже обережно, пролунали ніжні й приємні звуки. Вони здивували досвідченого педагога: бабуся уважно подивилася на хлопчикові руки. Не можна сказати, що ці руки рухалися плавно й граціозно. Але вони дуже точно торкалися клавішів, ударяючи по них дедалі швидше, дедалі сильніше. З кожною секундою звуки посилювалися. Здавалося, разом з музикою сюди влітає дужий вітер, біжать прудкі хвилі, й чорна полірована громадина рояля поступово насувається на слухачів, заповнюючи всю кімнату.

Уже не можна було розрізнити пальців музиканта, вони злилися з клавішами, з усіма клавішами, які звучали майже одночасно. Рояль гримів так відчайдушно, що Вовиній бабусі раптом здалося, ніби грають кілька інструментів, добрий десяток рук. Музика оглушала, від неї стало боляче в вухах, а в очах попливли червоні круги. Навіть байдужий досі Вова роззявив від подиву рот й вчепився у кришку рояля, аби не впасти.

— Ой! — злякано крикнув Професор. — Бабусі погано!

Музика замовкла.

Вова кинувся на кухню й повернувся із склянкою води. Його товариш з винуватим виглядом стояв біля дивана, на якому, схилившись на подушки, сиділа бабуся. Вона дивилась на музиканта й усміхалася. Дуже ласкаво усміхалася.

— Не хвилюйтеся, діти, — тихо сказала бабуся, жестом відмовляючись від води, — в мене просто випадково запаморочилася голова... Ти блискуче грав, Серьожо. Якщо регулярно вчитимешся, станеш сучасним Лістом. Або Ріхтером. Це тобі каже старий музикант, запам'ятай... А тепер, хлоп'ята, йдіть гуляти у своїх марсіан.

Хлопці з полегшенням вискочили на сходи. Вовка оглядав товариша з голови до ніг і шепотів:

— Талант. На всі руки талант! Не розумію, як це тобі вдається? — Він ляснув себе долонею по лобі. — Скажи, будь ласка, а рояль лишився цілий? Я навіть не помітив.

— Рояль цілий, — відповів музикант. — Але його треба настроювати.

— Ото вже сила в тебе! — захоплювався Професор. — Я теж, як і бабуся, ледь не знепритомнів. Як це ти створив таку музику?

— Я грав звичайну музику, але на дуже великій швидкості. Інакше кажучи, я наблизився до межі людського сприйняття звуків, — просто відкрив свій метод Електроник. — Ось формула, якщо вона тебе цікавить.

Професор миттю дістав із кишені папір, авторучку й затамував подих, поки Електроник писав формулу. Його очі сяяли за скельцями окулярів.

— Ось вона, формула Ріхтера! — прошепотів Професор, уп'явшись в аркуш. — А скажи, Сергію, як навчитися грати за цією формулою?

— Треба багато тренуватися.

— Я тренуватимуся, — погодився Корольков. — І я навчуся. Щоб до мене ніхто не чіплявся більше з музичною освітою!..

Він провів Електроника до дверей, несучи його портфель, і ніяк не наважувався розпрощатися, весь час уточняючи формулу. Сергійко з коридора чув їхні голоси й злився. Але не міг же він вискочити на площадку й прогнати Професора.

Із цього дня в Сироїжкіна додалося турбот. Музикальні діти не давали йому проходу, випитуючи формулу Ріхтера. Кербуд просив виступити в червоному кутку з концертом. А Вовина бабуся наполягала, щоб Сергій поїхав у консерваторію і продемонстрував одному відомому музикантові свій талант.

З таким талантом стало небезпечно з'являтися навіть у дворі.

ЯКБИ БУЛА МАШИНА ЧАСУ...

Сергійко переходив вулицю, і раптом хтось гукнув:

— Хлопчику!

Міліціонер у білому кітелі поманив його рукою.

Сергійко зупинився, знітився, понурив голову.

"Тікати? — гарячково думав він. — Пізно! Уже підходить. Зараз візьме за руку й скаже: "Ходімо додому. Відчиняй шафу, показуй Електроника".

Важка рука опустилася на його плече.

— Хлопчику, — сказав міліціонер, — ти в неналежному місці перейшов вулицю. Наступного разу будь уважнішим.

Сергій відкрив пересохлий рот і нічого не сказав. Звідкись здалеку линули до нього слова, яких він зовсім не чекав: "Хлопчику... перейшов... будь уважніший..."

— Чого ж ти стоїш? — здивовано запитав міліціонер. — Іди. І не порушуй.

Наче вихор здув Сергія з місця. Він мчав, не почуваючи під собою ніг. Куди? Сам не знав. Аби тільки бути якомога далі від білого кітеля.

"Пощастило! — радів він. — Міліціонер мене або не впізнав, або просто забув своє доручення. Ну й телепень! Хай тепер шукає. Мене так просто не піймаєш".

Сироїжкін забрався в найбільшу гущавину парку й ліг на траву. Могутні старі дерева оточили кругле дзеркальце ставочка, Вода чиста, блискуча, тільки біля самого берега зеленіє цяточка баговиння, і в ньому кумкає жаба. Навколо ні душі, ні звіра, ні птаха. Лише він, Сироїжкін, на траві та жаба у ставку.

Ні з того ні з сього Сергійко став жаліти себе.

"Живеш мов заєць, усіх боїшся... — сумно розмірковував він. — Ну хіба це життя! Поїхати треба куди-небудь якнайдалі — на Північ чи в океан. Просто зібрати речі й тихо піти з дому. Електроник ходитиме в

школу, радуватиме батьків оцінками, спатиме на моєму ліжку... І все буде тихо й мирно. Зникне зайва людина, яка нікому не потрібна. Мама тільки охкатиме, що її син нічого не їсть. Але ж Електроник тямущий, він придумає, як обманути маму. Поїду на довгі, довгі роки, — твердо вирішив Сироїжкін. — А потім, коли стану дорослим, повернуся і все поясню. І мене жалітимуть і не лаятимуть".

Різкий свист пролунав над ним і вдарився об землю.

Сергійко задер голову. Блискуча срібна стріла з гострим носом і маленькими крилами, як голка, прошила блакитну тканину неба. І зникла... Отак і він пролетить колись над своїм будинком, тільки гляне з висоти на дах, на двір, на школу й зникне.

А потім поміж деревами майнуло щось червоне, й прямо на Сергійка вискочив великий рудий звір. Від несподіванки Сергійко завмер. І звір завмер, втупившись очима в лежачу людину. "Він мене пізнай, — радісно подумав Сергійко, — він гадає, що я — Електроник".

Сергійко, звичайно, відразу здогадався, що перед ним той невловимий червоний лис, про якого не раз згадував Електроник. В они лежали в траві зовсім поряд, досить лише простягти руку... Лис вивчав Сергійка наЙправдивішими і, як здалося хлопчикові, найласкавішими у світі очима, а Сергійко роздивлявся смішні вуса на вузькій мордочці, пухнастий хвіст і блискучі коліщатка, які успішно заміняли лисові лапи. Бони були всі в подряпинах, зносилися від бігу по асфальту. Колись на цих коліщатках лис демонстрував професорові спритність рухів, а тепер, діставши волю, намагався довести, що він найпрудкіший за всіх лисів лис.

Чого він чекав, смиренно простягнувшись у траві?

Може, поради, допомоги від свого давнього друга?

— Я не Електроник, лисе, — сказав Сергій, устаючи на ноги.

І не встиг він підвестися, як лис червоною блискавкою метнувся в кущі. Він ковзав по парку так само легко й швидко, як міськими вулицями. Ще ні разу цей лис не потрапив нікому під ноги, ні разу не загальмувала перед ним машина, не шарахнувся вбік велосипедист. Навіть всевидющі міліціонери не встигали підносити свисток до рота: дивна руда істота, майнувши перед їхніми очима, враз зникала.

— Біжи, — сказав йому вслід Сергій. — Самому жити добре.

І коли на Сергія наштовхнулися троє чоловіків і стали навперебій питати, чи не зустрічав він у парку червону лисицю, Сергій, звичайно, не виказав гордого звіра.

Він ішов додому, думав про червоного лиса й згадував бродячого собаку, якого він бачив лише один раз, а потім часто жалій. Він тоді немов передчував, що на нього чекає така ж самотність. Якби він знову зустрів цього дворнягу, то вони б зрозуміли один одного, Й собака не злякався 6, не втік, як безмовний лис І знову його роздумам перешкодили, цього разу тупіт і гучні крики. Назустріч мчав, притиснувши до грудей жмут квітів, якийсь здоровило. За ним, відставши на два кроки, біг хлопець у картатій кепці. А далі гналися щодуху хлопці, галасуючи: "Держи!.. Держи!.." Сергій відразу пізнав квіти. Білі троянди з їхнього шкільного саду! Дівчата з десятого виростили новий сорт. Хотіли подарувати на прощання вчителям. А ці варвари обламали, певно, цілий кущ.

Сироїжкін зблід. Він оглянувся: нікого поблизу. А здоровило біг прямо на нього, й було вже чути, як дихає він хрипло й уривчасто, мов паровоз. Помітивши два кулаки й рішуче бліде обличчя, він стрибнув убік і обминув Сироїжкіна. Але Сергійко встиг підставити ногу хлопцеві в кепці. Той простягнувся і впустив дві білі квітки.

Наступної хвилини все змішалося навколо Сироїжкіна. Хлопець у кепці підхопився й кинувся на ворога. Сироїжкін опинився в залізних обіймах.

— Ага, попався! — несподівано закричав хлопець. — Хлопці, я піймав спільника!

З жахом Сироїжкін упізнав десятикласника Махмутова, шкільного боксера. Що він наробив! Підставив ногу своєму! А все через дурну кепку, насунуту на очі. Через неї не розгледів Махмутова.

Підскочили хлопці, загаласували:

— Тримай міцно! Не випусти! Потім з ним поговоримо...

І раптом басок:

— Та це з нашого класу! Сироїжкін!

Несподіваним рятівником був Макар Гусєв. Як і всі, червоний від бігу й страшенно злий, він накинувся на Сергійка:

— Ти що, збожеволів! Кому поставив підніжку!

— Я думав, він злодій, — похмуро виправдувався Сироїжкін. — Не розгледів... Відпусти! — просив він Махмутова.

Але той підозріло косив очі на нього й не розтискав залізних лабет.

А здоровило з трояндами мов крізь землю провалився.

Хлопці розгублено оглядали безлюдну вулицю. В метушні ніхто не помітив, куди подівся викрадач.

Тут Сироїжкін вирвався нарешті з боксерських обіймів і закричав:

— Він у під'їзді! Я бачив! — І Сергійко помчав до під'їзду, з радістю чуючи за собою тупіт.

Східці, східці, нескінченні східці... Він біжить дуже швидко, але його обганяють, гаряче дихають у спину й знову обганяють. Тепер вони всі разом, і це його товариші рвуться нагору щодуху. А раптом він помилився? Що тоді?..

Ні, він не помилився! Он кричить громовим голосом Махмутов:

— Стривайте! Живцем візьмемо!.. Квіти не мніть!..

Галаслива боротьба, кректання, густі хмари куряви, що повалили з горищних сходів, свідчили про те, що варвар вирішив не здаватися живим. Потім усе враз затихло, й повз Сироїжкіна, який застиг на сходовій площадці, провели здоровила. На нього просто шкода було дивитися — такий він був блідий і забруднений з ніг до голови.

Кульгаючи, спустився Махмутов. Він був без кепки. її дбайливо ніс Макар Гусєв.

Махмутов побачив Сироїжкіна, блиснув очима.

— Візьми! — Він сунув йому в руки тс, що ще недавно було букетом, — жалюгідні, зім'яті стебла.

"Ех, ти, — сказав сам собі Сироїжкін. — Навіть букет врятувати не зміг... Тепер усі в школі питатимуть, як це я підставив ногу своєму... Та що там квіти! Якщо всі дізнаються про Електроника, про обман... — Сергій зіщулився. — Ні, треба бути рішучим. Треба зникнути!" І відразу спокійно стало на душі в Сергійка. Прийшовши додому, він ліг на тахту, став міркувати про своє майбутнє. Завтра він сідає в поїзд і їде до

Мурманська. Там живе Сіма Маликов, приятель по чорноморському табору. В Сіми можна буде зупинитися, поки підуть переговори з Полярним управлінням. "Я круглий сирота, — скаже він, — сам-один на білому світі. І вроджений полярник. Взимку ходжу без шапки. Можу працювати ким завгодно. Якщо треба вчитися — навчуся". А Сімі Маликову можна хоч і зараз подзвонити. Досить набрати на телефонному диску номер міста, як буде тонкий гудок Мурманськ на проводі. І набирай Сімин номер. Але краще, мабуть, не дзвонити, а приїхати раптово, без зайвих розпитувань.

Сергій підійшов до телефону й викликав довідкове бюро вокзалу.

— Коли відходить поїзд до Мурманська? — запитав він.

— Поїзд номер шістнадцять підходить з третьої колії о дванадцятій годині п'ять хвилин.

Автомат говорив трохи гугняво, як звичайний вокзальний репродуктор.

— А на завтра квитки є?

— Є. Хочете замовити?

Відступати було пізно. Сергійко рішуче сказав:

— Так!

— Записую...

— Будь ласка, один квиток...

Автомат вислухав Сироїжкіна й байдуже повторив:

— Один квиток на ім'я Сироїжкіна Сергія Павловича. Можете одержати за півгодини до відходу поїзда в касі номер один.

Ну, от і все. Добре, що це був автомат. Людина стала б допитуватися: "А скільки вам років?.. А ви обов'язково поїдете?.." Й інші безглузді розпитування.

Йому ще пощастило, що батьки в одноденному будинку відпочинку, приїдуть тільки завтра після роботи. Він устигне дати точні інструкції Електроникові, як поводитися з батьками. А то останнім часом батько й мати стали дуже вже недовірливими. Мама, наприклад, каже: "Серьожо, ти хіба не чув, як я гукала тебе на вулиці? Чому ти втік? І яким чином на тобі опинилася синя куртка, яку я віддала у пральню?" Таких важкопоясненних "чому" назбиралося надто багато. Чому пропав ключ від шафи, яку тепер доведеться ламати? Чому зникає Іноді трансформатор від холодильника й усі продукти плавають у воді? Чому вночі Сергій розмовляє сам із собою? Чому він ганяє цілими вечорами на вулиці й приходить додому, коли всі сплять? І так далі, і так далі...

...Електроник з'явився незвично пізно, майже надвечір, і відразу сів за домашні завдання. Сергійко не поцікавився, де він вештався. Завалився знову в батьковій кімнаті на тахту й втупився очима в стелю. Час від часу він помічав, як двері прочиняються й Електроник дивиться на нього. Ніби чекає розпитувань. Чи, може, Електроник почуває себе винуватим, що змусив друга так довго чекати? Але Йому й це однаково.

І от Електроник доповів:

— Домашнє завдання виконано. Розв'язав усе швидко, а писав повільно.

— Добре, — байдужно обізвався Сергійко.

Він помовчав трохи, та раптом згадав про червоного лиса й пожвавився.

— Ти знаєш, я бачив у парку твого лиса. Він довго дивився на мене.

— Він був частиною мене, — промовив Електроник, — самостійною частиною. Він дуже добре рухався. На жаль, він не вміє розмовляти.

— Так, він одразу ж утік, щойно я відкрив рота.

— А як він зараз бігає? — спитав Електроник.

— Чудово! Він найпрудкіший у світі лис.

— Значить, він усе ще розв'язує свою задачу, — спокійно завважив Електроник. — Кінець кінцем, він дасть науці дуже цікаві відомості.

— Справа не в цьому, — сказав Сергій. — Він дуже самотній...

Гучно зазвучала естрадна музика: це Електроник увімкнув усередині себе транзистор. Сергій не ворухнувся.

Тоді Електроник, глянувши на друга, вимкнув музику й сказав:

— Я сидів у сурдокамері. Тому й запізнився.

— У підвалі? — спроквола поцікавився Сироїжкін.

— У підвалі.

Цей трюк Сироїжкін добре знає. Коли хлопці грають у космонавтів, кожного по черзі замикають у сурдокамеру, куди не проникають ні світло, ні звуки із зовнішнього світу. Інакше кажучи, замикають у

підвалі. Для тренування волі. Темрява там така, що хоч годину просидь з широко розплющеними очима — нічого не побачиш. І звуків ніяких немає, тільки миші іноді пробігають. У кого нерви слабкі, той не витримує: тарабанить у важкі залізні двері. І його випускають на всі чотири сторони: з гри вибув. А хто просидить у підвалі більше ніж півгодини, той, вийшовши на світло, йде по двору мов п'яний: нічого спочатку не бачить.

— І скільки ти сидів?

— Три години, — каже Електроник. — Я всіх переміг.

Сергійко позіхнув і перевернувся на другий бік.

— Ти захворів? — хрипло спитав Електроник.

— Ні, я здоровий.

— Про що ти думаєш?

— Знаєш, Електронику, ти, як мої батьки: захворів... про що думаєш... Я винаходжу машину часу.

Сироїжкін чекав, що Електроник скаже: "Марне заняття. Ніякої машини часу не може бути". І не чіплятиметься з розпитуванням. Проте Електроник спокійно зазначив:

— Така машина скоро буде.

— Фантазія. — Сироїжкін махнув рукою.

— Ні, не фантазія. На ній можна потрапити в майбутнє.

— А в минуле? — Сироїжкіна більше цікавило минуле.

От якби рвонути на два тижні назад і все почати заново.

— У минуле не можна. Адже це надшвидкісна ракета.

— А-а... ракета... То яка ж це машина часу?

— Найзвичайнісінька. — Електроник говорив упевнено, ніби відповідав давно знайому, перевірену століттями теорему. — Коли ракета летить із швидкістю, близькою до швидкості світла, то час у ній минає повільніше, ніж на Землі. Припустімо, космонавти летять до центру Чумацького Шляху. Вони постаріють у польоті лише на дванадцять років, а на Землі мине двадцять тисяч років. Двісті століть.

Сироїжкін свиснув і трохи звівся на лікті:

— А ти правду кажеш?

— Я повідомляю завжди точні й перевірені відомості, — промовив Електроник своїм звичайним рівним тоном. — Сповільнення часу в надшвидкісному польоті передбачено великим фізиком Ейнштейном. І це вже перевірено.

— Та ні, Електронику, ти мене не так зрозумів... — став оправдуватися Сергійко, ніби його друг справді образився. — Я хотів сказати, що дуже вже багато століть минає на Землі. Повернешся, а всі знайомі давним-давно померли. Чи не можна злітати років на п'ять?

— Можна й на п'ять.

Сироїжкін уявив, як повертається з космічного польоту.

Забуто всі його гріхи, наново починається хороше життя. Він ходить до школи, розповідає всім про свої пригоди й дружить з Електроником, який не відповідає за нього на уроках, а лише підказує розв'язання найважчих задач... Тільки навряд чи є зараз такі надшвидкісні ракети. Він чогось не чув про них.

Електроник підтвердив його підозріння.

— Та-ак... — тільки й сказав Сироїжкін, і це означало: навіщо тоді говорити, раз їх немає!

Прощальний вечір наших друзів пройшов у ділових розмовах. Було складено детальний план життя Електроника на найближчі два три місяці. Сергійко не наважився сказати, що від'їжджає на довгі роки. Чого доброго, Електроник не погодиться. А так, на два-три місяці, Електроник не заперечував. Він уже ввійшов у роль.

І Сергійко довго розповідав Електроникові про своє життя, про все, що тільки про нього знав. Електроник склав собі повну, ясну картину про людину, яку віднині він мав удавати. Життєпис Сергія Павловича Сироїжкіна так вдало уклався в його пам'яті, що він міг докладно змалювати будь-який епізод, розповідаючи, природно, від першої особи.

"Щоб я зламався, коли викажу таємницю" — ця клятва не тільки зберігалася, вона стала самим життям. Віднині Електроник мусив забути, хто він такий. Забути назавжди. Наш утікач крутився в постелі до світанку, потім ненадовго задрімав. Коли він розплющив очі, Електроника не було. Ні, не Електроника! Сироїжкіна вже не було в кімнаті.

Сергій Сироїжкін, семикласник школи кібернетиків, пішов у Палац піонерів. Там сьогодні Запитальний день: зустріч з академіками, наукові розмови — словом, звичайні шкільні справи. А тут, у квартирі на Липовій алеї, був той, хто раніше називався Сироїжкіним.

Сергій уперше подумав: а хто він тепер? Дивно! Поки що ніхто. Ще не придумав собі ні прізвища, ні ймення. Але кілька хвилин він хотів лишатися самим собою. Кілька дуже важливих хвилин.

Він сів до телефону і в адресному бюро довідався, як подзвонити в квартиру п'ятнадцять будинку номер три по вулиці Геологів. Набрав номер.

— Покличте, будь ласка, Майю.

А там його не розуміють:

— Алло, алло! Повторіть!

Він повторив:

— Будь ласка, Майю.

Різкі гудки. Відбій... Що за нісенітниця! Він зрештою здогадався: він говорив без голосу, зовсім беззвучно.

Сергій промовив уголос:

— Нісенітниця!

Вийшло.

— Майку до телефону!

І це вийшло. А раптом, коли він візьме трубку, знову зникне такий потрібний зараз голос?

Цього разу його почули. Приємний бас відповів:

— Зараз.

Зараз. Ось вона йде коридором у блакитному платті, підбивається у дзеркалах і думає: хто це?

— Слухаю.

— Здрастуй, Майю.

— Здрастуй! Хто це?

— Це Сергій, — глухо сказав він.

— Який Сергій?

— Сироїжкін.

— А, здрастуй, Сергію!

Йому стало й радісно й сумно.

— Я їду, — сказав він.

— Далеко?

— В Мурманськ.

— На гастролі? З цирком?

— Не зовсім так. Я не той... Я не фокусник.

— Ну звичайно, — сказала Майя. — Адже ти десь навчаєшся!

— Так, у школі кібернетиків, у сьомому. А ти?

— І я в сьомому. В хімічній.

— Цікава наука, — ні з того ні з сього бовкнув Сергійко й вилаяв себе: хімію він ненавидів.

— А я, уяви, зовсім не люблю хімії. Хочу через рік куди-небудь переходити, — зізналася Майя.

— А взагалі так, не дуже... — безглуздо промимрив Сергійко і раптом перейшов на бадьорий тон: — Переходь до нас! Ні, серйозно. У нас знаєш... — Він запнувся, помовчав. — А взагалі, ти мене ніколи не бачила. Я хочу попрощатися.

— Нічого не розумію, — сказала Майя. — Ти хіба не будеш сьогодні на Запитальному дні?

— Не знаю...

— Я щось нічого не розумію, — повторила Майя. — Якщо ти, Сергію, не жартуєш і хочеш зі мною попрощатися, приходь на Запитальний день.

...До поїзда лишалося три години. За цей час треба було розв'язати тільки одну задачу. Найважчу в його житті.

ЗАПИТАЛЬНИЙ ДЕНЬ

Кожний учень, який живе на Липовій алеї й сусідніх з нею вулицях, залюбки розповість, що таке Запитальний день.

"Це день особливий. По-перше, ми не навчаємося. По-друге, ми ставимо запитання — які хочемо. А по-третє, нам відповідають видатні люди. Шкода тільки, що на рік лише чотири Запитальних дні — перша субота кожного третього місяця. Чекаєш, чекаєш — не дочекаєшся".

До цього можна додати, що в усіх школах на найвиднішому місці висять скриньки — блакитні, рожеві, білі чи жовті. І в ці скриньки з великими знаками запитання учні опускають свої записки. Сотні "чому", "як" і "навіщо" чекають чергового Дня запитань і відповідей — так називається офіційно незвичайна субота. Але діти охрестили її по-своєму, і всі, навіть учителі, звикли говорити: "Запитальний день".

І от, як завжди, минуло три місяці, настала особлива субота. Школярі йшли і йшли до Палацу піонерів, прикрашеного кольоровою мозаїчною картиною, що іскриться на сонці: горн, барабан, супутник у космосі, земна куля, зорі Всесвіту. А всередині, за скляними дверима, гостей зустрічали два автомати-марсіани. Їх прозвали так за блакитно-сірі тулуби, що стояли на трьох ногах, за овальні телеекрани, що скидаються на голову в скафандрі, й за довгі вуса антен. На грудях марсіан — телефонний диск. Підходь, набирай номер будь-якого запитання, зазначеного в картотеці, і приємний голос повідомить, що такс фотон, яка траєкторія польоту до Місяця й скільки на нашій планеті людей. А на екрані з'являться креслення, малюнки й кінокадри.

Як бачите, марсіани теж відповідали на запитання. Та сьогодні, за півгодини до дзвоника, марсіани осоромилися. Звичайний семикласник із школи кібернетиків відповідав швидше ніж автомати. Чому літають метелики, скільки криги в Антарктиді, чи існує швидкість більша за швидкість світла — жодне питання не спантеличувало хороброго семикласника. Електроник — це був, звичайно, він — тріщав, мов кулемет, заглушаючи марсіан. Щоправда, не всі слухачі його розуміли, бо він розмовляв дуже швидко і в нього виходили приблизно такі фрази: швидкістьсвітлатристатисячкілометрівнасекунду, — але всі аплодували переможцеві від душі.

— Ваш Сироїжкін — молодець! Просто ходяча енциклопедія, — казали учні з інших шкіл кібернетикам.

— Стривайте, ще не те буде! — багатозначно відповідали кібернетики.

Дзвоник обірвав гру, запрошуючи до залу, де на сцені за довгим столом зібралися вчені, інженери, письменники — словом, видатні люди.

Підвівся сивий чоловік з різкими зморшками на обличчі. Академік Немнонов не вперше головує на Запитальному дні, і все ж, перед тим як почати, він уважно оглянув ряди, побачив сотні очей — веселі й уважні, зухвалі Й задумливі, примружені Й широко розплющені.

Тим, хто сидів на сцені, здалося, що трохи розгладилися зморшки на обличчі академіка Немнонов кашлянув в кулак і швидко запитав:

— Скажіть, будь ласка, чи є в залі люди, які вважають, що в науці все відкрито? Якщо такі є, хай піднімуть руки!

Гомін здивування був йому у відповідь. Жодна рука не піднялася.

Академік усміхнувся.

— Спасибі, друзі мої! — сказав він. — Дозвольте почати. Коли я і мої товариші ознайомилися з вашими запитаннями, ми згадали потішну історію. Минулого століття в одній західній країні батьки віддали хлопчика до школи. Через якийсь час до них додому завітала вчителька. Вона сказала дуже ввічливо, але зміст її слів був такий: "Мені дуже неприємно говорити це, і все ж ваш син настільки дурний, що навчати його далі просто немає сенсу". Природно, що батьки дуже засмутилися. Проте вони послухалися вчительку й забрали сина зі школи. Цього хлопчика... — академік зробив паузу й швидко промовив у мікрофон: — звали Томас Алва Едісон.

Веселий сміх вибухнув у залі й затих. Що ж далі?

— Так от, — очі академіка хитро примружилися, — прочитавши ваші запитання, ми подумали: а що сказала б про них ота вчителька? Напевне вона б вигукнула: "Боже мій, скільки безглуздих запитань і жодного розумного!" — Немнонов знову зачекав і несподівано закінчив: — Молодці, діти! Отак і далі робіть!

Ну й забавні ці окаті хлопчаки й дівчатка! Жартуй з ними хоч весь день, і їм не набридне веселитися. Академік подумав: а що якби сміх був чимось видимим? Якби, наприклад, він породжував легких, як сонячні плями, зайців, то сотні, тисячі золотавих тіней промчали б зараз по залу, стрибнули у двері й вікна й поскакали вулицею, перекидаючись і звеселяючи перехожих.

— Переходимо до запитань, — діловито сказав академік, і очі, спрямовані на нього, знову стали уважними. — Запитань дуже багато, всі вони цікаві й потребують розмірковувань. І, хоч ми розбили їх на групи, довелося запросити фахівців з різних галузей науки, виробництва, мистецтва й літератури. Це нас радує. Я недаремно спитав на початку бесіди, чи все ми знаємо про природу й чи вважає хто-небудь, що всі відкриття уже зроблено. Ваше красномовне мовчання і запитання переконують, що скептична приказка "ніщо не нове під місяцем" безнадійно застаріла.

Академік став читати записки дітей.

"Я чув, — говорилося в записці семикласника Юрія Боброва, — що в ніжці простого стільця міститься стільки енергії, скільки дає Братська ГЕС за кілька років. Чи правда це?" І друге запитання із школи номер три: "Чи можна перетворити Місяць на електростанцію Землі, щоб вона збирала сонячні промені й передавала нам електрику? Адже Сонце посилає на Землю стільки теплоти, що кожні дві з половиною хвилини можна кип'ятити озеро Севан".

— Я гадаю, — сказав головуючий, — що академік Петро Іванович Сомов розповість нам про найважливіші проблеми фізики й енергетики: про термоядерні реакції, про перетворення сонячної енергії в електричну й про інші перспективні джерела енергії. І ми разом поговоримо про те, як людство з допомогою грандіозного моря електроенергії готується керувати кліматом, збирати величезні урожаї цілий рік, заселяти інші планети.

Ще кілька записок оголосив Немнонов. Запитання до медиків: "Чи можна на час тривалих космічних польотів усипляти або заморожувати людину?", "Чи досить космонавтові у стані невагомості двох годин сну?", "Як продовжити життя людини?" Запитання до письменників-фантастів:

"Як придумати те, що не передбачено наукою?", "Як працював Жюль Верн?" Звернення до фізиків: "Що таке штучний ніс? Чи можна створити запахотелескоп, щоб принюхатися до інших планет?"

Я не читатиму всіх записок, — вів далі Немнонов. — Скажу тільки, що серед них дуже багато питань з кібернетики. І, хоч тут сидять майбутні фізики й хіміки, інженери й лікарі, педагоги й біологи, я нагадаю історію слова "кібернетика". Грецьке "кібернос", яке зустрічається ще в стародавнього філософа Платона, перекладається як "керманич", "стерновий", "людина, що управляє кораблем". Це дуже вдалий образ, і, по-моєму, він стосується не тільки кібернетиків, а й усіх нас.

Уявіть, що вирушає у велике плавання великий корабель. Тисячі людей готують його до подорожі. Прощальний салют гармат, і корабель виходить в океан. Попереду в нього тисячі миль важкого шляху, незвідані землі, таємниці природи... Й успішне плавання цього корабля залежить від усього екіпажу — від матроса до капітана. Змінюватимуться біля штурвала стернові, будуть вітри й шторми, й обов'язково буде радісний вигук того, хто стоїть на вахті й дивиться вперед: Земля!.. Таким кораблем мені уявляється сучасна наука. І ви всі у ній будете керманичами, бо питання, проекти й гіпотези, що їх ми

обмірковуємо сьогодні, — це та спадщина, яку вчені лишають вам, нашій зміні. Пливіть далі!

Поки академік жартівливо відмахувався від аплодисментів, над сценою спалахнули електричні лампочки, утворивши слова перших запитань:

ЯКІ АВТОМАТИ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ЗАРАЗ У ЖИТТІ?

ЯКІ ЗАВДАННЯ ПІД СИЛУ ЕЛЕКТРОННИМ МАШИНАМ?

КІБЕРНЕТИКА — ЦЕ НАУКА ВСІМ НАУКАМ?

— На ці запитання, — сказав головуючий, — відповідатимуть інженер Іван Олександрович Глушков і кандидат наук Олександр Сергійович Свєтловидов.

У глибині сцени розсунулася завіса, й на темному фоні ясно позначилися п'ять перлисто-матових екранів: один великий — у центрі, й чотири менші — з боків. Водночас екрани засвітилися, і хоч сонце, як і раніше, лилося у вікна, кольорові зображення, що з'явилися, були чіткими, об'ємними.

На кожному екрані йшов окремий фільм, але це не заважало уважним глядачам спостерігати за всіма хитромудрими машинами й слухати пояснення інженера Глушкова. Навпаки: здавалося, різні кадри створювали цілісну картину світу електронних помічників людини.

...Горять яскравим блиском розжарені бруси. Ось вони надходять на прокатний стан і з'являються вже у вигляді тонких залізних листів, а керує цим процесом приземкувата шафа-автомат... Стоять у степу сотні вишок. Вмикає і вимикає їх, жене нафту трубами електронний диспетчер... Біжать по рейках поїзди, їдуть вулицею тролейбуси й електробуси — їх ведуть теж роботи... Якщо в тяжкохворої людини

зупиниться серце, його замінить електронний невеличкий прилад. Живе людина, не померла!.. А поряд інша машина переглядає колекції геологів і підказує, де шукати вугілля, де нафту, де — алмази...

Тепер розповідає Олександр Сергійович Свєтловидов.

Ковзаючи по екранах променем ліхтаря-указки, він дуже стисло і ясно говорить про те, як допомагають електронно-обчислювальні машини вченим: не тільки збирають матеріали, узагальнюють факти, продумують варіанти, а й самі творять — дають нове вирішення проблем. Машини вже знайшли такі доведення теорем, які нікому з математиків не приходили в голову. Вони переглядають за фізиків фотографії елементарних частинок, сортують їх і висловлюють свої міркування. І вчені, подякувавши своїм думаючим помічникам за відкриття невідомого досі й заощаджений час, беруться за такі складні теорії, які ще недавно були недоступні людині.

Екрани гаснуть, і всі бачать в руках Светловидова два великих предмети, схожих на книжку й чемоданчик.

— Це теж обчислювальні машини, — каже Свєтловидов. — Вони прості, зручні й необхідні в роботі інженерам і філологам, археологам і економістам.

— І школярам. Дуже зручні для підказування, — додав академік Немнонов усім на втіху. — Щоправда, поки закладеш в таку машину знання, дивись, і сам усе вивчив.

Свєтловидов, усміхнувшись разом з усіма, обернувся до екранів, натиснув кнопку на пульті і ввів присутніх у просторі зали Обчислювальних центрів — в електронний мозок країни. Тут складаються плани транспортних перевезень і сільськогосподарських посівів, плани роботи заводів і плани видобутку корисних копалин. Усе життя країни відбите в математичних знаках програм і відомостей. День

і ніч обчислюють швидкодіючі машини — шукають розв'язання тисяч і тисяч задач, щоб якомога краще працювали верстати, трактори, мартени, електростанції, щоб рівно бився пульс могутньої держави.

— Як бачите, кібернетика всесильна, — так закінчив свій виступ Світловидов. — Вона народилась у відповідь на потребу поліпшити керування складними процесами й операціями. І вона всесильна тільки у співдружності з іншими науками. А електронно-обчислювальні машини, що ви їх бачили, вивільняють людину від важкої фізичної праці, щоб вона могла більше часу віддавати творчості.

І в цю мить уже засвітилися нові запитання:

РОЗКАЖІТЬ ПРО МАШИНИ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ;

ЯК ПОЛЕГШИТИ СПІЛКУВАННЯ ЛЮДИНИ З МАШИНОЮ?

ЧИ МОЖНА СТВОРИТИ ЕЛЕКТРОННУ ПОДОБУ ЛЮДИНИ?

— Ми попросимо виступити професора Громова, — повідомив головуючий. — Гель Іванович Громов живе в Сибіру, він не частий гість у нас. Але він приготував для наших школярів сюрприз. Словом, професор сам усе розповість.

— Насамперед, — почав професор Громов, — повинен вас попередити, що мова піде про невдалий сюрприз, тому в цієї історії сумний кінець.

Професор розповів історію Електроника. В дітей запалали щоки, розгорілися очі. От так Електроник, от так зірвиголова! Немов справжній. Немов живий. Наче вони самі... Шкода, що не можна його зараз побачити... потиснути руку... побалакати... побігати наввипередки. Дуже шкода.

Всі сиділи притихлі, коли Громов закінчив говорити.

— Я певен, що Електроник з'явиться сам, — жартівливо зауважив головуючий. — А зараз, діти, ви приємно здивуєтеся. На наступне запитання відповідає не вчений, не інженер, а ваш колега — учень сьомого класу Сергій Сироїжкін. Він майбутній кібернетик і розповість вам, як навчитися розуміти тигрів, носорогів та інших диких звірів. Вудь ласка, Сергію.

Багато хто не повірив своїм вухам. Але до трибуни справді вийшов хлопчик у синій курточці. Хлопці зі школи юних кібернетиків почали усміхатися, багатозначно закашляли, згорда подивилися на сусідів. Професор Громов згадав знайоме прізвище. Він усміхнувся, примружив короткозорі очі й підбадьорливо кивнув доповідачеві.

— Чи здатні тварини розмовляти? — почав хрипло маленький доповідач. — Я повинен сказати...

— Зачекайте! — пролунав раптом голосний крик. — Зачекайте! Я все поясню!..

Проходом біг якийсь хлопчак. Це кричав він, відчайдушно махаючи руками. Дехто устав, дехто обернувся. Головуючий підвівся. А професор Громов упустив люльку, яку крутив у руках, і поліз у кишеню за окулярами.

"СИРОЇЖКІН — ЦЕ Я..."

Першою, кого побачив Сироїжкін, коли вбіг до великого залу, була дівчинка у блакитному платті. Вона стояла біля самих дверей, прихилившись до колони, й широко розплющеними очима дивилася на Ссргійка. Потім повернулася до сцени, й очі її стали ще більшими, ще здивованішими.

Сергійко теж глянув на сцену й зблід: на трибуні перед усім залом виступав Електроник! Тут Сергій зірвався з місця і, сам не тямлячи, що робить, побіг до довгого столу, за яким сиділи якісь люди. Він не чув свого голосного крику, він тільки хотів швидше добігти до столу.

У цілковитій тиші зупинився Сергійко перед сивою людиною, яка уважно дивилася на нього, опустив голову й ледь чутно сказав:

— Сироїжкін — це я...

Сироїжкін промовив майже пошепки. Але його почули. І всі раптом помітили, як схожий він на хлопчика, який стояв на трибуні.

Академік Немнонов дивився то на одного, то на другого Сироїжкіна й чомусь мовчав.

— Близнюки? — голосно кинув один з глядачів. — Це нечесно!

— Ні, не близнюки! — прозвучав голос професора.

Громов устав, підійшов до краю сцени. — Не поспішайте робити висновки, друзі. Зараз ви все зрозумієте.

Очі Громова сяяли. Лічені кроки відокремлювали його від хлопчака, який кілька хвилин тому виступав під іменем Сергія Сироїжкіна. Професор звернувся до нього:

— Хлопчику, скажи, будь ласка, яким днем тижня було перше січня сто вісімдесятого року?

— П'ятницею, — не вагаючись відповів хлопчик у синій куртці.

— Сума трьох чисел — сорок три, — питав далі професор, а сума їхніх кубів — сімнадцять тисяч двісті дев'яносто дев'ять. Що це за числа?

— Двадцять п'ять. Одинадцять. Сім, — умить відповів хлопчик.

Потім Громов попросив добути корінь двадцятого степеня з числа в сорок дві цифри, й знову відповідь надійшла негайно.

— Людина-лічильник? — висловив припущення один старшокласник.

Професор похитав головою.

Та раптом хтось нерішуче сказав:

— Електроник?

І всі разом загаласували:

— Так! Так! Електроник!.. Електроник!.. Це він!.. Точно!.. Дивіться! Це ж Електроник!..

Немов обвал загримів у горах чи поповз униз льодовик — такий зчинився гамір.

Головуючий узяв мікрофон і вигукнув:

— Оголошується перерва!

ВІН СМІЄТЬСЯ!

А Сергій усе усе стояв, опустивши голову.

Допитливі вмить оточили професора й Електроника. Як снігова грудка, це коло спин дедалі збільшувалося й збільшувалося, повільно просувалося до дверей і, нарешті, насилу протиснувшись у них, викотилось у фойє. Академік Немнонов та його колеги пішли в маленьку кімнату за сценою, жваво обговорюючи пригоду. Вже нікого не було. А Сергійко все ще стояв.

Хтось узяв його під руку, спитав:

— Ходімо?

Це був Таратар. Сироїжкін розгублено глянув на вчителя, одвернувся. По його щоках пробігли дві великі сльозини.

— Ну що ж тепер вдієш? — лагідно мовив Таратар. — Ти хотів приховати від усіх свою таємницю, і це деякий час удавалося завдяки мистецтву професора. А потім Електроника побачили сотні очей і розгадали, хто він такий. Ти молодець, Сироїжкін! — несподівано закінчив Таратар.

— Я? — Сергійко від здивування спалахнув. — Чому?

— Ми, вчителі, і, я певен, твої батьки раді за тебе, — говорив далі Таратар, — ти знайшов у собі мужність усім сказати правду.

— Значить, ви знали?

— Здогадувалися. Причому тільки в найостанніші дні.

Але ми не уявляли, кому належить Електроник і звідки він узявся... Я чую, він у холі. Ану за мною! Тобі треба побачитися зі своїм Електроником.

— І ніякий він не мій, — промимрив Сироїжкін, плентаючись за вчителем.

— Ти перший з ним подружився, — сказав Таратар. — Усі це знають.

— Мало з ким я подружився, — буркотливо обізвався Сергійко, не відстаючи від учителя.

— Але ж ти вирішив, що тепер Електроник буде самим собою. По-моєму, тобі треба з ним поговорити.

— Ага! — сказав Сергійко й кинувся до дверей.

Спочатку Сироїжкін побачив самі спини. Пін нагнувся, пірнув під чийсь лікоть, наступив комусь на ногу, постукав по чиїйсь спині, знову пірнув і вийшов у коло. Посеред кола стояли Громов і Електроник, а перед ними — кролик, черепаха, фламінго, миша й інші звірі. Точніше, це були не справжні звірі, а хлопчаки її дівчатка в картонних масках та костюмах — артисти піонерського театру, які ставили виставу для малюків. Вони, видно, не сиділи в залі й тільки зараз почули, хто такий Електроник, атому й не вірили своїм очам.

— Ну скажи, наполягав кролик, — скажи, хто я такий?

— Ти людина в масці боягузливого кролика, — хрипло відповів Електроник.

— Та я зовсім не боягузливий! — обурився артист.

— А я й не кажу, що ти боягуз, — зауважив Електроник. — Ти зараз Кролик, а кролик завжди боягузливий.

Діти розсміялися.

— Електронику, а я? — запитала черепаха.

— Ти — мудра черепаха. Ти або ховаєш на дні ставка золотий ключик, або, видершись на камінь, згадуєш своє життя.

— А я?

— Ти — миша. І найбільше на світі боїшся кота.

Артисти здивувалися:

— Правильно! Він усе вгадав, хоч не бачив п'єси. Відразу видно, як він добре міркує.

— А де ж Майя? — спитав кролик і крикнув: — Майко-о!

— Я тут, — прозвучало за спинами.

Діти розступилися, пропускаючи вперед дівчинку у блакитному платті.

— Це наша головна артистка, — відрекомендував кролик дівчинку в голубому платті. — А це Електроник.

— Ми знайомі, — усміхнулася блакитна дівчинка й, вийнявши з кишені прозору хусточку із смішною мордочкою і монограмою "Електроник", запитала фокусника: — Пізнаєш?

— Ого! — здивувався Громов. — Виявляється, в Електроника вже багато приятелів. Не бачу тільки найкращого друга — Сергія Сироїжкіна.

Якась сила здавила горло Сергійка. Він ступив уперед і, судорожно ковтнувши, пробурмотів:

— Я тут.

— Так, так, так... — сказав професор. — Ось він, живий двійник Електроника, через якого сталося стільки плутанини!

Сироїжкін кліпав очима Й щосили намагався здаватися спокійним.

— Не будемо згадувати минуле, — миролюбно запропонував професор і поплескав Сироїжкіна по плечу. — Ти маєш знати, в чому сильний Електроник. Скажи хлопцям і дівчаткам, Сироїжкін усміхнувся.

— Він найкращий у світі математик. Найкращий фокусник. І краще за всіх розуміє мову звірів.

— Он як! — вигукнув артист у масці кролика. — Це ми зараз перевіримо! Ану, Електронику, відгадай, що я зараз скажу. — І кролик зарикав грізно й страшно, немов він був тигром: — Р-р-р-р!..

— Кваква ква-ква! — підхопила черепаха.

— Няв, няв... — вимогливо нявкнула миша й засичала: Ш-ш-ш, с-с-с...

Глядачі засміялися. А Електроник стояв абсолютно незворушний. Він навіть не усміхнувся.

— Чому він не сміється? — загомоніли артисти. — Ми стараємося, граємо, а він не сміється!

— Бачите, — ніяково розвів руками професор. — Це мій недогляд. Я не передбачив у Електроника почуттів та емоцій. Я гадав, що від них він може перегоріти. Очевидно, я помилявся.

— Проте він зовсім як живий, — загаласували хлопчаки й дівчатка. — В ньому має бути сміх, і усмішки, й веселощі. Вони десь там є в ньому! Тільки він цього не знає!

— Товариші! — вигукнув Сироїжкін. — Давайте розвеселимо Електроника!

І він застрибав на одній нозі навколо Електроника й заспівав щось веселе, що спало на думку:

Електроник, Електроник,

З пелюшок з'явивсь на дзвоник...

Він у нас найкращий лірик,

Математик і сатирик!

Що тут почалося! І майбутні біологи, й кібернетики, й інженери, й лікарі вмить забули про свою велику роль в науці. Вони стрибали, як цапи, махали крильми, як півні, боролися, як ведмеді. Кудкудакали, перегукувались, ревіли, нявчали, співали, показували один одному носи й кривлялися. Хтось боксував з невидимим противником, хтось ходив на руках, хтось балансував лінійкою на носі. Словом, зчинився веселий шарварок.

А Громов до сліз реготав. І академік Немнонов, що з'явився на галас, сміявся. І Таратар потішно ворушив вусами. І всі інші, хто бачив цю веремію, не могли не усміхатися й не реготати.

Сміх струмував навколо безмовного, незворушного Електроника. Сміх проймав усіх і кожного, запалював завзяттям, радістю, силою. Ось він! Ха-ха! Він існує! Його майже можна помацати! Простягни тільки руку й відразу піймаєш це "ха-ха"!

Вирвався з клубка тіл скуйовджений Макар Гусєв і заревів басом, показуючи на Електроника:

— Дивіться! Він сміється!!!

Електроник усміхався...

— Ура! — крикнули діти. — Він сміється! Ура, ура, ура!..

І враз замовкли. Бо Електроник раптом підстрибнув і промовив чітко й роздільно:

— Ха. Ха. Ха.

Потім Електроник знову підстрибнув і тепер уже засміявся по-справжньому:

— Ха-ха-ха-ха-ха!..

Він застрибав на одній нозі і в такт підскокам виспівував пісню, яку, певно, щойно придумав або ж складав на ходу:

Є місто Веселощів й Сміху: трам, трам.

Двори й будинки дивовижні там —

На дахах — квітки,

На клумбах — кульки,

І музика лине з фонтанів,

Па деревах скрипки,

На вулицях диваки.

Бабусі там грають в скакалку,

Дідусі біжать, мов хлопчаки.

Л найстаріші, хто ревматизмом страждав.

Ті палицями крутять, як диригенти,

І вибивають музику з усіх садових лав.

Там Сонце і Місяць назавжди здружились.

Там зорі виблискують вдень і вночі.

І усмішки сяють.

Сміються дівчатка.

Регочуть хлоп'ята.

чІ сміх — немов грім.

Веселощів, радощів вистачить всім.

Хай живе сміх! І геть антисміх!

І всі довкола Електроника підхопили:

— Хай живе сміх!

А потім довго аплодували авторові.

Електроник уклонився, підійшов до друга, прошепотів йому на вухо:

— Вірші — найстисліша форма подачі інформації. Ніколи досі не складав. Не знаю, як вийшло.

— Ти найкращий у світі поет, Електрошо! — переконано відповів Сироїжкін.

Академік Немнонов відвів убік Громова.

— Відверто кажучи, Гелю Івановичу, — промовив він, — я тільки зараз зрозумів, яка цікава істота ваш Електроник.

— Уявіть, і я про це раніше не здогадувався, — жартівливо відізвався Громов і приклав палець до губів: — Тс-с... Тримайте це в секреті.

І в ту ж мить їх оточили діти. Вони хитро поглядали на вчених і мовчали.

— Що? — спитали разом професор і академік.

— Бачите, Гелю Івановичу й Семене Семеновичу, — сказав Таратар, — у школярів є до вас велике прохання. Раз усе так сталося, залиште Електроника нам... Не обов'язково йому повертатися в чемодан...

Десятки очей, які горіли благанням, просьбою, чеканням, були звернені до Громова.

— А що він робитиме у вас? — примружився професор.

Сироїжкін відчув, що настав час йому сказати слово. Дуже важливе слово, від якого залежить доля друга. Він ступив уперед:

— Електроник допомагатиме вчителям! Навчатиме нас. Прийматиме екзамени. Гелю Івановичу, ви ж знаєте, який він чудовий математик.

— Я згоден! — просто сказав Громов.

Сергійко просіяв.

А кібернетики дуже зраділи:

— Ура! Електроник наш!..

— Одну хвилинку... — Академік підняв руку. — Іноді ми запрошуватимемо Електроника до Інституту кібернетики. Нам треба радитися з ним у деяких важливих питаннях.

Ви не заперечуєте?

— Ні-ні! Не заперечуємо!

— Тепер лишилося тільки піймати червоного лиса, — промовив професор, нахилившись до свого колеги. — Адже не можу я чекати, коли він сам зламається! Треба його перехитрувати...

Дівчинка у блакитному платті стала перед Громовим, подивилася йому в очі, сказала:

— Гелю Івановичу! Ви подарували Електроника кібернетикам. А як же ми, хіміки? Чи не могли б ви зробити нам Електроничку?

Вчені переглянулися, засміялися.

— Послухай, Майко! — безцеремонно звернувся Макар Гусєв до блакитної дівчинки, ніби знав її сто років. — Приходь до нас. Ми всі дружитимемо з Електроником.

— Можна? — запитала Майя чомусь у Сергійка, який щось шептав Електроникові.

У Сироїжкіна навіть дух перехопило від такого простого запитання. І тільки-но він хотів підтвердити те, що вже сказали, радісно спалахнувши, його очі, як знову втрутився Гусєв:

— Приходь! Ми дівчат не кривдимо. Навпаки, ми будемо дуже раді.

— І я теж, — сказав Сергійко й почервонів. —Ти знаєш, Майю, я вже нікуди не їду...

© ВЕЛТИСТОВ Є. С. Пригоди Електроника: Фантастичні повісті. — К.: Радянська школа, 1988. — 400 с.

© ВИДИШ М. Я., переклад з російської, 1988.